YAMAKARATNĀKARA - A STUDY

THESIS SUBMITTED TO THE
UNIVERSITY OF MADRAS
FOR THE AWARD OF THE DEGREE OF

DOCTOR OF PHILOSOPHY
IN
SANSKRIT

BY

V. SOWMYANARAYANAN, M.A., M.Phil, B.Ed.

Under the guidance of

Dr. R. THIAGARAJAN, M.A., Ph.D.
Professor and Head

Post graduate and Research Department of Sanskrit
Presidency College (Autonomous)
Chennai - 600 005

March -2007

POST GRADUATE AND RESEARCH

DEPARTMENT OF SANSKRIT

PRESIDENCY COLLEGE (AUTONOMOUS)

CHENNAI -600 005.

CERTIFICATE

This is to Certify that the present thesis Yamakaratnākara – A Study prepared by V.Sowmyanarayanan during the period of study under me from 2002 – 2007 is a bonafide research work of the candidate and it has not been presented for any degree or diploma of any university. This is a regular systematic study done under my general supervision and guidance.

PLACE : Chennai

DATE: 06-03-07

Signature of the Candidate

Signature of the Supervisor

Dr. R. THIAGARAJAN, M.A., Ph.D,
Head of the P.G. & Research Dept of Sanskrit
Presidency College Chennai 600 005.

DEPARTMENT OF SANSKRIT
PRESIDENCY COLLEGE
(AUT)
CHENNAI-5

POST GRADUATE AND RESEARCH

DEPARTMENT OF SANSKRIT

PRESIDENCY COLLEGE (AUTONOMOUS)

CHENNAI- 600 005

DECLARATION

I, V. Sowmyanarayanan, hereby declare that this thesis Yamakaratnākara – A Study has been prepared by me and that this has not previously formed the basis for the award of any degree, diploma or any other title of this or any other university.

.

V. Sowmyanarayanan

PLACE: Chennai
DATE: 06-03-07.

Research student
Department of Sanskrit
Presidency college
Chennai -600 005.

The author Śrī Kūrattāzhvān

श्रीवत्सचिह्नमिश्रेभ्यो नम उक्तिमधीमहि ।

यदुक्तयस्त्रयीकण्ठे यान्ति मङ्गलसूत्रताम् ॥

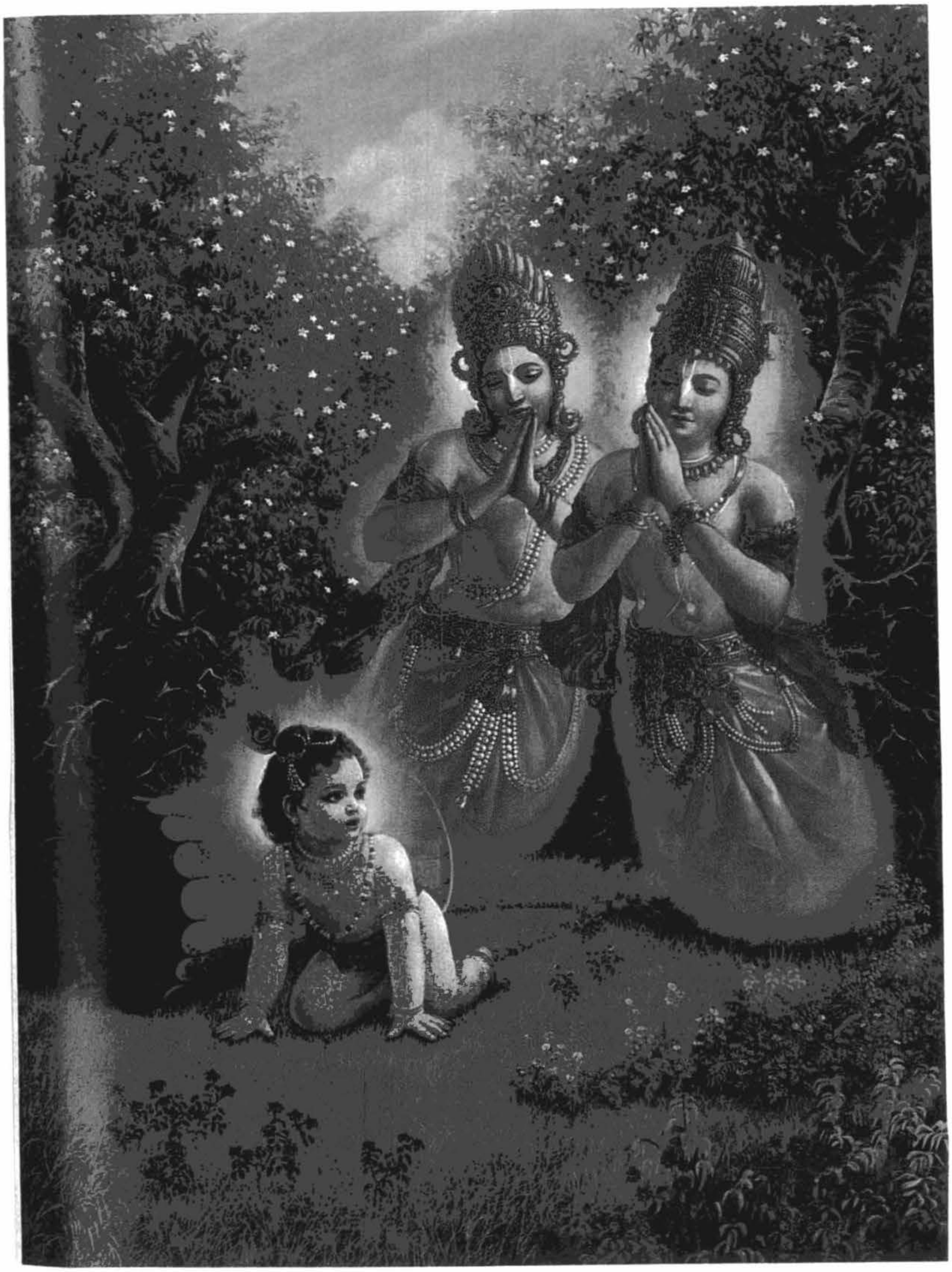

मध्ये जगाम गच्छन्नर्जुनयमयोरसन्देहम् ।
दधतोरसुरमयत्वान्नर्जुनयमयोरसन्देहम् ॥
Y.R. – VI. Ve. 16

CONTENTS

	Pages
Preface	i-vi
Abbreviation	vii-ix
Chapter I– A critical view of Yamaka	1-25
Chapter II – About the author	26-39
Chapter III – Yamakaratnākara – A brief account of Contents	40-76
Chapter IV – Literary Study	77-146
Chapter V - Viśiṣṭādvaitic concepts as focused in Y.R.	147-157
Chapter VI – Conclusion	158-164
Appendices	
Text of Y.R.	
Pictorial Presentation of Bandhas	
Select Bibliography	

PREFACE

चतुर्वर्गफलप्राप्तिः सुखाल्पधियामपि ।
काव्यादेव यतस्तेन तत्स्वरूपं निगद्यते ॥

"The aspirations of every human life viz, the puruṣarthas – Dharma, Artha, Kāma and Mokṣa are obtained easily by reading a Kāvya."

(Sāhityadarpaṇa –I.Ve.2)

Sanskrit literature is rich with many subjects, contents and also with many structural presentations. Apart from the ancient scriptures the poetic contributions after the classical age are multi faceted, each on concentrating, focusing and emphasizing on a particular feat of literary device.

Different schools like *Rasa, Dhvani, Alaṅkāra, Vakrokti* and *Rīti* are vying with each other trying to establish supremacy of their schools relegating to the back ground to other schools.

Despite there difference of opinions here is a common factor amongst them that the poetry is to be embellished in order to receive appreciations from the readers.

Alaṅkāras in a poetry are well known as the embellishements. Such embellishments, again are based on "*Śabdas* and *Arthas*." (sounds and senses) There is a general comment that the *Śabdālaṅkāra*s are insignificant and the *kāvyas* that make use of them are treated as of low order dismissing them under *Citrakāvyas*.

Though the above comment appears to be convincing with regard to some works of this order, there are really works that carry merit not only for the efficient handling of the *Śabdālaṅkāras* but also to bring out the contents of high merits.

It is observed that the composing a *kāvya* with a rhythmic style and musical tunes employing the alliterations and chimes without sacrificing the sense for the sounds is indeed difficult.

When Vyāsa composed Mahabharata, Vināyaka was the script writer. It is said that the understanding was that Vināyaka should understand the meaning of the sentence before writing. The speed of writing of Vināyaka was so fast and at a particular stage Vyāsa wanted to gain time for thinking of the next sentence. So, Vyāsa pronounced a complicate sentence, when Vināyaka was stumbling under mental block as to misconceived grammatical error. The sentence is as follows:

"नदीजलङ्केशवनारिकेतुः"

In this sentence all words appeared to be broken and irrelevant to the context in which the dialogue was towards Bhisma referring to Arjuna. Moreover the words ending in short vowel confused the formation. Later Vyāsa himself splitted the sentence in a differrent method which gave the relevant sense to the context.

"नदीज-लङ्केश-वन-अरि-केतुः"

Oh Bhīṣma! He (Arjuna) who has Hanumān the enemy of Aśoka vana of Laṅkā (Rāvaṇa) in his flag....

This serves the precedence poetic acrobats to the splitting of the sentence to make out the sense.

In this text the methodology of splitting of the verses is to afford scope for the proper splitting of sentences.

Though the *Avagraha* is used generally in a text based on the *sūtra* "*Eṅaḥ Padāntādati*". *Avagraha* are used in other places also for the easy understanding of the complicated sentences.

This thesis is a study of *Yamakaratnākara* written by Āzhvān. It comprised of six chapters. The first chapter give out the critical view of Y.R. and its impact, role in

building a literature of high order. A list of *Yamaka Kāvyas* is also given in this chapter.

The second chapter deals with the life , background, other works, other significant details of the author Śrīkūrattāzhvān and the problem of authorship.

The third chapter presents a brief summary of the work.

The fourth chapter highlights the literary merits of the work Y.R. The *Bandhas* and the choice of words for *Yamaka* are also identified. The author's proficiency in grammar is also exemplified.

The fifth chapter elucidates the Viśiṣṭādvaitic concepts in Y.R.

The concluding chapter evaluates the merits of the author , his place in literary world, his plan, scope and the purpose of writing *Yamakaratnākara*.

Methodology followed in this thesis:

Wherever necessary the quotation are given but only the relevant portion to maintain brevity. The super script numbers are given relevantly and explanatory notes are given at the end of every chapter as chapter notes, instead of footnotes.

In fact, the work Y.R. was only in Telugu script along with the commentary. It has been fully translated in Sanskrit *Devanāgarī* Script. Due to page restriction only the text has been given in the appendix for the benefits of the readers.

The appendix contains the pictorial presentation of the *Bandhas* found in this work. A select Bibliography is appended at the end.

It is because of my good fortune, my spiritual *guru* H.H. Śrīmad Āṇḍavan Svāmigal directed me to choose this work, for my research as it deals with the epic Bhāgavatam.

Indeed I am grateful to my academic *guru* Dr. R.Thiagarajan, Prof and Head , of the P.G. and Research department of Sanskrit, Presidency College, Chennai. His guidance in all the areas of my research work alone has enabled me to complete my research work.

I wish to convey my deep thanks to Sri. P.S.Raghuraman, Dr.O.R.Devanathan and Smt. A.K.Chandra for the valuable support.

I convey my special thanks to the Director and

Sri. Dr.K.K.C.S.Lakshminarasimhan of Ananthacharya Institute of Indological Studies, Mumbai for providing the Photostat copies of the work Y.R.

I am grateful to the members of Rashtriya Samskrita Vidyapitha Library,Tirupati and H.H.Śrīraṅgam Śrīmad Āṇḍavan Āṣramam Library, Chennai for providing the reference books.

I convey my sincere thanks to Chi. Sri. K.R. Sudarshan for his co-operation in computerizing this thesis.

V. Sowmyanarayanan
Research Candidate

ABBREVIATION

A.C.	-	Alaṅkāra Candrodaya
A.M	-	Alaṅkāra Mahodadhi
A.Mn.	-	Alaṅkāra Maṇihāra
A.P.	-	Agni Purāṇa
A.R.	-	Alaṅkāra Ratnākara
A.S.	-	Alaṅkāra Sarvasva
A.Se.	-	Alaṅkāra Śekhara
A.U.	-	Aitareya Upanisad
A.V.	-	Ānandavalli
B.K.	-	Bhaṭṭikāvya
Br.U	-	Bṛhadāraṇyakopaniṣad
C.A.	-	Candrāloka
Ch.U	-	Chāndogya Upaniṣad
Dhv.A.	-	Dhvanyāloka
E.A.	-	Ekāvali
F.P.	-	Figurative Poetry
Gh.K.K	-	Ghaṭakarparakāvya
G.P.	-	Guruparamparāprabhāva
H.C.S.L	-	The History of Classical Sanskrit Literature
H.P.	-	Hariprabodha
K.A.(B)	-	Kāvyālankāra of Bhāmaha
K.A.(R)	-	Kāvyālankāra of Rudraṭa
K.a.	-	Kāvyānuśāsana
K.A.	-	Kāvyādarśa

K.A.(C)	-	Kāvyādarśa Commentary
KA.V.	-	Kāvyālaṅkāra Vimarśa
K.A.S.V	-	Kāvyālaṅkāra Sūtra Vṛtti
K.P.	-	Kāvyaprakāśa
K.P. (U)	-	Kāvyaprakāśa Udyota
K.S.	-	Kumāra Sambhava
Mss	-	Manuscripts
N.C.C.	-	New Catalogus Catalogorum
N.R.Y.B	-	Nañja Rāja Yaśobhūṣana
N.C.	-	Naiṣadhīya Carita
N.S,	-	Nāṭya Sūtra
P.R.	-	Pratāparudrīya
P.S.	-	Puruṣasūkta
R.G.	-	Rasagaṅgādhara
R.T.S.	-	Rahasyatrayasāra
R.V.	-	Raghuvamśa
S.D.	-	Sāhitya Darpaṇa
S.P	-	Sṛngāra Prakāśa
Tai.U	-	Taittiriyopaniṣad
T.S.S.E.D	-	The Student's Sanskrit English Dictionary
T.V.M.	-	Tiruvāimozhi
V.Dh.P	-	Visnu Dharmottara Purāna
V.J.	-	Vakroktijīvitam
V.R.	-	Vālmīki Rāmāyaṇa

V.R.S.	-	Varadarājastava
Y.A.	-	Yādavābhyudaya
Y.R.	-	Yamakaratnākara

Abbreviation of Proper nouns

T.I.C.	-	Tirumāliruñcolai
T.K.N.	-	Tirukkacci Nambi
T.N.	-	Tirukkottiyur Nambi
V.B.	-	Vedavyāsa Bhaṭṭa

CHAPTER - I

Chapter I
A critical view of Yamaka

An outline

- ✍ Yamaka according to different Rhetoricians
- ✍ Daṇḍin's classification of Yamaka
- ✍ Mammaṭa's classification of Yamaka
- ✍ Kuntaka's classification of Yamaka
- ✍ The use and abuse of Yamakālaṅkāra
- ✍ The ease of Yamakālaṅkāra
- ✍ Yamakakāvyas.

CHAPTER -I

A CRITICAL VIEW OF YAMAKA

An outline of Yamaka:

The figure *Yamaka* is so called as it bears similarities with *yama*s having the sense of twins. In this sense, the word '*Yamaka*' probably denotes simultaneous presence of similar vowels and consonants.

According to Daṇḍin, *Yamaka* consists in the peculiar repetition of a group of letters[1]. Moreover, *Yamaka* is a permutation or reverberation of words called by some as "Chime". It occurs when the group of letters or the same word is repeated with different meanings with a regularity in the places of viz, the beginning, middle or end of the foot. It also occurs, where the repetition is of the whole foot or all the feet or alternative feet by alterations of "*caesura*"- (division of a foot between two words)[2]. *Yamaka* has been recognized by many Sanskrit-Rhetoricians as an important *Śabdālaṃkara* or figure of speech, even though it appears not to have been accepted with acclaim and applaud. Generally it is rendered in English as Paranomasia[3], Rhyme and Assonance[4] and Chime[5].

According to Daṇḍin and Mammaṭa *Yamaka* is not absolutely charming – *ekāntamadhura*, and it is an obstructing knot of free flow of sense.

However, its importance cannot be disputed as it has been employed effectively by master-poets like Kālidāsa. Hence, it is necessary to know the nature of the *Yamakālaṅkāra* and its place vis-à-vis its poetic beauty.

Regarding the constituents of poetry, Sanskrit Rhetorician Viśvanātha defines thus - *Kāvya* or poetry, when personified the word and sense form its body; sentiment is its soul; poetic merits are like heroism etc; poetic blemishes are like blindness etc; poetic styles are like special structure of various limbs; and figures of speech play the role of ornaments like bracelet and ear-ring and so on[6]. Bhāmaha found *alaṅkāra* omni-present in it[7]. Hence, *Alaṅkāras* have a role to play in a good poetic composition, as they enhance its beauty and cause additional pleasure to *sahṛdayas* or connoisseurs.

The *Alaṅkāras* are mainly two fold:- (i) *Śabdālaṅkāra*s or figures of sound; and (ii) *Arthālaṅkāra*s or figures of sense. *Yamaka* forms the former group.

The Śabdālaṅkāras especially the repetition of words can be traced even in the Vedas. The Ṛgveda depicts this as

से

हिरण्यरूपः स हिरण्य सन्दृगपां न पात् सेदु हिरण्यवर्णः ।
हिरण्ययात् परि योर्निनिषद्या हिरण्यदा ददत्यन्नमस्यै ॥

Ṛg V 2 - 35 - 10

सोमः पवते जनिता मतीनां जनिता दिवो जनिता पृथिव्याः ।

जनिताग्नेर्जनिता सूर्यस्य जनितेन्द्रस्य जनितोत विष्णोः ॥

RgV 9 - 96 - 5

Here the words *'hiranya'* and *'janita'* were used repeatedly.

A few more examples of this types are given below to trace the history of such practice.

वेदो योवीनां पदमन्तरिक्षेण पततां वेद नावः समुद्रियः ।

Ibid 11 - 25 – 17

अरथं भानुमो भानुमन्ततमग्ने तिष्ठ यजतेशिः समन्तम् ।

Ibid 1 - 25 – 8

सृण्येव जर्भरी तुर्फरीतु नैता शेव तुर्फरी पर्फरीका ।

Ibid 10 - 106 - 6

कङ्कतो न कङ्कतो । *Ibid* 1 - 191 - 1

शरासः कुशरासः । *Ibid* 1 - 191 - 3

अदृष्टा विश्वदृष्टा । *Ibid* 1 - 191 - 5&6

क्लीबं क्लीबं त्वाकारं वध्रवध्रित्वाकरमरसा सन्त्वाकरम् ।

Atharvaveda 6 - 168

दददृचा सनं यते ददन्मेधामृतायते । *Ibid* 5 - 27 - 4

Yamaka according to different Rhetoricians :

According to Bharata (3rd B.C) "*Yamaka* is the repetition of words and which is optionalised in the quarters of a verse".

शब्दाभ्यासस्तु यमकं पादादिषु विकल्पितम् ॥[8]

According to V.Dh.P – "The regularized repetition of same words are called Yamaka".

शब्दाः समानानुपूर्व्या यमकं कीर्तितं पुनः ॥[9]

Bhāmaha (6th A.D) observes that "The repetition of letters differing from each other in meaning but similar in sound is *Yamaka*".

तुल्यश्रुतीनां भिन्नानामभिधेयैः परस्परम् ।
वर्णानां यः पुनर्वादो यमकं तन्निगद्यते ॥[10]

Daṇḍin (7th A.D.) defines "Yamaka as the repetition of group of letters, which may take place either mediately or immediately or both ways".

आवृत्तिवर्णसङ्घातगोचरं यमकं विदुः ।
अव्यपेतव्यपेतात्मा व्यावृत्तिर्वर्णसंहतेः ॥
यमकं तच्च पादानां आदिमध्यान्तगोचरम् ॥[11]

Vāmana (8th A.D) thinks "*Yamaka* consists of repetition of letters or words and consists of different meanings"

पदमनेकार्थमक्षरं व्यावृत्तं स्थाननियमे यमकम् ॥[12]

Rudraṭa (9th A.D) opines "*Yamaka* that the orderly repetition of same and audible letters with different meanings, which is the matter of poetry".

तुल्यश्रुतिक्रमाणामन्यार्थानां मिथस्तु वर्णानाम् ।
पुनरावृत्तिर्यमकं प्रायश्छन्दांसि विषयोऽस्य ॥[13]

Agni Purāṇa (10th A.D) defines that "Recurrence of the distinguished syllables which are indicating the several meanings are called *Yamaka*. It is classified in two parts as immediate and distant"

अनेकवर्णावृत्तिर्या भिन्नार्थप्रतिपादिका ।
यमकं सव्यपेतं चाव्यपेतं चेति तद्विधा ॥[14]

Bhoja (11th A.D) writes about *yamaka* as "The repetition of groups of letters which depicts the several meanings with the same form and its parts are immediate and distant".

भिन्नार्थैकरूपायाः या वृत्तिर्वर्णसंहतेः ।
अव्यपेतव्यपेतात्मा यमकं तन्निगद्यते ॥[15]

Mammaṭa (11th A.D) views that "The repetition of (a group of) letters in the same order with a different meaning is *Yamaka.*

अर्थे सत्यर्थभिन्नानां वर्णानां वा पुनः श्रुतिः ।
यमकं .... ॥[16]

(Note: Yamaka Ratnākara, is the work of 11th A.D.)

According to Ruyyaka (12th A.D) – "The repetition of the group of vowels and consonants in termed as *Yamaka*

स्वरव्यञ्जनसमुदायपौनरुक्त्यं यमकम् ॥[17]

Vāgbhaṭa-I (12th A.D) observes "The orderly repetition of same and audible letters gives the room for *Yamaka.*

स्यात्पादपदवर्णानामावृत्तिः संयुताऽयुता ।
यमकं भिन्नवाच्यानामादिमध्यान्तगोचरम् ॥[18]

Hemacandra (12th A.D) defines "*Yamaka* to be the identical orderliness of meaningful or different meaning of letters"

सत्यर्थेऽन्यार्थानां वर्णानां श्रुतिक्रमैक्ये यमकम् ॥[19]

Śobhākaramiśra defines – "*Yamaka* is the repetition of a group of vowels and consonants having the same form".

तुल्यरूपसमुदायावृत्तिर्यमकम् ॥[20]

According to Jayadeva (13th A.D) – "The cluster of repeated letters which are considered as the progeny of poetical bunch of poet is *Yamaka.*

आवृत्तवर्णस्तबकं स्तवकन्दाङ्कुरं कवेः ।
यमकं .... ॥[21]

Mālādhārī Narendraprabhasūri (13th A.D) defines "The repetition of same words is termed as *Yamaka.*

यमकं तत वर्णानां सदृशानां पुनः श्रुतिः ॥[22]

Vidyānātha (14th A.D) means, "A union of vowels and consonants found in repetition is *Yamaka.*"

यमकं पौनरुक्त्ये तु स्वरव्यञ्जनयुग्मयोः ॥[23]

Vidyādhara (14th A.D) opines that "This is *Yamaka* which combines with the group of vowels and consonants".

इदमेव स्वरसहितव्यञ्जनसमुदायाश्रितं यमकम् ॥[24]

Viśvanātha (14th A.D) observes "The orderly repetition of the meaningful group of vowels and consonants used in different meanings is *Yamaka.*"

सत्यर्थे पृथगर्थायाः स्वरव्यञ्जनसंहतेः ।

क्रमेण तेनैवावृत्तिः यमकं विनिगद्यते ॥[25]

Vāgbhaṭa –II (14th A.D) thinks "The repetition of letters of words together or not, gives meaning differently is called *Yamaka* which is understood in the beginning, middle and the end of the four quarters of a verse".

तुल्यश्रुतिक्रमाक्षरावृत्तिर्यमकम् ॥[26]

Veṇīdatta (16th A.D) opines "The repetition of pair of same words which indicates the different meanings is termed as *Yamakam* which has many varieties".

सजातीयानुपूर्वीकद्वितयेन पदेन च ।

भिन्नार्थबोधकं प्राहुः यमकं बहु संज्ञकम् ॥[27]

Keśavamiśra (16th A.D) views "The regularized order and group of vowels and consonants results in the different meaning is called as *Yamaka*"

अतुल्यार्थत्वे समाननुपूर्वीविशेषविशिष्टनियतव्यञ्जनसमुदायाभ्यासः यमकम् ॥[28]

According to Ciranñjīva (17th A.D) – "The cluster made or formed with the repetition of vowels and consonants is named as *Yamaka.*"

सस्वरव्यञ्जनावृत्या स्तबकं यमकं भवेत् ॥[29]

Śrī-Kṛṣṇa-brahmatantra parakāla-svāmin (18th A.D) broadly defines that "The orderly repetition of words neither meaningful nor meaningless, either meaningful or differently meaningful is called as *Yamaka*"

अर्थकाः वापि भिन्नार्थाः सार्थकानर्थकाश्च वा ।

क्रमादावर्तिता वर्णा यदि तद्यमकं भवेत् ॥[30]

Narasimhakavi says that the repetition of confluence of vowels and consonants is *Yamaka.*"

यमकं पौनरुक्त्ये तु स्वरव्यञ्जनयुग्मयोः ॥[31]

The perusal of above definitions reveal that *Yamaka* is repetition of words or syllables similar in sound but different in meanings, of course in a single verse. It has many varieties; the rhetoricians have calculated more than 300 sub-divisions[32]. However, there is no significant advancement after Daṇḍin and Mammaṭa for defining *Yamakalankara* and its varieties.

Daṇḍin's Classification of Yamaka

Daṇḍin develops *Yamaka* further as follows;

i) in the beginning of a metrical line,

ii) in the middle,

iii) in the end,

iv) in the beginning, middle and end,

v) in the middle and end,

vi) in the beginning and middle,

vii) in the beginning and end, or

viii) in the entire line[33].

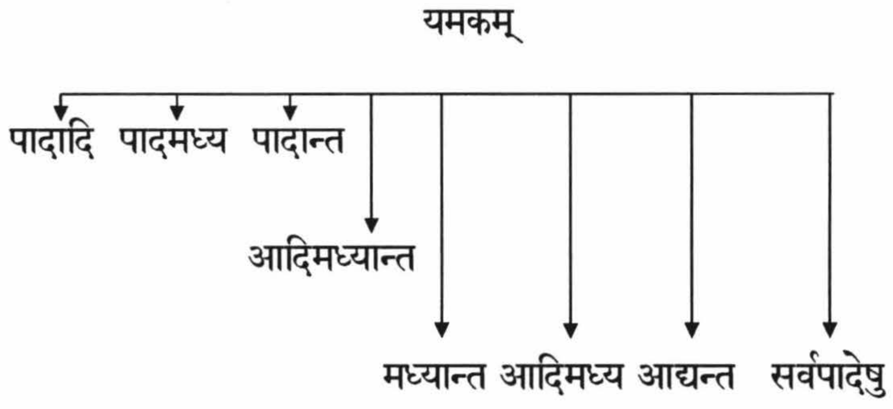

(The basis of this division may be traced back to N.S. - xviii- 62, and also Bhāmaha - II - 9-10.)

Daṇḍin further expands saying that the recurrence may cover one line or two or three or all the four lines. Of the numerous varieties, formed on this basis, Daṇḍin illustrates nearly forty forms[34].

Besides, he instances seven other varieties which he probably inherited from the tradition.

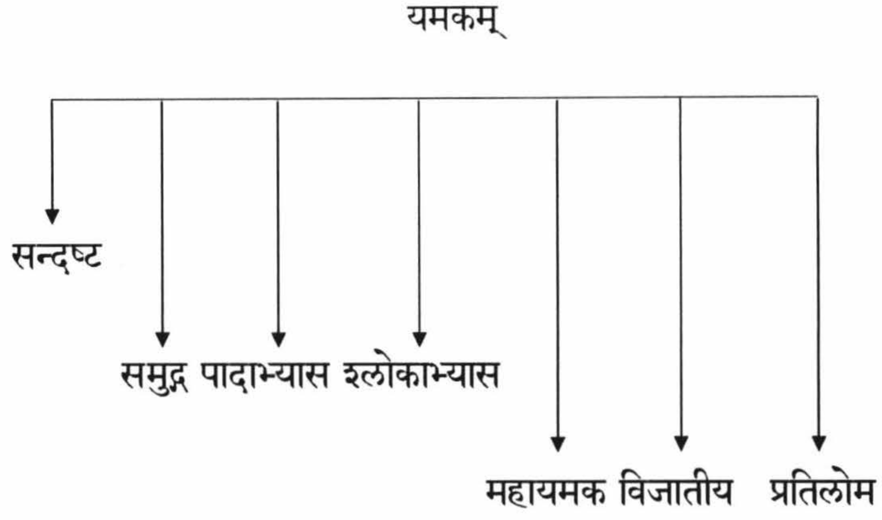

These are:-

1. सन्दष्टयमकस्थानमन्तादी पादयोर्द्वयोः।

   Sandaṣṭa **-** where the repetition occurs at the end of the first line and is followed up in the second and third lines both in the beginning and at the end and lastly in the beginning of the fourth, thereby giving the verse the shape of a pair of tongs[35].

2. अर्धाभ्यासः समुद्गः स्यात्।

   Samudga – the repetition of a hemistich[36].

3. पादाभ्यासोऽप्यनेकात्मा व्यज्यते स निदर्शनैः।

   Pādābhyāsa – the repetition of a full line[37].

4. श्लोकद्वयं तु युक्तार्थं श्लोकाभ्यासः स्मृतो यथा ।

Ślokābhyāsa – the recurrence of a verse in the following one [38].

5. एकाकारचतुष्पादं तन्महायमकमाह्वयम् ।

Mahāyamaka – repetition of single line four times which are, on their part, possessed of the repetition of letters[39].

6. इत्थं बहूनां विजातीयानां संमिश्रणम् ।

Vijātīya -formed by combining the different forms[40].

7. यमकं प्रतिलोमत्वात् प्रतिलोममिति स्मृतम् ।

Pratiloma -repetition in reverse order[41].

Of these forms, *Sandaṣṭayamaka* finds a mention in Bhaṭṭi, Bhāmaha, Rudraṭa etc, and *Samudgayamaka* in writers from Bharata onward. *Mahāyamaka* is an improvement of Bharata's *Caturvyavasita*[42] later adopted in A.P. Mammaṭa's *Mahāyamaka* is similar to Daṇḍin's *Ślokābhyāsayamaka.* Daṇḍin's predilection for *Yamaka* which he gives "one of the fullest treatments in the whole realm of *Alaṅkāra* – Literature" is also indicated by the sustained labour he puts in for supplying illustrations.

According to Mammaṭa, (vide p.6 infra) that *Yamaka*, occurring in the several feet (of a verse) and in several thereof, becomes manifold.

In the example passage " **समरसमरसोयमिति** " etc., ("He has equal passion for war") one group of letters viz. "*samara*" has the sense of war, but the same group of letters when repeated (*anyeṣām*) has no sense, therefore, it would not have been proper to state that the same group of letters should have different meanings *(bhinnārthānām)* that is why "when there is a meaning" – this has been used. *"sa"* is used in the same order; this is to distinguish the repetition in the same order (in the *Yamaka*) from such repetition as "*saro rasa*" (where the same order is not found).

Mammata's Classification of Yamaka

Further, Mammata's classification of *Yamaka* gives some guideline to set or to find the varieties of *Yamaka*

यमकम्

- आमुखं
- सन्दंशकं
- आवृत्तिः
- गर्भयमकम्
- सन्दष्टकम्
- पुच्छम्
- पङ्क्ति

The first foot may be found repeated

i) in the second foot is (आमुखं) .

ii) in the third foot is (सन्दंशकम्)

iii) in the fourth foot is (आवृत्तिः)

The second foot may be found repeated

iv) in the third foot is (गर्भयमकम्)

v) in the fourth foot is (सन्दष्टकम्)

The third foot may be found repeated

vi) in the fourth foot is (पुच्छम्) and

vii) the first foot may be found repeated in all the three is (पङ्क्ति);

thus seven are the kinds. The first foot repeated in the second foot, the third foot repeated in the fourth foot; or the first foot in the fourth foot and second foot repeated in the third foot - thus there are two varieties.

Thus arise nine varieties from the repetition of the feet. In addition to these, the repetition of the first half and the entire verse gives two varieties[43].

Again each foot may be divided into two (parts), then in the manner indicated above, the first part of the first foot, may be found repeated in the first part of the second foot and so forth and the second part in the second foot – thus there will be twenty varieties. Repetition of a part in

different verses is not counted. On each verse being divided into three parts, there will be thirty varieties; and on its being divided into four parts there will be forty varieties[44].

Kuntaka's classification of Yamaka

Kuntaka differs from other rhetoricians who have accepted *Yamaka* as an *Alaṅkāra* that enhances poetic beauty when easily intelligible it is *Sukara*, when it is an obstructive it is *Gaḍu* and when it is difficult to understand it is *Duṣkara*

It is Kuntaka who has accorded *Yamaka* a place in his scheme of वक्रत्व or "artful speech" causing poetic beauty. One of his divisions of वक्रत्व is वर्णविन्यासवक्रत्वम् Or "poetic art in the arrangement of syllables[45].

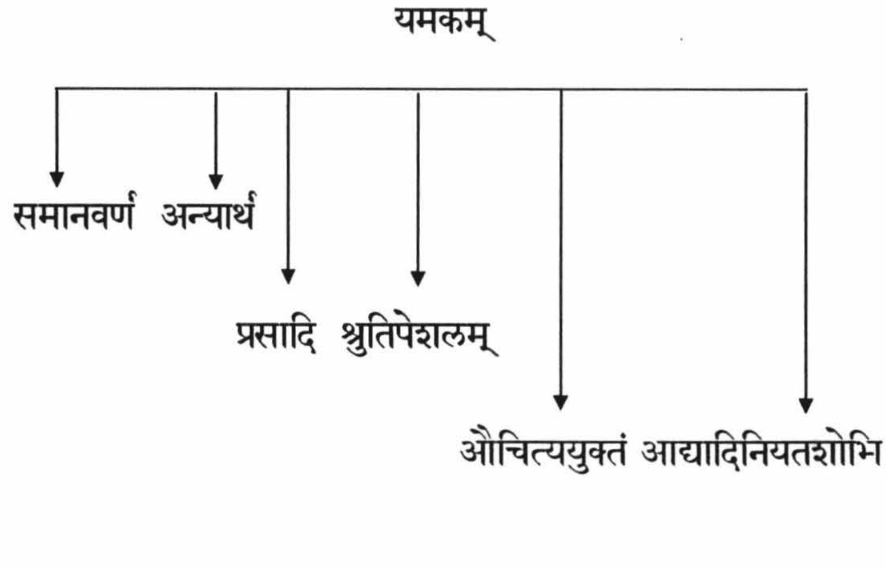

Though Kuntaka does not define, he explains *Yamaka* thus:

समानवर्णमन्यार्थं प्रसादि श्रुतिपेशलम् ।
औचित्ययुक्तमाद्यादिनियतस्तस्थानशोभि तत् ॥ [46]

Hence, *Yamaka* consists of:

(i) समानवर्णम् – letters or words of similar sound;

(ii) अन्यार्थम् – different meanings;

(iii) प्रसादि – easy to understand;

(iv) श्रुतिपेशलम् – pleasing to the ear;

(v) औचित्ययुक्तम् – endowed with decorum or propriety; and

(vi) आद्यादिनियतशोभि – shining in specific places of the verse such as beginning.

According to Kuntaka, *Yamaka* causes poetic beauty and it does not merely enhance the beauty of it.

Vāgbhaṭa's classification

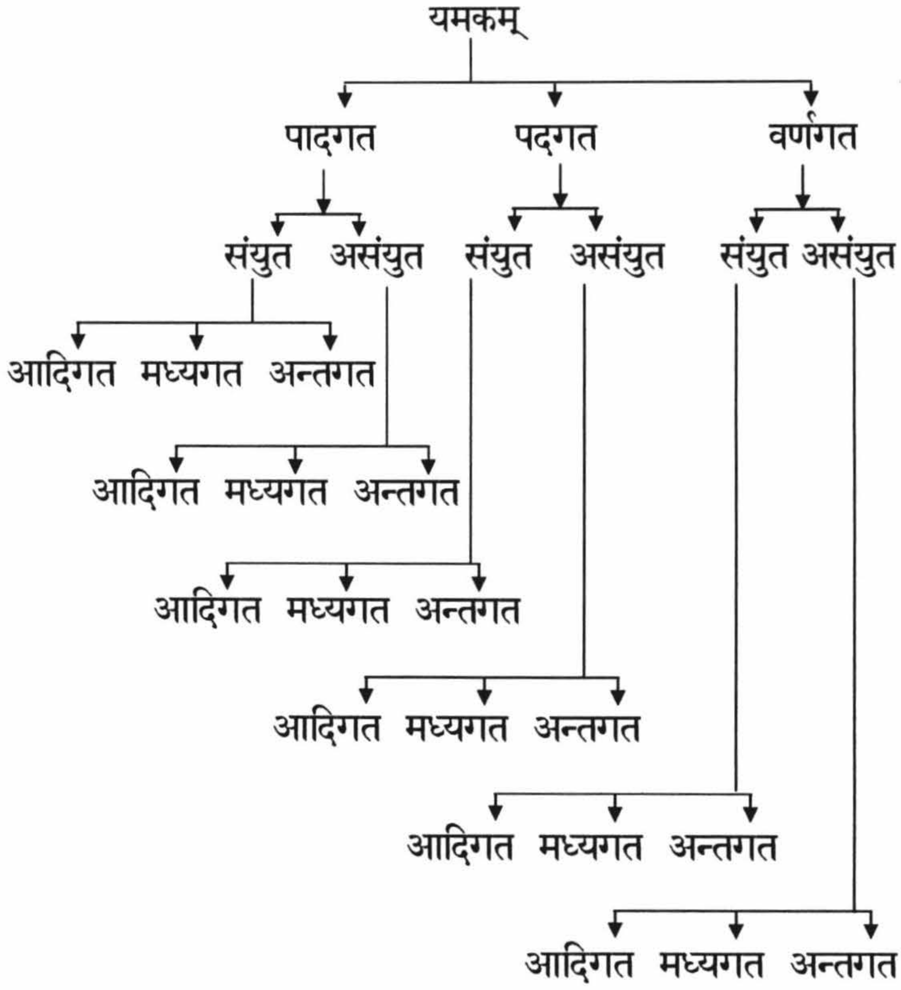

Thus classification of Vāgbhaṭa-I of *Yamaka* gives some guide lines to find the 24 varieties of *Yamaka*. (vide p.6 Infra)

The use and abuse of *Yamakalankara*

Ānandavardhana lays down the following rules for the use of *Yamaka:-*

ध्वन्यात्मभूते शृङ्गारे यमकादि निबन्धनम्   ।
शक्तावपि प्रमादित्वं विप्रलंबे विशेषतः   ॥

"Even if the poet should be an expert in the use of figures like *Yamaka,* his employment of them in the erotic sentiment which is the soul of suggestion, and particularly in that of love-in-separation, would amount only to a lapse on his part"[47].

Vālmīki writes "पद्भ्यां पदावतां वरः", "दक्षिणो दक्षिणां दिशम्" "रावणो लोकरावणः" etc.

These do not violate the sense and at the same time add to the charm of the diction. Kālidāsa in his *Raghuvamśa* specially delights in such innocent assonances: -

तस्मै **सभ्याः सभार्याय गोप्त्रे गुप्ततमे**न्द्रियाः ।
अर्हणामर्हते चक्रु **मुनयो नय**चक्षुः ॥[48]

इत्थं **द्विजेन द्विज**राजकान्तिरा**वेदो वेद**विदां वरेण ।
एनो निवृत्तेन्द्रिय**वृत्ति**रेनं **जगाद** भूयो **जगदे**कनाथः ॥[49]

ततो **मृगेन्द्र**स्य **मृगेन्द्र**गामी ॥[50]

See also Śriharṣa's *Naiṣadhīya Carita,*

दूत्याय दैत्यारिपतेः प्रवृत्तः द्विषां निषेद्धा निषधप्रधानः ।
स भीमभूमीपतिराजधानीं लक्षीचकाराथ रथस्यदस्य ॥[51]

Yamaka needs special effort and drags the poet, away from his concentration in *rasa*.

Prose works employ endless compounds and jungle of sounds. The chimes of words like *मल्ली* – jasmine would not rhyme without वल्ली - creeper likewise, the sound of नूपुर – an anklet got reflected in the chain of words like मञ्जुमञ्जीरशिञ्जा. The river is described with the words त्वङ्गत्तुङ्गतरङ्गरङ्ग . Thus the ideas and words, a stock diction grew and enhanced the poetry through mechanical craft.

But, *Yamaka* is considered to be यत्नान्तरसाध्यम् and दुष्करम् And hence Ānandavardhana is not in favour of employing *Yamaka* while effecting *Rasadhvani*.

"In the pertinacious and deliberate employment of assonance on a poet's part, one can see invariably his extra effort in the choice of select words, But a tour de force such as a complicated assonance can never be anything but an extraneous element to it. Even in stray instances of assonance which show a touch of sentiment, the sentiment should be regarded only as subsidiary, and it is the assonance alone which is primary in importance.

But so far as suggested sentiment is concerned, these intricate rhymes can never become its vehicles since they invariably acquire supreme prominence for themselves by reason of the extra effort necessitated in their employment.

The ease of *Yamakalankara*

Though decried by Ānandavardhana, the enhancement of the beauty of poetry "*camatkāra*" has been the resorted through "*Yamaka*" appropriately applying them by poets like Śrī Kūrathāzhvān. The employment of *Yamakālaṅkāra* with effect and propriety is not an easy task. To effect spontaneous flow of language, *Yamaka* poets take to the approved liberties like substituting, for the purpose of the *Yamakālaṅkāra*, the letter *"Da & La"* , *"Ra & La"*, *" Ba & Va"*, *"Śa & Ṣa"*, *"Na & Ṇa"*, *" Savisarga & Avisarga"*, *"Sabinduka & Abinduka"* etc.

For eg., जडानां and जलानां are the same because ड and ल are mutually substitutable and also affords free flow of rhythm[52].

Yamaka is neither यत्नान्तरसाध्य nor दुष्कर for Āzhvān, as a study of his यमकरत्नाकर reveals. He is a master – poet who has handled the यमकालङ्कार s with ease and comfort.

Yamakakāvyas:-

1) **Kīcakavadha** by Nītivarman.is said to be a *Yamakakāvya* the details of which are not known.

2) **Hariprabodha** is another *Yamakakāvya* of unknown author. It is known by a single reference of a verse quoted by Vāmana in his work KASV(IV – 1.2) to illustrate *Akṣarayamaka* and *Varṇayamaka.*

The verse is as follows:

विविधधववनाना नागगर्द्दनानाविविततगगनानानाममजजनाना ।

रुरुशशललनाना नावबन्धुंधुनानाममहिहिततनानानाननस्वस्वनाना ॥

Bhoja also quotes this verse in his S.K.A. Sarvānanda the author of the commentary *Tīkāsarvasva* on *Amarakosa* refers to this *kāvya* HP.

3) **Bṛndāvanakāvya:** Another *Yamakakāvya* by name Bṛndāvanakāvya attributed to Mālāṅka. Is available in print[53].

4) **Yudhiṣṭiravijaya:** This is a popular *Yamakakāvya* in 21 cantos written by Vāsudevakavi of Kerala who flourished in the 15th century.

5) **Ghaṭakarparakāvya:** This small poetry in 23 verses, describes a love message sent by a maiden to her lover through a cloud. The lyric is full of

alliteration of the *Yamaka* type and the poet takes pride in it[54].

6) **Yamakabhārata:** This poem is full of *Bhaktirasa.* The alliteration of *Yamakālaṅkāra* is fully utilized to demonstrate the overflow of *bhakti* on the part of the poet as well as the devoted readers. It contains 81 ślokas only. But it has more than 6 commentaries. It is an epitome of the work *Mahābhārata tātparya nirṇaya,* dealing with *Kṛṣṇakathā.*

From the perusal of the above information, it is understood that *Yamakalankara* has its own place in the field of Rhetoric as well as literature. But, the Kāvyas fully employing *Yamaka* are less. This fact does not deter the fame of *Yamaka* poets like Āzhvān, for they gain the name through this species of literature like Bāṇa, Subandhu and other few poets who gained name through prose literature, though the contribution of prose works are less in Sanskrit literature.

NOTES – FIRST CHAPTER

1.	आवृत्तिर्वर्णसङ्घातगोचरं यमकं विदुः ॥	K.A. III – 1
2.	M. Krishnamacharyar	T H C S Lit - P. 369
3.	Monier Williams	T S S E Dic
4.	K. Krishnamurthy	Dh.A
5.	Kalanath Jha	T Fig Py -

6. काव्यस्य शब्दार्थौ शरीरं रसादिश्च आत्मा गुणाः शौर्यादिवत् दोषाः काणत्वादिवत् रीतयोऽवयवसंस्थानविशेषवत् अलङ्काराः कटककुण्डलादिवत्। - Visvanatha's S.D - I 2.

7.	Dr. V. Raghavan	The Use and Abuse of Al
8.	N.S	XVI – 59
9.	V.Dh.P	XIV – 2
10.	K.A (B)	II - 17
11.	K.A	III - 1
12.	KASV	4 – 1 – 1
13.	K.A (R)	III - 1
14.	A.P.	XI - 1
15.	S.P.	II - 57
16.	K.P	VIII - 117

17.	A.S	6
18.	V.A quoted in Alaṅkāra Kośa	
19.	K.An ”	
20.	A.R	21
21.	C.A	V-8
22.	A.M	V-7
23.	P.R	VII - 7
24.	E.A	VII - 4
25.	S.D	X - 8
26.	K.An(V) quoted in A.K.	
27.	A.C ”	
28.	A.S ”	
29.	K.A.V	II-64
30.	A.Mn	202
31.	N.R.Y.Bh	
32.	K.A	III - 1 – 3
33.	*Ibid.,*	III 4– 77
34.	*Ibid.,*	III -51 – 77
35.	*Ibid.,*	III – 51
36.	*Ibid.,*	III – 53
37.	*Idem.,*	
38.	*Ibid.,*	III – 67
39.	*Ibid.,*	III - 70
40.	K.A (Com.)	III - 72
41.	*Ibid.,*	III - 73
42.	N.S	XVII - 81 – 2

43.	K.P (For detail vide Eng Trans by R.C. Dwivedi)	IX - 6
44.	K.P	IX - 6
45.	V.J	I – 19
46.	*Ibid.,*	II – 6
47.	Dhv. A	I – 16
48.	R.V	I - 55
49.	R.V	V – 23
50.	*Ibid.,*	II - 30
51.	N.C	VI – 1
52.	K.P. Commentary (u)	IX – 5
53.	The details of Kīchikavadha, Hariprabodha and Bṛdāvanakāvya are mentioned in S.P. by V. Raghvan	
54.	The details of Yudhiṣṭirakāvya, Ghaṭakarparakāvya are mentioned in History of Skt Lit. by T.K. Ramachandra Iyer	

CHAPTER - II

Chapter II

About the author

- ✍ The problem of author ship
- ✍ Author’s life and background

CHAPTER II

ABOUT THE AUTHOR

THE PROBLEM OF AUTHORSHIP

The authorship of the present work *Yamakaratnākara* can be attributed with a fair degree of certainty to Śrīvatsacihnamiśra alias Śrī Kūrattāzhvān. In connection with this, the following are the different views observed by different scholars.

i) Dr. M. Krishnamachari says in his H.C.S.L., *Yamakaratnākara* has been composed by one of Śrīvatsacihnamiśra the son of Rāma alias Vedavyāsa – the second son of Śrī Kūrattāzhvān.

ii) Sri U.Ve. Paiyampadi, chetlur, Srivatsankacharyar who has translated the *Pañcastavams* of *Āzhvān* says in the Souvenir of the 60th Tirunakshatram celebration of H.H. Śrīmad Āṇḍavan Svāmigal mentions that this work should have been composed by one of Śrīvatsacihnamiśra - a descendant of *Āzhvān*.

iii) Sri P.B. Annangaracharya Svami who has edited, composed and published many *Śrīvaiṣṇava granthas*, after analyzing the structure and the work of *Āzhvān* records his opinion in the journal titled with *Guruparamparā Prabhāvasāra* that

this work and its commentary must have been composed by *Āzhvān* only. He also adds that there was no person with name Śrīvatsacihna in *Āzhvān's* family and it was composed by one of the direct disciples of Rāmānujacārya. Moreover there is no fault and doubt if we treat *Āzhvān* as the author of this work because it is filled with pleasing and overflowing qualities like sentiments, figures of words and senses, style etc;

iii) Dr .V. Raghavan in N.C.C. on the works and the authors related with Sanskrit Literature mentions that *Yamakaratnākara kāvya* in 16 *āśvāsas* on *kṛṣṇa* printed in Telugu script, by Śrī Vaiṣṇava grantha mudrāpaka Sabhā series, Madras, 1906. While the col. mentions as Śrīvatsaṅka, son of Rāmamiśra, the opening verse as well as col. gives the alternate name Parāśara which along with the fact that in II – 15 the commentary criticizes *Śrībhāṣya* throws doubt on the ascription of the work to Śrīvatsacihna alias Śrī Kūrattāzhvān. And he added that this work is mentioned by the poet Appayyadīkṣita in his commentary on Vedāntadeśika's Y.A. for the grammatical usage of the word *devakīya* in the 100th verse of I canto;

v) It is to be noted that Dr. V.K.S.N. Raghavan in his work T.H.V.L. has no mention about the author and this work;

vi) Though Kalanath Jha also has mentioned about this work but confused the matter of the authorship in his work Figurative Poetry in Skt., Lit;

vii) P.V.Kane also has followed the same way in his work History of Skt Poetics.

It is a well known fact that if any other person or anyone of the descendants of *Āzhvān* in the name of Śrīvatsāṅka or Śrīvatsacihna has composed this work then he must compose or mention the benedictory verse unavoidably on his ascendant *Āzhvān*. The author has paid his devout homage to the great preceptors *Nammāzhvār, Śrī Yāmunācārya* and *Rāmānuja* only. It is not to be decided that any other person or anyone of the descendants of *Āzhvān* as the author of this work on finding the Introductory verse (Taniyan in Tamil) on *Āzhvān*. It is the *Sampradāyic* custom of the vaisnavites to chant, write, and publish the work of the particular *Ācārya* whose introductory verse is to be a part of the beginning.

It is clear that *Āzhvān* was one of the direct disciples of *Rāmānuja* and has composed the benedictory *ślokas* on the above said three

preceptors. As *Āzhvān* was an eminent scholar in Sanskrit Grammar, and had the accolade as "*Abinava Patañjali*" on those days. *Āzhvān* mentions in the *Yamakaratnākara* his father's name as Damodaramiśra alias Rāmamiśra from whom he has learnt the scriptures and treatises on Viśiṣṭadvaita. Among the well versed scholars of *Āzhvān's* tradition, *Āzhvān,* his two sons Śrī Parāśara Bhaṭṭa, Śrī Vedavyāsa Bhaṭṭa and Śrī Sudarśanasūri the son of S.V.B. are well known figures in composing and preaching of Viśiṣṭadvaitic treatises. Thus, the authorship of this work undoubtedly goes to *Āzhvān* and the problem settled.

The following informations are found in the websites too:-

Sahṛdaya – XVII – 65 – 89 – 113 – 130.

Kuresavijaya – contains some verses said to have been uttered by Āzhvān in the court of the Cola King.

Kuresavijnapana (with C.) a cryptic message in 3 verses, on

Śrīvaiṣṇavism, said to have been sent by Āzhvān. MD 5232.

These verses are found in the beginning of Ārttatrāṇaparāyaṇastotra – also called Ārttatrāṇanārāyaṇastotra.

AUTHOR'S LIFE

ŚRĪ KŪRATTĀZHVĀN OR KŪREŚA (1008 - 1107* A.D)

The author of *Y.R.* saint Kūrattāzhvān was born in Kūram village near Kāñcīpuram in the year *Soumya* in the month of *Makara* (1008* B.C.) His birth was "*Hastam*[1]". He is also known as *Tirumaru Mārbar* in Tamil and Śrīvatsāṅka Miśra in Sanskrit. However, he was named as *Āzhvān* because he was emotionally sledding tears while explaining the *Thiruvāimozhi* of Nammāzhvār. Rāmānuja too was frequently moved by the exposition of *Thiruvāimozhi*.

Once, *Āzhvān* recited the *Tiruvāimozhi* that begins as "*Uyarvara uyarnalam*[2]....". Devotees around him disputed the formation of the sentence. According to them how can the supreme being is said to be devoid of superior quality?

But, Āzhvān interpreted, that the Lord is referred here as "One who is unequalled with noble characteristics." This sense impressed every one, including Rāmānuja. He tributed *Āzhvān* as the replica of Nammāzhvār.

ĀZHVĀN'S EXPERTISE IN *TIRUVĀIMOZHI*

Once Parāśara Bhaṭṭa had a doubt in the contradicting word *Sirumāmamisar* in the following verse.[3]

"Kangal sivandhu periyavaayum sivandhu kanindhu ulle
Venpa lilagu sudarilagu vilagu magakundalath thaan
Kondal vannan sudarmudiyan nangutholan kulisarngan
On sangadhai vaalaazhiyaa noruva nadiyenu llane".

His question was how can a person be small and big? For this *Āzhvān's* explanation was a man be short in form but he may rise to height by rendering service to society. Thus, he solved the contradiction.

ĀZHVĀN'S WIFE

Āṇḍāl was the name of *Āzhvān's* wife, who was said to proficient in the *Śāstras* and could clear even the doubts of *Āzhvān*.

SOME ANECDOTES IN THE LIFE OF ĀZHVĀN;

Āzhvān was said to have inherited rich mansions named as *"Devandra Bhavanam"* and "*kubera Bhavanam*" It was said that the doors of the mansions were fitted with the richly decorated bells, that sounded up to a long distance. There was custom in the temple of Lord Varadarāja of *Kāñcī*. The bells used to ring after the offerings are made. One day after hearing the sound of the

bells the Lord was surprised and enquired Tirukkachi Nambi whether the doors were closed prior to the offerings to **Him**. He later understood from him that the ringing of the bells was from the doors of *Āzhvān* which imitated the bells of the temple.

RĀMĀNUJA AND ĀZHVĀN

It is said that on hearing the conversation between the lord and the T.K. Nambi, *Āzhvān* donated his wealth to the needy and became the disciple of Rāmānuja at *Kāñcī* by undergoing the *Pañca Samskāra* [4] rituals prescribed for the Śrīvaishnavites. He then accompanied Rāmānuja to *Śrīraṅgam* being invited by "*Araiyar*" On his way he came to know that his wife Āṇḍāl had retained a golden vessel in which Āzhvān used to take his food. But it is said that he threw away that in the forest and proceeded on his journey.

ĀZHVĀN AND AMUDANĀR

Tiruvarangattu Amudanār was the chief attendant of the temple at Śrīraṅgam. At the request of T.A., Rāmānuja directed him to seek *Āzhvān* as his guide.

Āzhvān accepted T.A. as his disciple and trained him in religious rituals and made faithful to Rāmānuja. Impressed by the devotion of Amudanār it is said that

Āzhvān, being directed by Rāmānuja accepted the ceremonial offerings given to him by Amudanār, on the eleventh day of his mother's death. Being pleased by the gesture of his mentor Amudanār had handed over the key of *Śrīraṅgam* temple to *Āzhvān* to be transmitted to Rāmānuja.

TIRUKKOTTIYUR NAMBI AND ĀZHVĀN

Once Uyyakkonḍār one of the *Ācāryas* of Rāmānuja wanted some clarification from T.N., as to which is superior among Wisdom, Bliss, and Service. Hence, he sent *Āzhvān* to *Tirukkotiyūr*.

After waiting in the house of T.N. for a week, when *Āzhvān* was about to return to *Śrīraṅgam,* T.N. expressed that the service to the Lord is superior than the other two.

LORD RAṄGANĀTHA AND ĀZHVĀN

While narrating *Divya Prabandha*, *Āzhvān* was so deeply involved that he has forgotten about his hunger. When food was offered to Lord Raṅganātha, goddess Āṇḍāl enquired him that "How he can consume food when his devotee is under fasting?" On replying her, Lord instructed Utthamanambi to provide the sweet pongal to *Āzhvān*, which was already offered to him (Lord). *Āzhvān* and his wife were highly pleased as the Lord sent them food to eat. With the intake of the sweet porridge, they

are blessed with two children. They were later became popular as Vedavyāsa Bhaṭṭar and Parāśara Bhaṭṭar.

ĀZHVĀN AND COLA KING- KULOTTUNGA-1

Once Cola king instructed all scholars including Rāmānuja to accept Śiva as the Supreme soul. Apprehending an insult to Rāmānuja, *Āzhvān* disguised as Rāmānuja and appeared before the king. On listening to *Āzhvān* explanations, emphasizing the supremacy of Lord Viṣṇu, Kulottunga became irritated and ordered to pluck the eyes of *Āzhvān* as well as Periya Nambi his ally. (1078)*

LORD VARADARĀJA AND ĀZHVĀN

Rāmānuja and *Āzhvān* went to the temple of Varadarāja and submitted *Varadarāja stavam* before the Lord. It is said that the Lord being pleased asked *Āzhvān* to avail a boon. *Āzhvān* requested the Lord to grant Nālūrān who caused his loss of sight also the same boon that He grants for him. The Lord was pleased and granted his request. This Anecdote reveals the true attitude of Vaisnavite found in *Āzhvān*.

ĀZHVĀN'S WORKS

Vaikuṇṭha stava in 100 verses extols the greatness of *Vaikuṇṭhanātha*. This work reveals the quintessence of *Śrī Bhāṣya*.

Atimānuṣa stava is a piece of composition in praise of sportive actions of the supreme being during his incarnations as Narasimha, Vāmana, Rāma and Kṛṣṇa. This work though small reveals the literary ability such as the choice of words, alliterations and style.

Sundarabāhu stava is a work in 132 verses praise Lord Sundararāja (*Kallazhagar*) of T.I.C. He describes the beautiful form of the Lord.

The above three works were composed in 1079* A.D.

Varadarāja stava Being instructed by Rāmānuja, *Āzhvān* composed V.R.S. a hymn in 102 verses on Lord Varadarāja of *Kāñcī*. (1093)* In this *Āzhvān* pleaded the Lord to grant him divine eye to enjoy god's beauty and to worship **Him**. It appears that the Lord has fulfilled his wish.

This fact is discernable from the description of the Lord in verses like नीलमेघनिभम्

Śrī stavam It consists of 11*slokas*, which is in praise of Lordess Raṅganāyakī. After Yāmunācārya, Kūrattāzhvān was the only *Ācārya*, who has composed the

devotional verses which embellished the Visithadvaitic doctrines.

These are called as *Pañca stavam.*

Parāśara, in his *Viṣṇu sahasranāma* commentary gives some quotations of *Āzhvān* apart from the *Pañca stavam.* From this it is known that *Āzhvān* has composed a few other texts, not extant now. Vedānta Deśika in his R.T.S. refers to *Nithyagrantha* of *Āzhvān* in the *Caramaśloka* chapter.

WORKS ATTRIBUTED TO ĀZHVĀN

1. **Abhigamana sāram**
2. **Caramaśloka vyākhyānam**
3. **Śarīraka sāram**
4. **Dhaṭī pañcakam**
5. **Lakṣmīnātha samārambhām (single verse)**
6. **Nenjukkirulkadi deepam (Taniyan in Tamil) and**
7. **Yamakaratnākara** – The present work.

ĀZHVĀN AND HIS DISPICLE

Pillai pillai *Āzhvān* of *Śrīraṅgam* was one of the disciples of *Āzhvān*. Pillai was proud of his noble birth and riches. He often insulted the devotees of the Lord. In order to save his disciple from such offences *Āzhvān* made Pillai to take an oath that he would never incur the wrath of any devotee by his word, deed, and thought. He instructed him

to repent for his misdoings and said his confession before Lord, who would wash away his sins.

ĀZHVĀN AND PARĀŚARABHAṬṬA -A SON AS WELL AS A DISCIPLE

Āzhvān had two children namely Parāśara Bhaṭṭa and Vedavyasa Bhaṭṭa. Embār the cousin of Rāmānuja was the teacher of them apart from *Āzhvān* himself.

Bhaṭṭa, himself while writing the commentary on *Viṣṇu sahasranāma,* mentions Embār and *Āzhvān* as his *Ācārya.*

ĀZHVĀN'S TOUR

As Kulottunga cola being a Saivite, restricted the followers of Rāmānuja to enter into the temple at *Śrīraṅgam.* Āzhvān, left *Śrīraṅgam* with out seeing Lord Raṅganātha, to *Tirumāliruncolai* and later settled there.

ĀZHVĀN'S REVISIT TO ŚRĪRAṄGAM

After 12 years when the cola king died, he visited again *Śrīraṅgam* (1090)*. Hearing this, Rāmānuja also who was at *Tirunārāyaṇapuram,* visited the temple and met *Āzhvān* there. He embraced *Āzhvān* with the grief and in choked voice he said that "you have gifted your *darśana* (vision) for the establishment of *Viśiṣṭādvaitic darśana.* Then, he

led *Āzhvān* to his math. *Āzhvān* thus, lived for 99 years and had his last breath in 1107 *A.D.

NOTES - SECOND CHAPTER

1. P.B.A's Guruparamparaprabhavam
2. T.V.M 1-1-1
3. *Ibid.,* 8-8-1

4. Pañcasamskaram:-

Every orthodox Srivaishnavas are to be approached a Ācārya, who initiates and brings his sisya to religiosprituality. As a part of this, ācārya starts some sacraments called Pañcasamskaram. It consists:- of :-

i) Tapa – Branding
ii) Pundra – Decorating the mark
iii) Nama – Naming
iv) Mantra – Starting to Aṣṭākṣara Mantra
v) Yaga – Worship of the Viṣṇu

* This mark denotes the important events in the Author's life as referred in the book "Ramanujarum Kambhanum"

CHAPTER - III

Chapter III

Essence of Yamartnakara

SUMMARY OF Y.R.

CHAPTER I

In the first chapter, the author Śrī Kūrattāzhvān pays homage to the deities Viṣṇu, Lakṣmī, Bhūdevī, Āñjaneya and preceptors Nammāzhvār**,** Yāmunacārya and Rāmānuja at the very commencement of his work ***Yamakaratnākara*** in order to achieve the unhindered completion of the work**.** Āzhvān invokes Lord Viṣṇu along with his consorts Lordess Lakṣmī and the Goddess of Earth**.** The author describes Viṣṇu as the Lord of his heart; Viṣṇu is described as lotus-eyed, whose inherent-tendencies are equaled to the pleasant watering clouds; **He** is bereft of illusion, the eldest, immeasurable, the lord of Lakṣmī and the Goddess of Earth and easily approachable at any time.

He is the courageous. **He** is birthless and deathless; **He** is praised in the *vedic* and *upaniṣadic* texts; He is meritorious and glorious; **He** gives the liberation to the devotees at the end of their lives; The author separately pays his homage to the Lordess Lakṣmī the possessor golden form. Āzhvān repeatedly emphasizes the importance of praising Lord Viṣṇu. **He** is the root cause for uprooting the demons. **His** virtuous names are to be chanted repeatedly. **He** should be approached with the proper custom and Lord Viṣṇu is greater than even the four-faced Lord -Brahmā.

The author stresses the importance of devotion to Viṣṇu who confined the creator in **His** lotus navel; Viṣṇu is the killer of demon Madhu. Viṣṇu has killed the demon Naraka and seized the divine wish yielding tree *Kalpakavṛksa* and the elephants, horses, infantry and chariots of Indra

Then the author advocates the worship of Āñjaneya whose intellect uprooted the arrogant demons. Āzhvān makes an auto suggestion to his mind to seek the grace of Nammāzhvār for sharp intellect. He then, salutes Yāmunācārya and Rāmānuja. He gives tributes to Vālmīki, Vyāsa for their poetic compositions. He then high lights the incarnations like Vāmana, Kṛṣṇa, Rāma, Narasimha and others. He refers to Gajendra and his liberation from the ferocious crocodile. *(Gajendramokṣam)*. He narrates that the feet of Lord Viṣṇu are to be remembered by which the entire world, heaven, earth and nether world have been measured in the incarnation of divine dwarf Vāmana through the manifestation of gigantic form Trivikrma.

He narrates the incarnation of Kṛṣṇa, and the *Govardhana* incident, Rāma's protecting the sacrifices of the sage Viśvāmitra; from the demons; his devotion to his parents and elders and adhering to their words; the killing of Hiraṇyakaśipu as Narasimha, etc

Lord Viṣṇu is having Garuḍa the embodiment of *veda* as his vehicle and mounted on it to protect the **(His)**

devotees. Viṣṇu is always favouring **His** devotees and whose abode is near to them. The Śārṅga of Viṣṇu destroys the prosperity of demons; Lord Viṣṇu laid down on the Banyan- leaf at the time of deluge, now he is laying down at *Śrīraṅgam* at the request of Garuḍa.

Then the author has narrated the purpose of composing Yamakaratnākara. He stresses the importance of *Yamaka,* as a device to give pleasure to readers. He points out the difficulty in applying the *Yamaka* in the poetry. He equals his efforts to the great- war for getting sovereignty. Then he describes many different kinds of men and women with different tastes and expressions.

The intelligentsia gets the pleasure by reading the *Yamaka* like the lotus blooming after seeing the sun. Then the author narrates about his nativity and family, race etc; The colophon gives the following details: He was the son of Śrī Damodara miśra alias Rāma the great preceptor. He became a poet to compose this work having the Lord Viṣṇu as his hero. He humbly submits that he is not qualified to offer the pleasure for the learneds;

His great effort of applying *Yamaka* adroitly in his work be ridiculed by the world of scholars, but certainly his work will be chanted by them because this work glorifies Lord Viṣṇu. He pleads that his work is not to be ignored by the poets with jealousy. On the other hand, it should be listened by them in which several sentiments are

found. The author claims that his work should be taken as example by other poets because his family is the descendant of the celebrated sages Parāśara and Vyāsa and the Lord Viṣṇu is the bound to be pleased by this.

After the prelude, Āzhvān begins the main theme of his work. He mentions that Goddess of Earth formerly was not troubled by the demons but later at the time of Kamsa's birth, she was very much agitated from the evil demons and wicked people. So she approached the divine assembly consisting of the celestial beings Agni, Vāyu, Yama and others and reported the fortune experienced by her from them.

She complained the pitiable plight on the earth that the people lack charity and righteousness; the *Brahmins* also have abandoned their practice of chanting and teaching *vedic* texts.

After hearing the pathetic condition of the goddess of earth, gods thought that there is no refuge other than the Lord Viṣṇu the suppressor of demons. Hence they along with her went to the creator Brahmā. They prayed for the protection and increase of splendour of the earth. Brahmā, then took all of them and reached the milky-ocean, having the sky and earth as its boundary, It appeared as if it would swallow even the space with its long tides; those tides were shattered on the shore and scattered the precious corals. The celestials thought that tides could defend even

the deluge. The shore of milky ocean is embellished by the precious gems like Emeralds, corals, Topaz etc. The waves like the sun suggested as if the removal of darkness and brightening of all the directions. The waves appeared as if worshipping the sea, by spilling the colourful gems.

The white waves as if hailing the reputation of Lord Viṣṇu's victories over the demons. The roaring noise of the waves were as if babbling and troubling the demon's hearts. The swiftest movements of white waves were like the movement of mighty houses which pleased the heart of Lord Viṣṇu. The milky ocean was pure, deep, immeasurable and dearest to Lord Viṣṇu; Yet it could not be comparable because it abodes with Nammāzhvār (Vakulābharaṇa) the mountain like crocodiles inside. The glazing effulgence of the milky ocean blinded the divine beings to find it out clearly. With the splendour of precious gems, the milky ocean always dispelled the darkness sun and moon during the day, and night respectively. On seeing the milky ocean, gods felt that they were freed from their sins, and from the fear of delusion of Kali-era.

The divine nymphs emerged out from the milky ocean along with the wish yielding cow *Surabhī,* the tree *Mandara.* The gods were fascinated with those nymphs. The milky ocean is the birth place of the divine liquor *Surā*, horse *Uccaiśravas,* precious gems, the nectar, the

holy goddess Lakṣmī, the consort of Viṣṇu. In the middle of such milky ocean Lord Viṣṇu the beautiful lotus eyed resides. Thus, the gods were delighted very much by watching the milky ocean and Lord Viṣṇu by whose grace *yogins* worshipped Him. They praised Lord Viṣṇu the consort of Lordess Laksmī whose attributes were beyond the words. And, finally the goddess of earth praised Viṣṇu as supreme one, immortal, worship able, the real and handsome one etc;

CHAPTER II

The second chapter begins with the salutation of divine beings to Viśvaksena- the commander in chief of Lord Viṣṇu. He conveyed their prayers to Lord Viṣṇu, permitted by Viśvaksena, the gods saw the Lord Viṣṇu seated on the couch of serpant Ananta. The gracious glance of Viṣṇu was as if asking the welfare of the gods. Viṣṇu looked at the goddess of earth (Bhūmadevī) with compassion. Viṣṇu heard the plight of her. Gods were delighted to see Viṣṇu glittering with the ornaments like crown, bracelets etc in his vehicle Garuḍa. Lord Viṣṇu was seen by them having the sword *Nandakam.* Viṣṇu's appearance was as if scoffing at the glitterance of the gems of the hoods of Ādiśeṣa. He was praised in the *vedic* texts in visible and invisible forms. He was shining with his five great weapons viz; *Cakra-* the powerful discus; *Nandaka-*

the sword, the bow- *Śārṅga*, *Koumodaī*- the mace and the conch- *Pāñcajanya*. He glittered without ornaments.

He was shining with his own brilliance. He rejoiced mounting on Garuḍa- the kite. Though Lord Viṣṇu was engaged in the sports with his consorts, He never forget to protect the world. He made his presence in the pillar for the sake of an ardent devotee Prahlāda who was troubled by his father Hiraṇyakaśipu. The saints were praised **Him** as a healer of sick society and upholder of distressed people in the ocean of birth and rebirth.

At the time of creation of *Brahmāṇḍa,* the water world became the abode of Lord Viṣṇu and his words were the sacred *vedic* texts. The creation, protection and destruction of the universe and giving salvation to the people, were treated as the divine sports of Lord Viṣṇu. *Vedas* eulogies **Him** as the creator of all the essential and eternal truth, supreme spirits, the omniscient, the omnipotent. **He** could be realized through the mind filled with truth, penance, charity and controlling senses. Viṣṇu was seen by gods as having lotus- eyes, bloomed by the sun.

He dwells in '*dahara*' (tiny place in heart). He has eight meritorious qualities viz; compassion, patience, jealous less, discipline, busyness, auspiciousness, broadminded and greedless. The divine beings saluted

Viṣṇu - the life of entire universe and felt that they were freed from troubles and the bad qualities like delusion, lust etc; They gave up their fear on seeing Lord Viṣṇu and praised **Him**. They thought that praising **Him,** was proper for by praising only the people attain the "supreme-abode". *(Paramapada)* Even the sacred *vedic* texts are trying to find out the limitations of Viṣṇu's attributes. Actually there is no limitation to the qualities of Viṣṇu. The wise people worship **Him** by performing the sacrifices like Jyotiṣṭoma. The reality of supreme- soul i.e, Viṣṇu is attained through the sacred *vedic* texts. He only created the *tattvas* or elements like *'mahat'* etc. Viṣṇu possesses the visible or gigantic features and invisible or minute forms like particles.

He is easily approachable by all and comparable to his consort Lakṣmī in showering grace and in possessing the attributes like beauty. Every sacred *vedic* texts i.e *Upaniṣad* praises Viṣṇu. He and his attributes are again and again praised. His power of creation, protection and destruction; the creation of the four faced the salvation given by him to **Gajendra**- the celestial elephant, Viṣṇu is the succourer. Those devoted to Him never attain hell and they are liberated from the fear of *Vaitaraṇī a* river in the hell. The incarnation of Viṣṇu as Vāmana was reminded by the *Vedas* that the whole world is the abode of Him.

Viṣṇu protects the people affectionately through His incarnation as Rāma and so on. Thus the incarnation of Rāma and the anecdotes connected to him has been narrated through *Yamaka.* The Śūrpaṇakhā episode, Khara and Dūṣaṇa episode are all narrated. The fierce battle between Rāma and Rāvaṇa and the description of Rāvaṇa's valour are highlighted. Corona ting Vibhīṣaṇa as the king of Laṅkā etc; are described.

The episode of *Kālanemin,* the descendants of demons Kamsa, Śiśupāla, Pouṇḍra and others who disturb earth are recalled. Viṣṇu assumes protection to Goddess Earth from there demons. During the time of deluge, the Goddess of Earth has sought refuge un to Viṣṇu and He incarnating as a large Varāha (wild bore) saved her. Hence, again she sought the help of Viṣṇu. The compassion of Lord Viṣṇu is reiterated. Besides gods wanted Viṣṇu to protect the world from Kamsa through his incarnation. Gods felt relieved from the miseries of worldly life and sins by surrendering unto **Him**. Viṣṇu is described again and again as the supreme light and invisible even to gods. Thus the celestials praised Lord Viṣṇu, seeking protection from the demons.

Accepting this request Lord Viṣṇu, decided to incarnate and pacified his consort Goddess Earth by

embracing her. Then He informs Brahmā and Indra about his plan and purpose of incarnation.

He told that He would incarnate in the lunar dynasty which will get the esteemed position. He continued that He will be born as a son of Vasudeva and Devakī, the daughter of Ugrasena. He added that His couch Ādiśeṣa will take birth in the womb of Rohiṇī the elder wife of Vasudeva. The Earth will become the wife of Nanda- the cowherd. Viṣṇu's *yoga- nidrā* will increase the fear of Kaṁsa, His Maya will be born to Yaśodā as *yoga- māyā.* As instructed by Lord Viṣṇu the gods and goddess of Earth attained solace; They saluted Viṣṇu and returned to their own abodes.

CHAPTER III

Vasudeva the descendant of the king Yadu- the son of Yayāti was shining with his valour. He married Devakī – the daughter of Devaka, (Ugrasena) as his wife.

Devakī was younger sister of Kamsa, who was very much affectionate towards her. But after hearing the aerial voice that he will be killed by the eighth child of Devakī he became enemical and hence imprisoned the couple in his palace. In course of time he killed the six issues of his sister one by one.

Devakī became pathetic. Then, Devakī bore in her womb Śeṣa- the lord of serpants. When the Śeṣa in the form *Tejas* was growing in the womb of Devakī, the soldiers vigilantly guarded the couple as per the order of Kamsa. But it is unknown to the guards that the destiny transferred the issue from Devakī's womb to Rohiṇī the senior wife of Vasudeva. After sometime, Devakī like the goddess of earth bore the lotus eyed lord in her womb and was shining. Devakī bore the great Viṣṇu like the *Upaniṣads* pregnant with meaning and undisputable. Then while the guards were deep sleep due to stupefaction by Maya. Devakī gave birth to supreme lord. Devakī gave birth to **Him,** who is none other than the eternal supreme being called by the *Vedas* as *Akṣaram.*

The son born to her was the saviour of humanity, **He** was like the moon the lord of stars and like the glittering cloud. It was a day when the ruling star was *Rohiṇī* Rohiṇī too gave birth to Balarāma, little earlier to Kṛṣṇa's birth. Balarāma was white in colour.

Agni, Vāyu, and other celestial were pleased by their and showered their blessings. When the divine beings, Brahmā and Indra attained solace. The high minded sages lost their interest in eating and drinking water too. They performed the rituals like offering *Arghya* etc with joy to the supreme soul that has incarnated in this world. Some

sages danced in ecstasy, some were playful, some praised the attributes of Kṛṣṇa and some other rushed towards the room of Devakī. They worshipped the feet of Kṛṣṇa in their minds. They hailed victory to Kṛṣṇa and offered their blessings.

They were exclaimed and delighted and blessed the entire seven worlds due to the births of the divine. Kṛṣṇa the supreme was pure in heart and showed divine qualities. He who is the beyond the reach of mind but realizable only through *Āgamas,* blessed and protected all by his birth. Intellectuals felt blessed. They felt that the month is useless without praising Him. The incarnation of Kṛṣṇa was to fulfill the aim of Viṣṇu. The sages who practiced yoga danced along with the semi divine beings like *Guhyakas, Vidyādharas and Siddhas.* In the heaven celestials celebrated the birth of Kṛṣṇa by showering flowers and beating the holy drums. Vasudeva also experienced inexplicable joy along with Devakī due to the birth of the divine child. Devakī with affection fondled the child holding on her lap. The parents Vasudeva and Devakī were observing their son. Devakī though enjoyed along with her husband the birth of her son became worried thinking of Kamsa.

They appeared as if trembled to Devakī. Embracing the child Devakī lamented worrying as to how to save the

child from Kamsa. She longed for the continuance of the night time. Her lamentation continued.

Then Vasudeva consoled her and asked her not to worry as the child is the incarnation of Viṣṇu. Then Kṛṣṇa himself devised a plan to protect himself and intuited the idea in the minds of his parents to overcome the orders of Kamsa at night. Vasudeva got the idea, and decided to place Kṛṣṇa under the care of Yaśodā the wife of Nandagopa. He took his child Kṛṣṇa and observed his cute form having the marks in his arms - the divine weapons discus and conch. Vasudeva saw Ananta the king of serpants who came for protection. Garuḍa - the king of birds brought nectar from the heaven. The crest- jewels of Ananta was glittering around and he with his hood covered like the umbrella and protected them from rain.

The guards in duty were asleep. Vasudeva went near the doors, they automatically opened and remained so until Vasudeva's return. Vasudeva in order to reach *Mathurā* at night, crossed the river *Yamunā* which gave way.

Vasudeva left the child with Yaśodā, took Yoga māyā and returned to prison. He felt that his son has been protected from Kamsa. He left the girl child Yoga māyā near Devakī without any suspicion by guards. Kamsa came to know the birth of girl child of Vasudeva and Devakī and he came to the prison and attempted to kill the child. When

the child spoke , " Oh! Wicked thief ! unpleasant! Death awaits you, the serpent king Ananta is born already as Balarāma with Kṛṣṇa elsewhere." Hearing this harsh truth pronounced by Yogamāyā, Kamsa released the couple apologizing his mistake. But the words of the girl child worried Kamsa.

CHAPTER -IV

Yaśodā like a roving she-bee around the bloomed mango flower was engaged with her child Kṛṣṇa.

She shared her delightment with her husband Nandagopa. She was unaware of the birth of child Durgā. All the cowherds were overwhelmed and donated milking cows to the Brahmins. There was a great celebration all around. The sages visualized different incarnations of supreme soul in the child as if lying on the banyan leaf and also like Prahalāda and Vāmana. The author Āzhvān describes the graceful face of Lord Kṛṣṇa. All His features revealed Kṛṣṇa's aim of protecting the world. The description of Kṛṣṇa's face, the pair of eyes, locks of hair, lustrous *Tilaka*, powerful arms, broad chest, slender stomach and lotus feet were all in tune with his supreme nature. With the request of Vasudeva the son of Sūra, Nandagopa brought up Balarāma along with Kṛṣṇa. The sage Garga performed the initial ritual rites to Balarāma and Kṛṣṇa according to scriptures. By kamsa's order the

fierce Pūtanā a killer of children entered Gokula and tried to kill the child. The Omni-scient child punished her.

Then to protect the child from the evil spirits Gopas performed virtuous rituals and auspicious rites. The next day, When Kṛṣṇa was lying down under a cart, Sakatasura a demon sent by Kamsa tried to kill Him. Kṛṣṇa kicked the cart simply and protected Himself. Though the cowherds were astonished , simultaneously they were alarmed and confused too. Yasoda the mother of child Kṛṣṇa prayed to the almighty to protect her and child Kṛṣṇa.

CHAPTER V

The divine beings were delighted by the child hood sports of Lord Kṛṣṇa . The shadow of the child Kṛṣṇa appeared as His protector and friend, because it imitated the movement of Kṛṣṇa. When He started to lay steps it appeared as if he was reminding his incarnations of Vāmana. He played with the crows by imitating its cry and also the roaring sounds of thunder clouds. He started to play with moon, fire and cattle. He often used to pounce on the back of cows and bulls and held their humps.

While doing so, He besmeared Himself with mud, street dust and crumbling soil. He crushed the crummy houses made by the cowherdess and irritated them. Then Yaśodā made Him to bathe and performed the ritual of

waving light to protect Him from evil spirits. Finally she fed her child and made Him rest.

CHAPTER - VI

The child kṛṣṇa playfully stole butter and milk-products. In this process he broke the butter-vessels. This created uproar in the hamlets. He often danced for getting butter at the time of churning by the cowherdessess.

Due to the loss of butter in each and every home there arose an extreme devotiọn towards the Supreme Lord in the minds of cowherdessess. One day Yaśodā, tied him to a mortar in order to stop him from stealing the butter, and went inside to do some household work. Meanwhile Kṛṣṇa moved out dragging the mortar along with him. The mortar was caught in between the two Arjuna trees. The trees were like iron pillars with gigantic forms.

With his forceful movements he broke down both the trees. The effect was like a breaking sound of a frightened intoxicated elephant. Kṛṣṇa had a bit of joy but remained quite. On hearing the heavy noise Yaśodā rushed out and saw kṛṣṇa standing unaffected. She released him untying the rope. Thus kṛṣṇa has performed some pleasant sports. His waist was marked with red scars as he was tied with the rope. He felt relaxed and laughed. The child Hari was not tired when he threw away the Arjuna trees and cart.

Seeing him in this condition the father Nanda was worried about the hurdles and hugged Hari.

The group of ascetic visited Hari and blessed him. The whole world became freed from the darkness and also from demons, by his sports.

Hari did some miracles one day, the child Hari with some paddy in his palms moved to bazzar to buy some fruits. He scattered the paddy all over. The fruit-seller filled both his hands with frits. Her basket became full of gems and precious stones!

Hari and Balarāma played together. They used to drag the tail of the calves and spent time in the forest. They blessed the Earth by their sports. The assembly of divine musicians was attracted by their songs. Balarāma and Hari were eloquent and surpassed Bṛhaspati and even Brahmā- the consort of Vāgdevī. They called their cows as Yamunā, Gangā and Sarasvatī and thus worshipped those divine rivers. Rāma and Hari protected the cows in Bṛndāvana and made it their abode.

Chapter – VII

The author describes the beautiful and the natural prosperity of the Bṛndāvana. Hari entered along with the people of hamlets into the Bṛndāvana where the moon and the sun moved through the dense rows of trees that were

touching the sky. Hari and others heard the melodious musical sounds that came out from the bamboo trees.

In Bṛndāvana the composers of poetry happily took rest on the shades of Bakula trees. Humming bees also took rest on the lotus flowers in the pond. The series of honey bees became lazy due to the intoxication by drinking honey. Tamāla and Sāla trees were found blooming. The celestial beings, Siddhas and Cāraṇas danced with their beloveds happily. The bird flew here and there and played happily with their own mates. The entire regions was shining with stars and the flowering trees brightened the sky. Trees with flowers and with out flowers occupied by many birds. The stars, moon and the sun became objects of play for the monkeys. The attractive swans were moving beautifully on the lakes. The monkeys enjoyed the taste of sweet and ripened fruits like banana, mango, jackfruits etc. The persons in the hamlets enjoyed the company of their wives. The flowers in the trees appeared as if they were water-clouds. The monkeys on the trees were drinking the water drops of clouds. The deers and bears moved under the trees and made it their abode.

The bees besmeared with the pollen dust of flowers became white and appeared like the twinkling stars. The plenty of water, grass and garrulous swan-like birds were

found in the regions of Bṛndāvana forests. Living there, Hari removed the fear of all from demons. The spring season ushering gladdened Hari. The sun being covered by the mist, inclined to move towards the northern direction. Brahmin boys were intent on vedic learning during this season. They performed the fire sacrifices. The southern breeze the friend of Cupid requested by the lovers purified its birth place – the Malaya mountain moving through the southern direction. The cuckoos cooed and the women enjoyed the company of their lovers. Cuckoos pierced the mango-buds by their sharp beaks and enjoyed the taste of it. The Palāśa trees looked like the fire. The series of bees with the pollen dust of the Palāśa trees also looked like fire. The entire region of forest was shining with the yellowish luster due to the abundance of Campaka flowers, appearing like static lightening.

Spreading the smell all around the Bakula flowers and Mādhavī creepers intoxicated the separated ladies .The Cupid was in high grip of all. The trees were full of sprouts. The black Sandal trees entwined with the creepers blossomed. The flowers were full of honey and the bees drank fresh honey and became fresh. The soft wind with the cluster of Betel-leaves brought fragrance. The separated lovers shot by the sharp arrows of Cupid remembered his beloved. A woman not considering the day time went her lover's house for rendezvous. She

appeared as if the deers loitering here and there without fear from the roar of lions. The rich women separated from their husbands attracted other young men in their lofty mansions. The travelers were afraid of young women due to this season. Hari appeared as the God of love in this spring season. The Aśoka trees of the forest with Nāgakeśara and Punnāga trees appeared like the glittering pearl, gladdened Hari. Hari was the approachable Supreme for His devotees. He was worshipped by His friend in the Bṛndāvana with many flowers.

His head and ears were decorated with colourful Karṇkā flowers as crest-jewels and ear-rings. His *tilaka* in the forehead was decorated with the bunch of *Kuravaka* flowers. Balarāma and Hari enjoyed the stay in Bṛndāvana with the herd of cows.

CHAPTER VIII

This chapter begins with the description of summer season. The cuckoo birds abandoned their intoxication getting fatigue. The lotus flowers with many petals bent down by the western wind and appeared as if they tried to drink water in the pond to quench their thirst in summer. They rose up as if to honour the sun. In summer the ponds were dry. The cranes resorted the water spots, where in the fish were highly distressed. Fishes went into deep waters as if afraid of scorching sun. The buffalos were affected by

summer. The distressed traveller felt the day of summer to be a year. They heaved a hot sigh. The birds some how tolerated the scorching heat due to the trees. The little amount of waters in the reservoirs pleased travellers. The shade of banyan trees on the banks of water sites gladdened the birds. The bees leaving off the trees to the Śirīṣa flowers. The travelers were tired and their wives became weak. The buffalos besmeared with cool-mire ruminated and relaxed under the shade of banyan trees.

The rich could get water through water pumping machines on their court yards. The rich used water mixed with the fragrant cardamoms, sandal, camphor etc. The lovers were tortured by sun during day and by the moon during the night. The women applied cosmetics after bathing and decorated themselves with the beautiful Jasmine garlands. The people enjoyed the good breeze with the odour of Pātala flowers during twilight. The cupid could gladden at night through the jasmine flowers. Hari gave relief for the cattle by taking them towards the available water spots. He protected them from water infections. In Bṛndāvana the trees were shone with their shades of branches for Kṛṣṇa praised by Vedas.

Once a certain attendant of Lord Śiva came from Kailāsa mountain and conveyed the message of Lord Śiva - once there was a son by name Kāli (demon Virocana)

who tortured even the Sun. He came disguised in the form of wood apple tree on the banks of the river Yamunā the sister of Yama. His kith and kinks followed him in the form of creepers in the forest. A few of them were disguised as cows and calves. Kill the demon Kāli and his followers. Kṛṣṇa watched at a distance the wood apple tree with many branches. On seeing the trees and cow in disguise the cowherds were in ecstasy. The enraged Kṛṣṇa threw away the demoniac calves and cows by holding their legs over the wood apple tree and crushed them. Then Kṛṣṇa burnt the entire forest. The smoke- the flag of fire touched the sky and the flame spreaded. Kṛṣṇa caused the sky to pour the rain to put off the fire. Then all the cowherds returned home. Thus Kṛṣṇa killed the demons one by one who committed atrocities in the world.

CHAPTER-IX

This chapter starts with a description of summer season. Hari suppressed the heat of sun and facilitated the cattle. The bunches of flowers in the trees were destroyed by the poison of the serpent Kāliya. The winds burnt the forest on the banks of Yamunā. Kṛṣṇa climbed on Kadamba tree and jumped into the river Yamunā to kill the serpent Kāliya. The presence of Kṛṣṇa enlived the forest. The cattle were grazing the tender leaves, without fear.When the feet of Kṛṣṇa the Lord of Lakṣmī touched the Kadamba tree, it

horripilated withits blooming buds. By the act of Kṛṣṇa in killing Kāliya the branches of Kadamba tree shone like the vedic texts with its chapters. Bending down with its branches the tree appeared as if it saluted Hari. The colon of Kadamba tree appeared like the cloud. The tree felt as if it got the supreme state of Vaikunta /Paramapadam because of the stay of Paramātma Kṛṣṇa.

The fight between Kāliya and Kṛṣṇa. created the noisy sound that exploded in the heaven. Kṛṣṇa. then with his brilliant valour attracted all the damsels. Then Hari danced on the hoods of Kāliya. Then Kāliya lost his strength and sought refuge under Kṛṣṇa by bending his hoods. Kṛṣṇa placed his foot point on his hoods and then saved him from his enemy Garuda. Hearing the banishment of Kāliya the cowherds assembled on the bank of Yamunā. They wondered at the act of Kṛṣṇa.. then Nanda and others became free from fear about Hari.

After the scorching summer season the rainy season set in as if out of compassion and showered abundant rains. On hearing the sounds of thunder clouds, the pleased peacocks danced as if they were worshipping the arrival of rainy season.On seeing the clouds the celestial swans rushed towards the divine mānasā lake immediately. The separated lovers were longing for

their spouses. Cupid also started his sports. Vedic teaching was commenced by the preceptors to their students.

The Cātaka birds were delighted to drink rain water. The wind wafted the smell of earth. The smell of earth infused romance on the gigantic elephants. The rainy season increased the prosperity of farmers with copious harvest. In the peaks of mountain, the Arjuna trees were hovered around by the bees. The scene with the series of clouds and golden lightening was pleasant. The drops of water appeared like the glazing pearls. There arouse the rain bow as if wounded by the blades of lightening which tore the clouds into pieces. Countless crane birds created the grey colour in the midst of black clouds. The black clouds appeared like a huge elephant moving speedily. The Ketakī and malatī flowers bloomed and they accommodated the seeking bees. The earth was as if decorated by the bloomed Kadamba flowers. The water reservoirs were with abundance of water.

In this season the flooded rivers uprooted the trees on its banks. Then Kṛṣṇa reached Tala Vāmana, the abode of the demon Dhenukasura, who was in the form of a donkey. The demon was like a ferocious tiger, roaming on the mountains. Hari caught him by his legs and attacked him. When Kṛṣṇa killed the demons with his group, Pralambkasura a demon under the pretext of

playing took away Balarama on his shoulder. Kṛṣṇa seeing the demon attacked and killed him. Thus, Kṛṣṇa was hailed , praised and prayed for by the people in and around Bṛndāvana

CHAPTER-X

This chapter opens up with the description of autumnal season, when the lustful women were under the influence of cupid the swans resorted to the water reservoirs, full of bloomed blue lotuses and appeared like the beautiful sky with the constellation of stars; The wild bees enjoyed the honey in the lotus flowers and appeared as if humming the Mahāprāṇa letters The sun embellished the day; The moon was bright during night due to the absence of clouds. The clouds accompanied the wind in all directions. The cry of peacocks was unpleasant to the cowherdessess. This season was beautiful with the white stars, swans. White lotuses and the kind of white grasses. No one was .interested in decoration. Darkness caused by the elephant like clouds disappeared as if pierced by the goad like sun beams, that entered into the caves of mountains. The lotus flowers hoarding the bees shone by the rays of the sun beautified the water tanks with abundant crocodiles. The lovers had the love quarrels. The large forest were variegated by the colorful tree Saptaparna the smell of which intoxicated the elephants. The rivers with less

water level had the way for the people. The rivers seemed as if they are wearing the beautiful silk clothes due to the sandy surfaces. Rivers were embellished by the dress of Kasa grasses. The young damsels decorated their foreheads with the befitting flowers and excited their lovers. The cowherdesses could not control the animals dragging the ripened paddy crops. Hence, they sang chorus songs to drive away the birds and animals. The Asana trees pleased the travelers by their flowers. Kṛṣṇa stopped the cowherds hastening to worship Indra, the enemy of mountains . He said that their occupation and the cow protection depends upon the agriculturist who depend upon mountains. Therefore, let us worship Govardhana and achieve the welfare and prosperity of our cattle. When the cowherds did as instructed by Kṛṣṇa, Indra became angry and showered the rain with frozen pellets troubling the cattle and cowherds. The terrific lightening mingled with the clouds frightened all. All the frightened animals and people rushed to the refugee under Kṛṣṇa - the ultimate saviour.

Kṛṣna the embodiment of divinity lifted up the Govardhana mountain and saved all. Kṛṣṇa appeared so beautiful, mysterious and divine when he lifted the mountain. When the darkness caused by Indra covered the day time the ornamental precious gems of Kṛṣṇa served as sun. Observing the divine qualities of Kṛṣṇa

the cowherds were at ease. The venerable sages observing the activities of Kṛṣṇa prayed and praised. Then Indra came down to meet Kṛṣṇa and apologized for his mistake. He extolled the greatness of Kṛṣṇa.

Then, two sages by name Gautama and Bhāradvaja came there and worshipped Kṛṣṇa.

Chapter XI

The wedding arrangements of Nīlā the daughter of cowherd Kumbhaka were on. He was the brother of Yaśodā. He had noble qualities. He made his country Videha a heaven. The seven sons of Kālanemi the demon were born and were in disguise in the yard of Kumbhaka. Kumbhaka announced that whoever killed them would be his son-in-law.

Indeed, Kṛṣṇa heard this vow of Kumbhaka. He ridiculed them who were boasting about their muscle and arm power. Hari and Balarama left Bṛndāvana and reached videha. On the way, the black coloured Kṛṣṇa as Atasi flowers was pleased by pleasing wind, rivers with the canes. He thought videha country was rich with the prosperity of crops. The cattle and animal were joyful. Once the country Videha was the birth place of Śrī devi – Sita. Janaka gave her in marriage to Rāma. The trees in the garden of Videha were cool. The gardern was so attractive with the trees like Areca-nut, Spandana, Karanja, Citron, Nāgakeśara and Āmla. The

beautiful Areca-nut trees in the garden appeared as if like the umbrella's imitating plumage of peacocks. The series of fruits of the Areca-nut appeared like the necklaces. Thus the garden was shining with prosperity. The presence of Balarama appeared as if he was scoffing at the divine white elephant Airāvata by his glazing white luster. The Kṛṣṇa the omniscient decided to kill demons in the form of Oxen, reached Mithilā the capital of Videha. Mithilā was shinning sacred, because it was once stepped in by Rama. The proud damsels on the mansions of videha put to shame even the divine damsels by their beauties. Even the divine garden Nandana was left for behind by the gardens of Videha.

The streets and mansions of Videha were decorated with banners that stopped the scorching rays of sun. Seeing this the swans were mislead as if it was a rainy season. Even the small diamond necklace worn by the woman seem to be the rays of the sun by its luster. The mansions on the tops were sculpted with the love birds images. The blazing luster of precious gems similar to the sun rays, the lotus flower even at night bloomed likewise the moon like faces of the damsels bloomed like the lily flowers during the day.

The people of different āśramas and varṇas strictly adhered the principles prescribed for them. The meeting of Kṛṣṇa and Kumbhaka was an occasion of celebration. Nīlā

the daughter of Kumbhaka felt happy about the arrival of Kṛṣṇa. The love feelings of both Kṛṣṇa and Nīlā grew. The swans imitated with the fine steps of lotus feeted Nīlā. Her beautiful thighs imitated the banana tree. Her golden girdle became looked like the post intended for tying the cupid-elephant. Nīlā was beautiful with her slender belly, lofty and stooping breasts, beautiful navel which appeared as the whirlpool or the cave. The thin lines of hairs on the waist of Nīlā appeared like the thin Iron rod. Her long fish like eyes with waves like eyebrows enticed everyone. Kṛṣṇa excelled cupid and appeared attractive. The peacock feathers on his forehead and Tamāla flowers added beauty to his lops of hair. Kumbhaka was very much happy to welcome Kṛṣṇa, Balarama and other cowherds. Kumbhaka announced the condition of the marriage of Nīlā while all others who came to show their powers in order to marry Nīlā were apprehending danger, Kṛṣṇa rose up to face the challenge.

Chapter XII

This chapter especially depicts the proficiency of the author in Sanskrit grammer. Kṛṣṇa was ready to fight with those demoniac bulls for pleasing kumbhaka. Nīlā was highly delighted by thinking of her marriage with Hari. Hari, who once tore the chest of demon Hiraṇyakaśipu, has descended in the form of a cowherd. The fight between Kṛṣṇa and powerful oxen and powerful oxen began. The

drums were beated. The enemies became panic. Indra along with other Gods came to watch the war from the sky. Hari, the holder of clubs and discus the terror to demons, giver of welfare for the devoted sages who once killed the demons Khara, Dūṣaṇa and others in the Daṇḍaka forest and chopped off the heads of Rāvaṇa is now bent up on killing the demons in the form of bulls. The demons one after the other rushed towards Kṛṣṇa who appeared like the fierce form of Siva and killed one by one. At this place the author pumps in all the adjectives to Kṛṣṇa extolling his qualities as Supreme Lord.

When the fight ended the field was enveloped by the flesh eating animals like She-foxen, wild dogs and goblins. The birds like ruddy gooses, vultures and crows were making noise. The occasion was joyful to Kṛṣṇa and divine beings and sorrowful for the demonic forces. Then the sun of Kumbhaka by name Śrīdāman observing the greatness of Hari prayed and praised copious with extolling words. He requested Kṛṣṇa to accept his sister Nīlā he further appeals to Kṛṣṇa to kill Kamsa. Both Nīlā and Kṛṣṇa had their amorous sports befittingly.

Chapter XIII

This chapter deals with Rāsa līlā of Kṛṣṇa. Kṛṣṇa wanted to display his love sports with cowherdessess. The autumn season is again described. The description is more or less the repetition of ideas found in earlier chapter. The white

lily flowers were found scattered by the ruddy gooses. The stars appeared like the pearls on the canopy of sky for Rāsa krida of Kṛṣṇa. The attractive evening twilight has enticed the hearts of young damsels who ignored the mistakes of their husbands. When the birds returned to their nest the twice born people have contemplated Hari - the family deity. The darkness appeared as it were the shade of sky tree. The stars looked as it were the flowers of it. The situation was agonizing the pair of flowers. As a director of romantic place moon being in the middle of darkness attracted the viewers. Seeing the moon raised apprehending Siva the cupid became frightened and resorted to the ladies. In this context the moon is described with various attributes. The moon light delighted Kṛṣṇa and helped his Rāsa līlā with women. Hari engaged in the Rāsa līlā dance with the cowherdesses sang a song which captivated their hearts. The divine musicians Gandharvas were wonder struck and saluted Hari. Hari gladdened all the creatures through the melodious song.

Even the fire God Agni became pacified by the effect of the song of Kṛṣṇa. The cowherdesses surrounding Kṛṣṇa enjoyed the music. Each one wanted the union of Kṛṣṇa. One among the cowherdesses became wonder struck and motionless due to the marvellous Rāsa līlā. Another woman forget her duties, ignoring her relatives moved towards Hari. Another woman lost her inherent shyness

and control of senses. One woman did not even know the loosing of her loins, another woman felt her golden griddle as an obstacle and so she removed it. One woman knitting her eye brows was gazing at the lotus hands, face and the flute of Hari. Another one became stupidified. Certain cowherdesses repeated the song of Kṛṣṇa. Some cowherds like ascetic contemplated upon Hari for his union. Another woman on hearing the music of Hari felt unable to come out from her house due to the presence of her father and ended her life. The wise cowherdesses by the remembrance of Kṛṣṇa got enlightment. Thus the brilliant and dignified Kṛṣṇa had his artistic and attractive Rāsa līlā dance.

Chapter XIV

This chapter continues with the elaborated Rāsa līlā of Kṛṣṇa. Many cowherdesses were attracted by the love came alone closely to Kṛṣṇa. They appeared as if the she elephant got attracted towards the male elephant. In this port of Rāsa līlā sometime Hari disappeared before the cowherdesses whose minds were troubled by the cupid. Due to separation from Kṛṣṇa they with extreme effort and interest have enjoyed by imitating his activities. Hari aggravated their longing. One woman got rejuvenation by imitating the act of Kṛṣṇa. Another was survived by meditating on Hari. Another one imitated the Kāliya dance of Kṛṣṇa while another one imitated the playing of flute by

Hari. A woman imitated His act of breaking the Arjuna trees and stealing the butter. Whereas someone pleased the spectators imitating as it were the upliftment of the Govardana Mountain. At times they got confused by the Kṛṣṇa's absence and searched for him around them. They applied cool water over their body in order to cool themselves from love sickness. The Gopikas had the darshan of Hari in his multiple forms. A Gopi embraced the Atasī sapling imagining to be Kṛṣṇa. Another one held her life a waste without Kṛṣṇa. Some woman thought the moon as Dāva fire. And another felt the moon light itself as Kṛṣṇa.

This is how the Gopīs depicted their devotion to Kṛṣṇa and Kṛṣṇa too showered his true saviourship. Gopīs were involved totally in the Rāsa līlā of inherent rejoicing in order to attain the high spirit. They played Rāsalīlā dance by holding the hands of each other enjoying the touch of Hari who was at the center. The tired Gopikas in the regular and irregular intervals of Rāsalīlā, under some pretext hugged Kṛṣṇa. Being the inner soul of each and every inner living being Kṛṣṇa has permitted the Gopikas to enjoy the extreme romance with the Supreme soul. Rāsalīlā continued thus for many evenings.

Once Kṛṣṇa saw demon Keśi in the form of a horse who was sent by Kamsa to kill Kṛṣṇa. Knowing the tricks

of Keśi Hari rushed towards him and inserted his hand in the mouth of Keśi and finally killed him.

Chapter XV

This chapter opens with the arrival of the divine sage Nārada. He conveyed Kamsa about his impending death. Kamsa though laughed heart of heart he was trembling. Kamsa then shared his pain to Akrūra secretly that he was deceived by cunning Vasudeva. He addressed Akrūra to bring Balarāma and Kṛṣṇa to Madhurā under some pretext. He felt ashamed because the demons Pūthanā, Keśi and others were killed by them. He wanted Akrūra to invite them to attend the "Bow-celebrations". He appointed his wrestles Cāṇūra and Muṣṭika to kill Kṛṣṇa and Balarāma in the wrestling combat. Akrūra felt fortunate to act as a messenger. He thought seeing Kṛṣṇa is a blessing. He recollects the glories of Kṛṣṇa and highly extols them. Akrūra approached and saluted Kṛṣṇa. Kṛṣṇa hugged him and respected him. Akrūra conveyed the message and also conveyed the cunning plan of Kamsa to kill them. Balarāma and Kṛṣṇa followed Akrūra to Mathurā. Kṛṣṇa's departure to Mathurā caused sorrow for the people in Bṛndāvana. On their way they refreshed themselves in the waters of Yamunā. Akrūra while bathing contemplated on Viṣṇu chanting vedic mantras and he found before him Rāma and Kṛṣṇa in the form of cowherds in the water, though actually they were in the chariot. Finally he

brought them to Mathurā. They wanted a washerman of Kamsa to give them some clothes, but the washerman refused to give. Kṛṣṇa in anger killed him. They seized the yellow garment for Kṛṣṇa and black dress for Balarāma. Then the brothers went to the shop of garland maker. He also fell down at their feet and adorned them with beautiful garlands. Kṛṣṇa blessed him and as desired by him granted salvation. They both moved on the roads of Mathurā while the people there worshipped their footsteps.

Chapter XVI

The concluding chapter opens up with the narration of compassion of Kṛṣṇa shown to a hunch backed young girl. She was going that way with fragrant paste in her hand. Kṛṣṇa with a smile asked her for whom she brought the unguent. She replied that she was the servant maid assigned for preparing the perfumes and cosmetics to Kamsa. On request by Kṛṣṇa, she anointed the brothers with colorful paintings on the face and the body with zeal and love. Then Kṛṣṇa touched and rubbed on the hump of her and immediately she became a beautiful girl.

Kṛṣṇa continued to go round the city of Mathura on seeing Him all of them being attracted by Kṛṣṇa forget their duties and themselves. Then both the brothers entered the gallery of weapons. They saw a bow of Kamsa kept decorated. Kṛṣṇa pulled the string of that bow and broke it

down. On hearing the breaking noise the wardens rushed there to kill Kṛṣṇa but got killed by Him.

Next day at dawn, Kamsa set his wrestlers for fight. He entered in the Gallery and sat on the raised couch with his ministers. He activated his wrestlers on the stage. The wrestlers headed by Cāṇūra, Muṣṭika and others appeared their. Moreover Kamsa kept his fierce elephant Kuvalayāpīda for attacking at the entrance of Gallery. Observing all these Kṛṣṇa along with Rāma reached the Gallery. Being attacked by the elephant Kuvalayāpīda Kṛṣṇa became agitated and pounced on its back and crushed its temples. He broken and plucked its tusks. With blood stains the brothers entered the Gallery with the Ivory teeth on their shoulders. On seeing them the people in the assembly were struck with wonder. Kamsa and his wrestlers began to tremble both mentally and physically. The people of Mathura got attracted by the divine form of brother Rāma and Kṛṣṇa and started to praise their deeds. Then Kṛṣṇa and Rāma fought fiercely with Cāṇūra and Muṣṭika respectively and killed them. The remaining wrestlers ran away frim the spot. Some wrestlers like Tausala and Śāla who showed some protest also were vanquished by Kṛṣṇa.

Kamsa planned to exile these two brothers along with their friends from Mathurā. He also planned to imprison Devakī and Vasudeva and other Vaiśyas like

Nandagopa. He ordered for the seizure of wealth,servants, cows and their edible grains. Then Kṛṣṇa becoming angry with Kamsa pounced upon him, drew his hairs, threw him down on the ground and killed him. Then Kṛṣṇa saluted his relatives Vasudeva, Ugrasena, Nandagopa and others and liberated them. Kṛṣṇa hugged his mother Devaki who suffered for long time from the separation of her child.

Thus Śrī Kūrattāzhvān narrated the mission of Kṛṣṇa with this pleasant ending. This work with the benediction comes to a close. "May the rains make the noble attain pleasure without drought. May the people be happy in the future with no troubles and calamities and from the evil effects of the planets. May the composer of this work attain the abode of the Lord of Lakṣmī. May the people's mind, deeds, words be truly devoted towards the lord of Lakṣmī. May the Lord accept our prayers."

CHAPTER - IV

Chapter IV
Literary study

- Description of the sports of Kṛṣṇa
- Description of Bṛndāvana
- Description of Spring season
- Description of Summer season
- Description of Govardhana episode
- Observation of Gopikā
- Alaṅkāra's employed in Y.R.
- Arthālaṅkāras in Y.R.
- Depiction of Bhakti Rasa
- Vṛttas employed in the Yamakaratnākara
- Bandhas as found in Y.R.
- Syntax of Yamaka by Āzhvān
- Author's Proficiency in Grammar

CHAPTER – IV

LITERARY STUDY

Śrī Kūrattāzhvān is a proficient poet in the art of description. All his portrayals of divine sports of Kṛṣṇa, the places like Bṛndāvana, Madhurā etc are described with a good imagination and conveyed through the effective expressions. His imaginations are so vivid and graphic. A few instances of his art of description are given below:

Description of Kṛṣṇa's dance:

दधिमन्थनभाव्यधरितमृदङ्गनानामहारवतः ।

नृत्यन्नैधत तनुधृतमृदङ्गनानामहारवतः ॥ VI- Ve. 5

The churning sound of buttermilk was as if tuned like that of the instrument Mṛdaṅga. On hearing it the child Kṛṣṇa whose body was besmeared with the dusts due to his playful acts, danced and attracted the cowherdess who over whelmed on his activities.

Description of the sports of Kṛṣṇa:

क्रीडावृतविवृतमुखं स्तम्भापरभागगं सहसा ।

अस्वजताकृततस्यास्तं भापरगगं सहसा ॥ VI – Ve. 33

The mother Yaśodā embraced her son Kṛṣṇa who was playing hide and seek behind the pillars. Thus, Yaśodā with her white form, at once, made Kṛṣṇa reflect the brightness of the Supreme being.

Description of Bṛndāvana

The author describes the beautiful and the natural prosperity of the Bṛndāvana. Kṛṣṇa entered along with the people of hamlets into the Bṛndāvana where the moon and the sun moved through the dense rows of the trees that were touching the sky.

यत्र श्रोत्रस्य सुखं कीचकरासादितादित्यम्। VII – Ve. 4

Kṛṣṇa and others heard the melodious musical sounds that came out from the bamboo trees. There the composers of poetry happily took rest on the shasdes of Bakula trees. Humming bees also took rest on the lotus flowers in the pond.

मधुपालिर्मधुनोन्मदतमालसालम्बतेऽद्धा शम्॥ VII – Ve. 6

The series of honey bees became lazy due to the intoxication by drinking honey.

Description of Spring seasons.

The spring season gladdened Hari. The sun being covered by the mist inclined to move towards the northern direction.

अजनिकुमाराश्च तदोपानीयन्त द्विजोत्तमैरमितैः॥ VII – Ve. 17

Brahmin boys were intent on vedic learning during this season. They performed fire sacrifices. The southern breeze, the friends of cupid requested by the lovers

purified its birth place - the Malaya mountain moving through the southern direction.

Description of summer season:

In the summer season the crane birds were resorted the water reservoirs. The cold ness entered into the lower part of water sites appeared as if it frightened from the heat of the sun The scorching heat of the young sun in the evening twilight troubled very much.

सुख्यभजत जलमेलामालयसितरुचिज सौरभम्। VIII – Ve. 20

The luxurious people took the mixed water of cardamom, sandal, camphor etc. The travellers troubled by the heat resorted under the shades of the trees.

Description of Govardhana episode:

वीक्ष्यौक्षकमुत्पुच्छं कुञ्चितकन्धरमहीनभस्तेने।

विफलं तमसि धनं जितकुञ्चितकं धरमहीनभस्तेने॥ X – Ve, 39

When Kṛṣṇa was worshipping the mountain Govardhana along with cowherdess, the enraged Indra showered the heavy rain. Then Kṛṣṇa uplifted the mountain as an umbrella by holding it with his hand and protected all. On seeing this the herd of cows and oxen bent their necks and erected their tails. The night seized the vision of mountains, earth and sky while Kṛṣṇa made ineffective the shower of rain by Indra.

Observation of Gopikā:

हरिरिह किल कुसुमानापचितिमुत्पादयामास ।
तैश्चालङ्कृत्यैकामुपचितिमुत्पादयामास ॥ XIV –Ve. 29

Kṛṣṇa played Rāsalīlā wiyh the cowherdess. He appeared and disappeared before them. When He disappeared a sepearted Gopī was searching Kṛṣṇa through his foot steps on the banks of Yamunā. She found out the uplifted foot of Hari near a tree and under stood that Hari has plucked he flowers in order to decorate and cajole another Gopī.

Alaṅkāra's employed in Y.R. :

Of the various *Alaṅkāras* that embellish the author's diction, *Śleṣa* plays a prominent role in conjunction with *Yamaka.* The figure of speech *Śleṣa* consists in one and the same expression giving rise to two or more meanings. For eg:

एते नेत्रे विश्वं विभाजयन्ती सुतारके भवतः ।
वसतिर्लक्ष्म्याः पाद्मीर्विभाजयन्ती सुतारके भवतः ॥ IV – Ve.20

The pair of eyes of Hari are capable t rescue the devotees from this *Samsāra sāgara* ("*Bhava*"). His eyes were winning the grace of the lotus flowers, the abodes of his consort Lakṣmī. He protected simultaneously the world through his pupil of the eyes (*Tāraka*) as well as served as

the boat (*Tāraka*) to get rid of samsāra. Here the poet makes pun on the word "*Tāraka*" to effect two meanings. Another example may be cited: "You may worship Lord Viṣṇu the cause for controlling the terrific ox- like demons and He is approachable and provides the liberation from the fear for the frightened. The pun in the word *bhimokṣadāntikāraṇam* gives two meanings[1]. I Ve.5

The next instance of *Śleṣa* is XII-Ve.10. "On seeing the dim and dull surrounding s of the earth the birds (*Pataṅga*) cried in high pitch. There was no shining on the red sun (*Pataṅga*)[2].

One more example XIV-ve.49. When the anger cobra rose in the body (*Dehe*) of one of the Gopikās, it was burnt (*Dehe*) by the mere eyesight of the honest Hari immediately[3].

Another instance may be noticed. XIII-ve.15

The pearl (*Muktāmaya*) knowing it to be the day bloomed well (*Muktāmaya*) thus pleased the ruddy goose which destroyed it. The sky appeared as if a canopy reflect bright stars during Rāsalīlā. Here the author uses also the word *viyati* in three meanings; i) knowing ii) destroying and iii) in the sky[4].

Arthālaṅkāras in Y.R.

Upamā:

Śrī Kūrattāzhvān employs *Upamā* (Simile) in his Y.R. For an instance the following verse:

सर्वस्मिङ्कविलोकेऽधीव प्राचेतसाद्यास्तु ।

सेव्या तद्धीश्वरधीवप्राचेतसाद्यास्तु ॥ I Ve.12

In the whole poetic world the poets Vālmīki, Vyāsa and others are compared to the kings of poetry. Their expression that extend upto the level of supreme soul and they are to be adored by our mind. Kings are ruling the worlds like wise poets are also ruling the poetic world. Ruling the common attribute, justifies *Upamālaṅkāra.*

Another illustration for a simple *Upamā* may be titled from Cha IV-ve.17. "The wise Nandagopa has obtained this child lotus eyed Kṛṣṇa like a treasure who is in the esteemed human form and who conquered the moon (by his face) in this hamlet where the sinless people lived[5]."

One more instance from VII-ve.20. "The series of bees frightened the hearts of the travelers by their humming sounds; which bees illuminated the Amaranth (*Kuravaka*) flowers like the shining precious topaz gem studded in the pearl necklace[6].

Rūpaka:

Rūpaka is metaphor. It consists in the super imposition of the *Upameya* in the *Upamāna.*

Like an intoxicated elephant, the child Kṛṣṇa angered the cowherdesses by dismantling their crummy houses with His pleasant lotus feet.

पदपद्ममृदितजनिताक्षिप्रमदकरेणु गेहातः ।

क्रोधयितुमगात्कन्याः क्षिप्रमदकरेणुगेहातः ॥ Y.R. V-41.

Another example XIV-Ve.49. When the anger cobra rose in the body of one of the Gopikas, it was burnt by the mere eyesight of the honest Hari immediately.

Utprekṣā:

The poet adorns his poem with poetic fancy in the following verse:

चान्द्रान्नखा अमुष्येव न जायन्ते करानन‍पदस्य ।

रूपाणि तत्क्षणस्फुटवनजायन्ते करानन‍पदस्य ॥ Y.R. IV- Ve.32

"The nails of this child Hari seemed as if surpassing the splendour of the moon. His hands, face and feet appeared as if like newly bloomed lotuses."

There is another poetic fancy:

पुण्यततिरैर्दिवेज्यास्तन्वानानां शुभा सितया ।

कुरवकसुमनोमय्या तन्वा नानांशुभासितया ॥ Y.R. VII – Ve.19

The virtuous series of ritual deeds of Brahmins appeared as if, they are personified as shining Amaranth flowers during the spring season.

Another example for poetic fancy:

क्षयिणि जलेऽब्जमलिकृतत्रस्तरि पूष्णोऽपचित्यै हि ।
उदगादिव यदनेन त्रस्तरिपूष्णोपचित्यैहि ॥ Y.R VIII – Ve.4

Being alarmed by the groups of bees the lotus flowers appeared as if they rose for honouring the sun whose scorching heat drove away its enemies the coldness, snowfalling, darkness etc

Another example :

बककुलमुपास्त परिसरमार्ताण्डजधाम तोयेषु ।
शैत्यमधस्थं त्रसदिवमार्ताण्डजधामतोयेषु ॥ Y.R VIII – Ve. 6

The cranes resorted the water sites where the fishes were in distress. The coldness that entered into the lower part of water sites appeared as if it got frightened from the heat of the sun.

Arthāntaranyāsa

Arthāntaranyāsa consists in the corroboration of a general statement by a particular one (*Viśeṣeṇa sāmānya samarthanam*) or vice verse (*Sāmānyena viśeṣa samarthamam*). The following instance may be cited:

गातृकुलं सद्दगमत न कुस्तुम्बुरुनारदाद्याभ्याम् ।
मेरु हिमाभ्यां हि तुलां कुस्तुम्बुरु नार दाद्याभ्याम् ॥ Y.R VI – Ve.47

On hearing the musical melody of Kṛṣṇa & Balarāma the world felt that even the divine musicians like Tumburu, Nārada and others could not equal them. For the coriander plants can not equal the paramount mountains like *Meru* and *Himālaya.*

Another example Y.R.I. Ve.59:

Generally the deed is divided into two parts i.e virtue and sin. It's result also richness and poverty which are considered heaven and hell. Wealth can be fondled and poverty can be removed. When the sun raises with his series of rays remove the darkness and brightened the all directions.

For combining "*Padadhvani*" coupled with *Ālaṅkāras*.

यद्रिपुका लङ्कालङ्कयति यश्चाखिलप्रकालङ्कालम् ।
धृतकङ्कालङ्कालं द्विषन्तमर्धयति योऽम्बिकालङ्कालम् ॥ I - Ve. 25

In this verse *Āzhvān* is suggesting *Padadhvani* through *Samuchaya*. The sentences give rise to the doubt with regard to the primary meaning intended by the author. Here is an admixture of *Sandehālaṅkāra*. Further clubbing together *Yamaka* and *Sandeha* serves as the instance of *Saṅkarālaṅkāra* also. Moreover, the accented meanings

directed towards non-contextual objects give scope for accommodating this expression under *Vivakṣitaparavācyadhvani* based on *Saṅghaṭanā* referred to by *Ānandavardhana*.

Depiction of Bhakti Rasa :

Śrī Kūrattāzhvān has depicted in this *kāvya* the worship of Kṛṣṇa with the spirit of *Bhakti*. Some scholars questioned whether *Bhakthi* is (*Rasa*) sentiment or (*bhāva*) mood. According to Jaganātha Paṇḍita the author of Rasagangādhara, *Bhakti* is only a *Bhāva* but not a *Rasa*. Bharata's *Rasasūtra* says,

विभावानुभावाव्यभिचारिसंयोगात् रसनिष्पत्तिः ॥ N.S.

"Sentiment is realized by the combination of *Vibhāvas*, *Amubhāvas* and *Vyabhicāribhāvas*." For any sentiment to develop, there should be *Vibhāva, Amubhāva* and *Vyabhicāribhāva*. The basic mood *Vibhāva* is twofold as *Alaṅkāra* and *Uddīpana*. In the case of *Bhakti*, this can be explained thus: the person who has devotion or love for god is the *Ālambana*. Visiting sacred places, singing the glories of god, listening to his episodes etc, is the *Uddīpana Vibhāva*. Tha *Anubhāvas* are horripilation, shedding tears of joy, blooming of the cheeks etc. The *Vyabhicāribhāvas* are *Śaṅka, Avahitha* etc. Despite the

presence of all these components, *Bhakti* cannot claim the status of a full fledged sentiment[7].

Whether *Bhakti* is a sentiment or mood, its importance in the scheme of liberation cannot be negated. The Y.R. serves as an example of *Bhakti kāvya*. Viewed from the angle of Ānandavardhana, throughout this poem *Rati* (love) for Lord Kṛṣṇa forms the *Sthāyībhāva* Therefore, it could be accepted that *Āzhvān* has succeeded in depicting Bhakti as full fledged sentiment in his Y.R.

Though this work is predominantly a *Yamakakāvya* it does not mar the flow of *Rasa*. The main sentiment is *Bhakti* blended with Romance. *Vīra* and *Karuṇa* acting as accessories.

Here is an example of *Erotic Bhakti*:

स ययौ तौ कंसवधे रथमारोप्याशयाधीरः।

तद्विरहेत्वदहत्स्त्रीरथमारोऽप्याशयाधीरः॥ XV – Ve. 39

When courageous Akrūra was bringing Balarāma and Kṛṣṇa on his chariot for killing Kamsa, the cowherdesses under the influence of cupid were inflamed by the separation from Kṛṣṇa. Here the Vipralamba supported the Bhakti sentiment.

One more instance XVI- Ve.13.

The drowsy ladies decorating their heads, were looking through windows were as if conveying their love with Him.

Those women with their lightening like beauty capable of dispelling the darkness, were always meditating on Him. Here the longing of intellect of Jīvas attain Hari, through meditation is suggestive of *Bhakti Rasa*[8].

Another instance is XIII-54.

Hearing the musical melody of the flute of Hari, a cowherdess at night attempted to rush towards Him. Unable to come out of her house due to the presence of elders, she brought an end to her life[9].

Here again, the intense longing of the soul to attain Hari is suggested. The attainment though impeded for the physical form, the determination of the soul to attain him ultimately by shedding the form through death. Thus the intense *Bhakti* towards Lord is suggested.

***Vṛttas employed in the Yamakaratnākara*.**

The author Śrī Kūrattāzhvān has mentioned in his own commentary that his work has composed in the metres of Pathyopagīti and Āryāgītī of Āryāvṛtta variety.

Āryā's definition:-

यस्याः पादे प्रथमे द्वादशमात्रास्तथा तृतीयेऽपि ।

अष्टादश द्वितीये चतुर्थके पञ्चदशा सार्या ॥

The first and third quarters must each contain 12 mātrās or syllabic instants (one being allotted to a short vowel, and

two to a long vowel and a conjunct consonant one), the second 18, and the fourth 15.

Upagīti's definition:-

आर्योत्तरार्धतुल्यं प्रथमार्धमपि प्रयुक्तं चेत् ।
कामिनि तामुपजातिं प्रतिभाषन्ते महाकवयः ॥

The first and third quarters of this metre must contain 12 syllabic instant each, and the second and the fourth 15 each.

Āryāgīti's definition:-

आर्याप्राग्दलमन्तेऽधिकगुरु तादृक्परार्धमार्यागीतिः ॥

The first and third quarters of this metre must contain 12 syllabic instants each, and the third and the fourth 20 each[10].

Chapter -IV

Bandhas as found in Y.R.

Poetic acrobatics in Sanskrit literature consists *Bandhas*. This is one among the features focused by the poets to create *Camatkāra. Bandhas* means an arrangement of a stanza in a particular shape Eg; *padmabandha, Murajabandha* etc. The use of poetic designs representing pictures of certain specific types in verses depending on the skill of then poet in the arrangement of letters.It may be interpreted to mean something an image or picture in poetry may denote, which the various poetic designs or the poetic or emotive images might reflect. The great grammarian Paṇinī also mentions the word Bandha in his Aṣṭādhyāyī.*

The Author Āzhvān (Śrīvatsacihmamiśra) has employed *Yamakālaṅkāra* along with some major bandhas judiciously, in his work Yamakaratnākara. He gives the example for *Bandhas* in 12th chapter. In 28th verse he illustrates the *Gomūtrikābandha.*

1. *Gomūtrikābandha* :-

According to rhetoricians, this *bandha* is explained thus. "*Gomūtrikā* – (Zigzagging) consists in the similarity of the alternate letters of two hemistiches[11]. The following is the eg of G.M.B. Vide diagram No.1

जहतं प्राणैरेनं सममर्दनतोग्रशृङ्गारम् ।
सहसा प्राप्यरेषं सममर्दनतोग्रशृङ्गारम् ॥

(Y.R- Ch XII – V. 28)

2. ***Ardhabhramaka*** :-

The revolution of a verse in two directions is called *Ardhabhramaka*[12]. *Ardhabhramaka bandha* is explained by the author in his commentary itself[13].

This verse is in A . B type.

देव श्रीवर परगां वक्ष्यामि स्वामिताधार ।
श्रीमद्दास्य श्रियमुपवक्ष्यामि स्वामिताधार ॥

Y.R – XII – Ve. 37.

Explanation:-

This design called the 'Half-moving' (*Ardhabhramaka)* where, the letters in all feet are so arranged that the first, second, third and fourth letters, in descending order, as well as in ascending order the penultimate letters of every *pāda*. The third from last and the fourth from last, when read together would give the first, second, third and the last foot of the verse.The most note worthy thing here is that each foot would have only eight letters, otherwise the letters of one side would not correspondto the letters of the other side, and all the letters would not make the whole verse exactly It is obvious that the letters making the last foot stand close to each other in all the feet. From the following figure it is clear that there are four linings of arrows, first coming down and then

moving up in a half- moon, forming the four feet of the verse . For clear understanding this verse so designed by the author vide diagram No 2.

3. ***Murajabandha*** :-

An instance of *Muraja Bandna* is as follows

परमायातस्स्वरतेदूरक्षेमेण मां रक्ष ।

परमायातस्स्वरते स्वैरं ध्येयातसीरम्य ॥ Y.R – XII – 39

Here there is the chime of two quarters, with which the pictorial design called *Murajabandha* is formed (the form of drum) There are 64 syllables, at the top four lines, the four quarters are written one by one in order, and below the four lines from the fourth quarters onwards all of them to be written vise versa, up to the end of first quarter[14]. But it is to be noted that the author in his commentary has missed other diagram viz. *Gomutrika*, found in this verse which makes the *bandha* more real, natural and developed. Vide diagram No.3 and 4.

4. *Cakrabandha*:-

Here is an example for *Cakrabandha*. The following verses are formed as four different"wheels", as instructed by the author himself in his commentary.

यस्य भयस्यभरो **मामत्रा**पत्रपयाभी**क** ।

कामित कामितदा**रो नाहं** नाहं भजै**हेयम्** ॥

कंह्यचलाऽऽप्ता हेऽवक सत्यायुक्ताऽभवन्नाथा ।
ध्वंसितशात्रुप्रार्थित सत्यायुक्ता भवन्नाथा ॥
चक्रे चक्रेश सपदि काऽनेका नेह भीस्सादम् ।
रक्षितर क्षितशोका तस्तेऽस्ते रिपौ नव्यम् ॥
श्रीतश्रीतधराऽधिप वत्सावत्सारणोदारा ।
सां साऽङ्गाश्रितवशकः पाकः पापजो घोरः ॥

Y.R.-XII-Ve. 48 51.

These four verse (48-52) are called *Cakra* verses, that are written in four wheels. Draw four circles for every individual *cakra*. When we get the wheel with five lines of circle form.

From the east to the end of west two lines; from the south to the end of north two lines are to be drawn. At the center, there will be two intervening spaces running towards bottom. In these spaces, from top to bottom the first quarter of the verse is to be written syllable after syllable. Another line of the verse is written like wise chossing the spaces in between the parallel lines of the spokes of the wheel, that extends clock wise. The same pattern is applied for otherlines also in clock wise rotation. For a clear understanding vide: the diagram 5-8. This verse symbolically conveys that "Śrīvatsāṅka also called Parāśara has composed this poetry titled "*Killing of Kamsa*" consisting of *Yamakālaṅkāra*"[15].

5. *Sarvatobhadrabandha*: -

There is another *bandha* called *Sarvatobhadrabandha*. The revolution of a verse in all the directions is termed *Sarvatobhadra*[16].

This is formed through this verse.

घनमननमनघनयद्ययद्यन मद्रद्द्रद्मनयद्ययद्यन ।

तपनपपनपतपरवररवरप नवनववनवनपरवररवरप ॥

Y.R.- XII- Ve. 56.

The diagram Viz. *Sarvatobhadra*, consists of opening on all the four sides. It splits in two hemistiches. Like the game of chess 64 positions or places are to be drawn. In the first row, first eight syllables are to be written. Like wise, in the second row, second eight syllables, in the third row- third eight syllables and in the fourth row fourth eight syllables are to be written. Then from the fifth to eighth rows, first eight syllables of fourth, third, second and first are to be written. Thus in the arranged form, in the four rows, the first eight syllables can be read from right to left as well as left to right. Like wise all directions in the second rows, the second eight syllables can be read from right to left and left to right;

The same method is to be followed for the second hemistich of this verse.

The following diagram is self explanatory[17]. Vide diagram No. 9 & 10

SYNTAX OF YAMAKA BY ĀZHVAN

The author Āzhvan uses eleven different types of Yamaka in his work Y.R. They are :-

i) **Samudgayamaka**

ii) **Dvicaturthapādayamaka**

Yukpādayamaka

iii) **Samuccayayamaka**

iv) **Sandaṣṭayamaka**

v) **Mahāyamaka**

vi) **Ekākṣarīyamaka**

vii) **Trayākṣarīyamaka**

viii) **Prathamatṛtīyapādayamaka**

ix) **Pādādiyamaka**

x) **Ādimadhyāntayamaka** and

xi) **Anuloma-pratilomayamaka**

The words chosen by the author to bring out the impact of such yamaka are given below :-

i) Samudgayamaka - is the repetition of a hemistich.

अर्धाभ्यासः समुद्गः स्यात् .... ।[18]

For e. g. the author uses a sentence –

पदाक्षमासमेतंप्रसन्नतोयदगतिस्वभावस्थम् । I – Ve. 1

The meaning for this sentence is derived by splitting in the following pattern –

पदा क्षमा समेतं प्रसन्न तोयद गति स्वभावस्थम्।

which means, "Viṣṇu is associated with His wives Lakṣmī and Bhūdevī and His gracious nature is similar to the pleasant clouds.

Another way of splitting – the sentence gives the different meaning –

पदाक्षम् आसम् एतम् प्रसन्नतः यत् अगतिः स्वभावस्थम्।

which means " I, the resortless happily salute the lotus-eyed Viṣṇu who stays in my mind."

In the following

मायाहीनोज्यायानेतावानित्यमेयोयः। I – Ve.2

One way splitting is –

मायाहीनः ज्यायान् एतावान् इति अमेयः अयः।

gives the meaning, " Viṣṇu is bereft of illusion, the eldest, Supreme and immeasurable."

Another way of splitting –

मयाः हि इनः ज्यायाः नेता वा नित्यम् एयः यः।

Gives the meaning, "Indeed, Viṣṇu is the Lord of Lakṣmī as well as the Lord of Bhūdevī and attainable easily always".

This sentence,

योगीयतधीरोजोवेदान्तेनामयन्नियत्यपदम्। I – V.3

is split in the following way-

यः अगीयत धीरः अजः वेदान्ते अनामयं नियत्य पदम् ।

Which means, "Viṣṇu who is praised courageous, birth less, whose proper abode is blemish less and stable in the upanisadic texts."

Another way of splitting-

योगी यतधीः ओजः वेद अनते नाम यत् नियत्यपदम्।

"Indeed, the firm-minded yogī knows the splendid abode of Viṣṇu ultimately."

In the sentence-

अभिगुम्भामास्वाद्यामभियामनवामहैमाङ्गाम्। I – V

अभिगुं भामासु आद्याम् अभिया मनवामहै मां गाम्।

"Without fear we know Lakṣmī, the goddess of wealth shinning brightly who is the first among the damsels."

अभिगुम्भाम आस्वाद्याम् अभियाम नवाम हैमाङ्गाम्।

"Let us compose pleasing verses, approach and worship Lakṣmī's golden form."

In the sentence-

भीमोक्षदान्तिकारणमामनतामानयध्वमनुनीत्या । I –V.5

भीम उक्ष दान्ति कारणम् आमनताः मानयध्वम् अनुनीत्या ।

"through praise and worship, esteem Viṣṇu, the cause for controlling the terrible ox- like demons.

भी मोक्षद् अन्तिकारणम् आमनत अमा नयध्वम् अनु नीत्या ।

"through proper practice, praise Viṣṇu's name and lead towards the approachable who bestows solutions from fear and for the frightened.

ii) **Dvicaturthapādayamka or Yukpādayamaka**

This type is one of the variety of *Pādābhyāsa yamaka* defined as " the repetition of a full line Viz; foot chimes which develop in many ways. (with example)."

Here "the repetition of the second and fourth quarter of a verse" is *Dvicaturthapādayamaka* or *Yukpādayamaka*[19].

The following are the examples and the patterns of splitting the sentence is as follows. The sentence,

व्रजतस्तुतमाद्यतानितामरसमितम् । I – V.6

Is split as

(अमर) व्रजतः तु तम् अद्यतानितामरस मितम्।

"though Brahmā was the creator was reduced by Viṣṇu with in His navel- lotus."

In another way-

व्रजत स्तुत माद्यत अनित अमरसमितम्।

"Approach, praise Lord Viṣṇu accompanied by the celestials and delight and be lighted."

नरकरिपुञ्जम्भजेतारम्। I – V.7

हतहयरथ नरकरि पुञ्जं भजेत अरम्।

"worship at once Him who has seized the retinue of armies of houses, chariots, infantry and elephants."

जितवन्तं नरकरिपुं जम्भजेतारम्।

"worship Him the enemy of the demons Naraka and who conquered the winner of demon –Jambha (Indra)."

पद्मानमताञ्जनेयस्य । I – V. 8

अ पद्मान् अमतान् जने यस्य।

"Āñjaneya uprooted his wicked and unsteady opponents."

पदम् आनमत अञ्जनेयस्य ।

"Bend-down at the feet of Āñjaneya."

पराङ्कुशाग्रस्यमानमाया हि । I – V. 9

a) (श्रित) पराङ्कुशा ग्रस्यमानमाया हि ।

"The intellect would be bereft of illusion by resorting to Parāṅkuśa (Nammāzhvār)."

b) परां कुशाग्रस्य मानम् आयाहि ।

"Come and get the honour of sharpening the intellect."

वरणीयायामुनार्येण । I – V. 10

a) (असौ) अरणीया यामुनार्येण ।

"My salutation should be accepted by the revered Yāmuna."

b) वरणीया या अमुना आर्येण ।

"The scope of our resort unto Him, to be adored by that revered Yāmuna."

वाचारामानुजायेह । I – Ve. 11

a) वाचा रामानुजाय इह ।

"We render salution to Rāmānuja through words."

b) (अतिय) यौ आचाराः मानुजाः ये ह ।

"Rāmānuja who has surpassed the renowned and the virtuous."

धीवप्राचेतसाद्यास्तु । I – V. 12

a) (कविलोके) अधीव प्राचेतसाद्याः तु ।

" In this world of poets, Vālmīki and others are treated as kings (rulers) of poetry."

b) (ईश्वर) धीवप्रा चेतसा अद्य अस्तु ।

"The unlimited intellect of (such) poets is to be kept in mind."

iii) **Samuccayayamaka**:

Samuccayayamaka is the repetition of group of words in all the quarters of a verse. It is called as Antapādayamaka according to the commentator of this is K.A[20]. According to the commentator of Bh.K Antapādayamaka means the same words are repeated at the end of each quarters i.e., Puṣpayamaka - As the flowers appear over teats the words were arranged on the quarter[21].

For eg, the author uses a sentence

कलङ्कालम् । I – Ve. 25

One way of splitting is

(यदिपु) का लङ्का अलम् ।

"The country Laṅka with enemies adequately attracts".

The second way of splitting.

(अखिल) प्रकालं कालम् ।

"Time destroys the entire world".

The third way of splitting-

(धृतकङ्) कालं कालं (द्विषन्तम्)

"Possessing the skeleton form, gets enimity with time.(Śiva)"

The fourth way of splitting

(अर्धयति अम्बि) कालङ्कालम् ।

"It gets the half portion of Śiva's form being an ornament of goddess Pārvathī".

In this passage,

नामायस्य । I – V.28

One way of splitting is

(भक्ता) नाम् आयस्य ।

"Viṣṇu who has exhausted for His devotees."

The second way of splitting is

न अमायस्य । (यः अपदम्)

" Viṣṇu's abode is not away for His devotees."

The third way of splitting is

(दैत्या) नाम् आयस्य । (ध्वंसी)

"Viṣṇu is the reducer of the income of demons."

The fourth way of splitting is

शार्ङ नामा यस्य ।

Viṣṇu's bow is called as *Śārṅga*

In the passage,

मधुरायाः । III – Ve. 54

One way of splitting is

(सुत) मधुरायाः ।

"Vasudeva drank the nectar- comparable to his son Kṛṣṇa."

The second way of splitting is

मधुरायाः ।

"of the city Madhurā."

The third way of splitting is

(अति) मधुरायाः ।

"of the dearest one.."

The fourth way of splitting is

(उपरामिकामिन) मं धुरायाः ।

Where the emotion of sportive love was pacified.

In the passage

माश्वसनः। X – Ve.18

One way of splitting is

(अपुषत् वन) म् आशु असनः।

"The tree Aśana (nourished the forest) at once."

The second way of splitting is

(पान्थानाम् उदितपुष्पधा) मा श्वसनः।

"The tree aśana (show with flowers and) made the travelers to breath."

The third way of splitting is

(सुरतजुषा) म् अश्वसनः।

Pacifying the enjoyers in love sports.

And the fourth way of splitting –

(तत्परिचय लब्ध गन्ध भू) मा श्वसनः।

The wind got the extreme fragrance of that Aśana tree.

iv) Kāñcī yamaka or Sandaṣṭa yamaka :

The repetition occurs at the end of the first third lines and is followed up in the starting of second line and fourth line, there by giving the verse the shape of a pair of tongs is called Sandaṣṭaka[22]. The commentator of Bh.K has mentioned this as Kāñcīyamaka[23].

For eg; the author uses a sentence.

दयितारम्। IX – Ve. 48

The first way of splitting is

(पतिम् अति मो) दयितारम्। (दयिता)

A lady superceded her pleasing husband.

The second way of splitting is-

(अति) दयिता अरम् (या च मानेन)

"A lady with enough pride brought down her husband.

The third way of splitting is

(वचसा अगा) तु अयितारम्। (याचमानेन)

"A lady approached her husband who was approaching her with begging words.

The fourth way of splitting is

दयितारम्।

"A lady approached her compassionate husband."

v) Mahāyamaka ;

The repetition of the same line in all the quarters[24].

For eg; the author writes a verse in this pattern.

सकलापदानवासस्वयमयनीलाञ्जनाभवर। XII – Ve. 58 & 59

The first way of splitting is

सकलाप अनव अस स्व यमय नीलाञ्जनाभवर।

Kṛṣṇa was contextually praised by Śrīdāman the brother of Nīlā. "Oh! The beyond for all! Oh! The ancient or primeval! Oh the self- concealed one! Oh the independent! Oh the restrained one! Oh the possessor of

the commander –in- chief Nīla and Hanumān the son of Añjanā."

The second way of splitting is

सकलाप दानवास स्वय मय नील अञ्जन अभवर ।

"Oh the possessor of learned! Oh the possessor of the donors! Oh the easily approachable! Oh the cause of deluge! Oh the protector and leader of world! Oh the revealer of the entire universe at the time of creation and Oh ! the giver of liberation."

The third way of splitting is

सकलाप दानवास स्वयमय नीलाञ्जनाभ वरं

"Oh the decorated crest by peacock- feather.!"

Oh the thrower of demons! Oh the celestial!

Oh the beautiful like blue metal! Oh the excellent esteemed one!"

The fourth way of splitting is

सकलापदानवास स्वयम् अय नीलां जनाभ वर ।

Oh the resort of all marvelous acts!

Oh the incarnation with human form!

Oh the fiancée of my sister Nīlā!

Please, you may woo her with your wish.

vi) Ekākṣarīyamaka

This yamaka is simply the repetition of the letters.Examples are found in K.A., Āzhvān's verse is asa follows with the letter "YA",

यायायायायायायायायायाय या ययाऽऽयायाः ।

यायायायायायायायायायाययायययायायाः ॥ XII - Ve. 54

One way of splitting is

यायायायायायायायायायाय - यायायायाः अयायायायाः आयस्य अयः तस्मै

Which means - for the purpose of acquaintance of the wealth of moving and non moving things.

या Whoever (Lakṣmī)

यया आयायाः - आयानाम् आयाः यया तया ।

Which means All the gods like Brāhma and others are created by her (Lakṣmī)

The second hemistich's splitting is

या अयायायाय - या अयानाम् आयस्य आयः सा ।

Which means - Lakṣmī is the cause for the wealth of gods.

अया याः यायाय अय या आयय आयायाः ।

Which means - Oh the approacher of Lakṣmī who attained Viṣṇu, Oh the lords of all the universe along with Lakṣmī! Oh the lord! Please come.

The another example with the letter *a* jointly twice for making a word.

आआआआ आआआआ आआआआ आआआआः ।

आआआआ आआआआ आआआआ आआआआः ॥XII–Ve 55

The pattern of splitting is

आआः आआः आआः आआः

Kṛṣṇa was contextually praised by Śrīdāman as Oh Kṛṣṇa! You are the perceivable cause and instrumental cause of the motionless for the non moving things.

आआः आआः आआः आआः ।

Oh Kṛṣṇa! You are the instrumental caufse and perceivable effect of the mobility of movables.

आआः आआः आआः आआः ॥

Oh Kṛṣṇa you are the instrumental cause and perceivable effect of the creation for all the existings

आआः आआः आआः आआः

Oh Kṛṣṇa! You are the instrumental cause and perishable effect of the perishables.

(What ever the objects, what ever the causes and whatever the employments. Everything is you and depending on you)

आस उपवेशने   अस गतौ   असु क्षेपणे

(With the above mentioned rules meaning of this śloka is derived).

Further the author illustrates this type again with the single syllable *da* for 64 times.

ददददददददददददददद दददददद दददद दददददद दददद ।

दददद ददददद दददद दददद दददद ददददद ददददद ददददद-ददददद ॥XII-V. 57

Here author states all these syllables are used in addressive form. In this śloka the first hemistich to be split in the following pattern.

ददददददददददददददद ददत्सु अददत्सु अदत्सु ददत् अददश्च अदश्च ।

Contextually Kṛṣṇa was praised by Śrīdāman as

Oh! the succourer of the surrendered!

Oh! The indifferent of the unconcerned!

Oh! The suppressor of the sinners!

Then author splits with six syllables.

दददददद ददतः अददतः अदः ।

Which means - Oh the enemy of the demons!

Then with three syllables

ददद ददान् ददाति ।

Oh the creator of donars!

Then with nine syllables

ददददददददद ददताम् अददताम् अदताम् अदः ।

Oh the swallower of the suppressors and unconcerned of the pious at the time of deluge.

Then in the second hemistich, the author splits with fourth consonant as

ददद‌त् ददाः ददतः ।

Oh! The bearer of donors

Splits as

अददद‌त् अददान् दधतः ।

Oh! The holder of even the non donors!

Then the splitting with two syllables as

अदद अदाः तान् दः रक्षकः ।

Oh! The protector of harmless or innocent!

Then splits with

ददद ददान् दायति ।

Oh the protector of the donors.

Then splits as

दददद ददान् दातॄन् दत् द्यन्ति बाधयन्ते तान् दत् द्यति बाधते ।

Oh the suppresser of the donors!

Then splits again as

दददद ददान् दातॄन् ददान् रक्षितॄन् द दयति ।

Oh the protector of protectors of the donors!

Then splits as

ददददत् ददः धारकाः अददः अधारकाः अतति ।

Oh! The approachable of the powerful gods and powerless gods always!

Then splits finally as

अददद अदान् भक्षकान् दयन्ते रक्षन्ति तान् दाति छिनत्ति ।

Oh the destroyer of the protectors of sinners!

दध् धारणे	दधते	Holds\ possesses
दो अवखण्डने	द्यति	Divides
देङ् रक्षणे	दयति	Protects\rescues
दैप् शोधने	दायति	Corrects\ purifies
दाप् लवने	दाति	Cuts\ divides\ destroys
अत सातत्यगमने	अतति	goes constantly.

With the above mentioned roots, meanings of this śloka derived.

One more śloka has been illustrated by the author with single syllable *la* and always with other.

लीलालालोऽलोलो लालालालीललोऽलीलः ।

लीलालालोलोलोऽलालालाली ललो लीलः ॥ XII – Ve. 12

The first splitting is

लीलालालः लीलां लालयतीति लीलालालः । The sportive

The second is

अलोलः अचञ्चलः । the stable minded

The third is

लालालालीललः लालालाः अरयः सप्तवृषभाः तेषाम् अलीलः लालालालीलः तं राति ददातीति लालालालीललः।

One who conquers the enemies seven demons in the form of seven oxen

The fourth splitting is

अलीलः अराः अस्य सन्तीत्यरी चक्रम् तम् ईरयतीत्यरीरः।

One who wields the weapon discus.

Then the fifth splitting is

लीलालालोलोलः लियं श्लेषं लालयन्तीति लीलालाः लीलालाश्च लोलाः चेति लीलालालोलः। तान् ईरयति अङ्गीकरोतीति लीलालालोलोलः।

One who is affectionate to all.

Then the splitting is

अलालालाली अलालाः लालनहीनाः तान् न लालयतीति अलालालाली।

One who doesn't care those who do not care.

Other wise

लालालाली लालान् ललयितृन् आलालयति उपलालयतीति लालालाली।

One who cares those who care Him.

Then the splitting is

ललः विलासीत्यर्थः। The sportive

And finally

लीलः लियं श्लेषं लाति आदत्त इति लीलः।

The affectionate to all.

(लल ईप्सायाम्	लालयते	Wishes\ obtains
लीङ् श्लेषणे	लीयते	Covers
लल विलासे	लसति	Shines with sports).

vii) **Trayākṣarīyamaka**;

In this type, the letters are repeated. The author Āzhvān illustrates this type in unique manner. He has composed a verse in which the first and third quarters are having twelve letter and second and fourth quarters are having twenty syllables. He repeats the three letters in a word which consists eight syllables, in the following verse;

घनमननमनघनयदय यदयनमदरददरदमनयदययदयन।
तपनपपनपत परवर रवरप नवनववनवनपदवररवदप॥ XII-Ve. 56

The first splitting is

घनमननमनघनय घनमननम् दृढतरं ज्ञानं अनघ हे अनघ नय प्रापय।

"Oh the sinless give the firm knowledge"

The second splitting is

दय यदयन हे दयालो यतां गच्छतां समाश्रितानां अयन निवासभूत।

means "Oh the compassionate! Oh the succourer of the surrendered!"

The third is

मदरद दरदम मदस्य पीडनकर। दोषहातेत्यर्थः। दरस्य भयस्य दमनकर।

"Oh the dispeller of mistake! Oh the controller of Fear"

The fourth is

नयदययदयन नयन्तः नीतिं कुर्वाणः अयं यान्तीत्यययाः दैष्टिका इत्यर्थः। नयतामययानां दमन रक्षक।

"Oh the protector of the pre destined pious!"

The fifth is

तपनप पनतप तपनं आदित्यं रक्षक। अथवा तपनं पापं शोषयन्। पनाः स्तोतारः। पनान् स्तोतृन् पतति गच्छतीति पनपतः।

"Oh the protector of sun! or the driver of sins & Oh the approachable for the praisers!"

The sixth is

पर वररवरप उत्कृष्ट वररवः वरिष्ठश्शब्दः वेदराशिः तस्य रप लपितृभूत।

Oh the supreme! Oh the one chanted by meritorious Vedic hymns!

The seventh splitting is

नवनव वनवन

Oh the eternal new one! Oh the favourite to the solicitors

And the eight splitting is

परवररवरप परव शतून् शोषितवन् रर लल लासिन् वरप वरिष्टान् रक्षन्।

Oh the remover of enemies! Oh the sportive and oh the protector of the best people.

दॄ भये	दरति	Fears
पै शोषणे	पायति	Dries
पत गते	पतति	Moves
रप लप व्यक्तायां वाचि	रपति लपति	Speaks
वनु याचने	वनुते	Solicits
वन षण संभक्तौ	सनति	Worship\ loves
ओ वै शोषणे	वायति	Dries\ to be dried.

With the above mentioned roots, the meaning of this verse derived. Moreover this verse arranged in the picturesque design Sarvatobhadra bandha.

viii) Prathamatṛtīyapāda yamaka;

This is the repetition of words in the first and the third quarters. And it is called Ayukpāda yamaka[25].

The author illustrates a verse in this type of yamaka.

परमायातस्स्वरतेर्दूरक्षेमेण मां रक्ष ।

परामऽऽयातस्स्वरते स्वैरं ध्येयातसीरंय ॥ XII – V. 39

The word *paramayatassvarate* has repeated twice in the first and third quarters of this verse.

The first way of splitting is

परमायातः स्वरतेः दूरक्षेमेण मां रक्ष ।

Which means, "Please protect me well from this worldly life which troubles nicely."

The second way of splitting is

परम आयातस्वरते ।

Which means," Oh the supreme! Oh the affectionate to the devotees always!

xi) Pādādiyamaka

The repetition of words at the beginning of all quarters in a verse. The author has illustrated this type through the following verse;

चक्रे चक्रेश सपदि कानेकानेहभीस्सादम् ।

रक्षितरक्षितशोका तस्तेतस्तेरिपौ नव्यम् ॥ XII – Ve. 50

The splitting in the first quarter is

चक्रे चक्रेश काऽनेकेह भीः सादम्।

Oh the lord of the weapon discus! Why don't you furnish the many fear?

The splitting in the second quarter is

चक्र का अनेका न इ ह भीः सादम्।

Which means "why don't you furnish the many fears?"

The splitting in the third quarter is

रक्षितर क्षित शोका भीः।

Which means – oh the great saviour! the fear has given the misery.

The splitting in the fourth quarter is

तस्ते अतः ते। रिपौ नव्यम् सादं चक्र

Which means- duet to the decrease of fear among the enemies has done by you newly.

X) Ādimadhyāntayamaka

The repetition of the words in the beginning, middle and the end of a quarter is termed as Ādimadhyāntayamaka[26].

The author illustrates this type in the following śloka;

यायायायायाया सासासासाससासासा।

मामामामामामा पापापापपापापा॥ XII – Ve. 45

The splitting of first quarter is

या या अयायायाया या या अयस्य भगवतः आयः पाप्तिः तद्रूपस्य संपदः अया पापिका।

"whatever acquaintance wealth of supremacy."

The splitting of the second quarters

स सा सासा आससा सासा।सासा अससम् असः सह असेन वर्तत इति सासा निश्चला इत्यर्थः। आससा आसंस्यति भिनत्ति इति आससा विरहरहिता ईत्यर्थः। सासा सव्याप्तिरित्यर्थः।

"What ever those things are stable, inseparable and received."

The splitting of the third quarter;

मा माम् आम अमामा। आप मा संपत् माम् इत्यात्मानं निर्दिश्याह। आम साधु। अमामा मा मानं आमः प्राप्तिः परिच्छेदपाप्तिरित्यर्थः। आप प्राप्तवती।

Such type of numerous wealth has attained me.

The splitting of fourth quarter is

आ प अपापापा अपपापापा। आप पाप्यवती। अपापापा पापस्य प्राप्तिः पापापः तद्रहिता अपापापा। अपपापापा अपगतपापान् प्राप्नुवती अपपापापा।

"who doesn't get the sin, and who get the sinless persons.

xii) **Anulomapratiloma yamaka**

The repetition of words in reverse order is called Amulomapratilomayamaka[27].

The author has illustrated this type in the following verse with unique manner

स्वददस्व स्वददस्व त्रासासात्रत्रसासात्रा ।
प्रततप्रप्रततप्र त्रासासात्रत्रसासात्रा ॥ XII – Ve. 46

The splitting of first quarter is

स्वददस्व स्वददस्व। स्वददस्व स्वम् आत्मानं ये तुभ्यं ददते ते स्वददाः त्वद्भृत्याः इत्यर्थः तेषां स्वभूत। स्वददस्व शोभनं अदतां भक्षकाणां दुरात्मनाम् अस्वभूत।

Which means, (Oh the owner of your own devotees) "oh lord of devotees! Oh the neglector of the sinners!"

The splitting of second quarter is

त्रासास अत्र त्रसासात्र अ। त्रासास त्रासक्षेपक अत्र अस्मिल्लोके त्रासासात्र त्रासानां त्रस्यतां आसानां आगच्छताम् आत्र आभिमुख्येन त्रायक। अ भगवन्।

Which means, "Oh the dispeller of fear and oh the protector of the threatened people! and oh the almighty."

The splitting of the third quarter is

प्रतत प्रप्रततप्र। प्रतत प्रकर्लेण विस्तीर्ण। प्रप्रततप्र प्रशब्दस्य पादपूरणाय द्विर्ववचनम्। प्रकृष्टं ततं विस्तारः प्रप्रज्ञ इत्यर्थः। तं पूरयतीति प्रप्रततप्र।

Which means- simply- oh the highly grown and oh the omni present!
(who pervades in to the entire universe)
The splitting of fourth quarter is

त्रासासात्रत्र सा सा आत्रा। त्रासासात्रत्र त्रासः त्राणम् असः तन्नाशः तत्र आसीना त्रासासाः तथाभूताः। अत्तारः भक्षकाः त्रासासात्तारः तन्न त्रायत इति त्रासासात्रत्र। सासा वीप्सायां द्विंचनम्। भक्षकजनपरिहारर रूप। तव पवृत्तिः आत्रा आभिमुख्येन त्राणं जगत्॥

Which means- "oh the destroyer to the sinners who were fearless. oh the protector of this world!"

PROFICIENCY OF THE AUTHOR IN SANSKRIT – GRAMMAR

Knowledge of Grammar which has been conceived as the mouth of Kāvya Puruṣa.

"मुखं व्याकरणं स्मृतम् ।" पाणिनीयशिक्षा - V 42.

is essential for a writer who wants to compose his poetry to the taste of readers.

In his commentary, the author quotes the following *Sutras* to explain the grammatical uses appropriately employed in various contexts of this work. The following table shows the select examples consisting of the derivatives and applicable *Sutras*.

S.No.	Derivative	Applicable Sūtras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
1.	एयः	इण् गतौ। अदादि ३५ ईङ् गतौ। दिवादि ३७	I – Ve .2
2.	वेद	ह्रस्वस्य पितिकृति तुक्। ६-२-७२ विदो लटो वा। ३-४-८३	I - Ve .3
3.	अभिगुम्	गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य। १-२-४८ गुम्भ ग्रन्थे। ३७ णु स्तुतौ। २५	I - Ve .4
4.	अधीव	अधिरीश्वरे। १-४-९७ यस्मादधिकं यस्य चेश्वरवचनम्। २-३-९	I - Ve .12
5.	अहनिष्यन्	लिङ निमित्ते लृङ क्रियापत्तौ। ३-३-१३९ ऋद्धनोस्से। ७-२-७०	I - Ve .13
6.	सौहृदम्	हृदयस्य हृल्लेखस्य यण् लासेषु। ६-३-५० हृद्भागसिन्ध्वन्ते पूर्वपदस्य च। ७-३-२९	I - Ve .29

S.No	Derivative	Applicable Sūtras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
7.	अवधेहि	हन्तेर्जः । ६-४-३६ श्वे लोपः । ७-२-९० घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च । ६-४-११९	I - Ve 43
8.	सदानवानीतिसाध्वसम्	तेन सहिते तुल्ययोगे । २-२-२८ वोपसर्जनस्य । ६-३-८२	I - Ve 46
9.	रोधायाम्	कर्तुःक्यङ्सलोपश्च । ३-१-११ अकृत्सार्वधातुकयोः । ७-४-२५ अप्रत्ययात् । ३-३-१०२	I - Ve 70
10.	अनुपरमया	या प्रापणे । अदादि ३९ उभ सक आतोनुपसर्गे कः । ३-२-३ यम उपरमे ।	I - Ve 73

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
11.	नभोगभव्या	व्येङ् संवरणे। भ्वादि १०३७ पर सक आतोनुपसर्गेकः। ३-२-३ न लोपे नञः। ६-३-७३ नभ्राण्णपा। ६-३-७५	I - Ve 76
12.	समविद्रत	विद ज्ञाने। अदा ५४ पर सक सेट् समोगम्यृचि-भ्याम्। १-३-२९	I - Ve. 79
13.	स्वाागतिकम्	पृचतौसुस्नातादिभ्यः। ४-४-१ वा सम्वाभ्याम्। ७-३-३ अनुशतिकादीनां च। ७-३-२०	II - Ve. 3
14.	आजानुगभीरभुजग चक्रासीनं	कुगतिपादयः। २-२-१८ आङ्मर्यादाभिविध्योः। २-१-१३	II - Ve. 6

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
15.	आनवामहै	णु स्तुतौ । अदा २५ पर सक सेट् आङि् नुपृच्छ्योरुपसंख्या- नम् । १-३-२१	II - Ve. 18
16.	शूर्पणखा	नखमुखात्संज्ञायाम् । ४-१-५८ स्वाङ्गाच्च । ४-१-५४ पूर्वपदात्संज्ञायाम् । ८-४-३	II - Ve. 29
17.	जयते	आशंसायां भूतवच्च । ३-३-१३२ ज्ञाजनोजान् । ७-३-७९	II - Ve. 34
18.	प्रादुर्भाव	गतिस्था । २-४-७७ आत । ३-४-११०	II - Ve. 40
19.	क्मन	अनुदात्तेतश्च हलादेः । ३-२-१४९ आयादय अर्धधातुके वा । ३-१-३१	II - Ve. 44

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
20.	सुसमितौग्रसेनीकम्	तस्येदम्। ४-३-१२० सेनान्तलक्षणकादिभ्यश्च। ४-१-१५ २	II - Ve. 45
21.	अधित	स्थाघ्वोरिच । १-२-१७ ह्रस्वादङ्गात्। ८-२-२७	III - Ve. 7
22.	नीरजीभावम्	अरुन्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरज सां लोपश्च। ५-४-५१ अस्य च्वौ। ७-४-३२	III - Ve. 16
23.	सब्रह्म	अव्ययं विभक्ति। २-१-६ अव्ययीभावे चाकाले। ६-३-८१	III - Ve. 18
24.	समगतबन्धावमानतया	सामे गम्यृचिभ्याम्। १-३-२९ वागमः। १-२-१३ अनुदात्तोपदेश। ६-४-३७	III - Ve. 33
25.	तारकम्	स एषां ग्रामणी। ५-२-७८ केऽणः। ७-४-१३	III - Ve. 51
26.	अमत	तनादिभ्यास्तथासोः। २-४-७९ अनुदात्तोपदेश। ६-४-३७	III - Ve. 57

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
27.	धीचोरी	पचादिषु टित् पठ्यते चोरडिति । ३-१-१३४ टिड्ढाणञ् द्वयसच् । ४-१-१४	III - Ve. 1
28.	जहि	हन्तेर्जः । ६-४-३६ अतो हेः । ६-४-११६	IV - Ve. 10
29.	व्यावदी	कर्मव्यतिहारेणच् स्त्रियाम् । ३-३-४३ णचस्त्रियामञ् । ५-४-१४ न कर्मव्यतिहारे । ७-३-६	IV - Ve. 11
30.	अधजातीया	जात्यन्ताच बन्धुनि । ५-४-९ प्रकारवचने जातीयर् । ५-३-६९	IV - Ve. 40
31.	अतिष्ठिपन्	तिष्ठतेर्ण्यन्ताल्लङ् । ७-४-५ अर्तिह्री । ७-३-३६ तिष्ठतेरिक् । ७-४-५	IV- Ve . 49

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
32.	पर्यास्थत	अस्यतेर्लुङ् । दिवा प स से उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वा वचनम् । १-३-२९ अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योङ् । ३-१-५२ अस्यतेस्स्थुक् । ७-४-१७	IV - Ve. 50
33.	आस्फालयत्	स्फुल चलने । तुदा १७९ प अ से स्फुरतिस्फुलत्योर्घञि । ६-१-४६ तत्करोति । ३-१-१५ वा	V - Ve. 9
34.	आदित	दाञ् दाने । जुहो ६- उ अ आजोदोनास्य विहरणे । १-३-२० स्थाघ्वोरिच । १-२-१७	V - Ve. 21
35.	अयचत्	दाण् दाने । भ्वा प स अ पाघ्राधमा । ७-३-७८ इषुगमियमां छः । ७-३-७७	V - Ve. 38

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
36.	ररम्याम्	रम क्रीडायाम्। भ्वा आ अ अ धतोरेकाचः। ३-१-२२ सन्यङोः। ६-१-९ नुगतोनुनासिकान्तस्य। ७-४-८५ अत्ययात्। ३-३-१०७	V - Ve. 39
37.	कटकटायन्तम्	अव्यक्तानुकरणात्। ५-४-५७ लोहितादिडाज्भ्यः क्यष्। ३-१-१३ वा क्यषः। १-३-९०	VI - Ve. 19
38.	आयन्	इण् गतौ। अदा सर अ अ इणो यण्। ६-४-८१ आडजादीनाम् । ६-४-७२	VI - Ve. 21
39.	स्वजमाना	ष्वन्जपरिष्वङ्गे। भ्वा आ स अ दंशसज्जष्वञ्जं शापि। ६-४-२५	VI - Ve. 29

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
40.	अक्राष्टाम्	स्पृशमृशकृषतृपदृपां च्लेस्सिज्वा । ३-१-४४ वा अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् । ६-१-५९ वदव्रज । ७-२-३	VI - Ve. 42
41.	आरत्	ऋ गतौ । भ्वा प स अनि सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च । ३-१-५६ ऋदृशो ङि गुणः ।७-४-१६	VI - Ve. 47
42.	यकया	सर्वनाम्नामकच् पाक्टेः । न यासयोः । ७-३-४५ प्रत्ययस्थात्कात् ।७-३-४४	VII-Ve. 29
43.	कर्णिका	कर्णललाटात्कन्नलङ्कारे । ४-३-६५ प्रत्ययस्थात् । ७-३-४४	VII- Ve. 48
44a.	पायं पायं	आभीक्ष्ण्ये णमुल् । ३-४-२२ नित्यवीप्सयोः । ८-१-४	VII- Ve. 51
44b.	पायं पाय	पा रक्षणे । अदा प स अ शाच्छा साह्वा । ७-३-३७	VII- Ve. 51

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
45.	उषितेन	वस निवासे । चुरादि उ वसति क्षुधोरिट् । ७-२-५२ शासिवसिघसीनां च ।	VIII-Ve. 1
46.	उभयी	संख्याया अवयवे तयप् । ५-२-४२ उभादुदात्मो नित्यम् । ५-२-४४ टिड्ढाणञ्दय । ४-१-१५	VIII-Ve.25
47.	व्याधौतेन	यस्य विभाषा । ७-२-१५ च्छ्वोश्शूडनुनासिके च । ६-४-१९ एत्येधत्यूठ्सु । ६-१-८९	VIII-Ve.31
48.	अमीतरङ्गिण्याम्	मीङ् हिंसायाम् । दिवा आ अनि बहुलमाभीक्ष्यते । ३-२-८१ ऋन्नेभ्यः । ४-१-५	VIII-Ve.54
49.	श्यत्	श्यो तनूकरणे । दिवा सर स अनि ओतश्श्यनि । ७-३-७१	IX - Ve. 2

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
50.	मा स्म विषहत	स्मोत्तरे लङ् च ।३-३-१७६ न माङ् योगे । ६-४-७४ परिनिविभ्यः सेवसित । ८-३-७०	IX - Ve. 8
51.	गोपायाम्	गुपू रक्षणे । भ्वा प स से गुपु धूप । ३-१-२८ अप्रत्ययात् ।४-३-१०२	IX- Ve.28
52.	भटिकाः	पुंयोगादाख्यायाम् । ४-१-४८ अनुकम्पार्थे । ५-३-७६ केणः । ७-४-१३	IX- Ve. 58
53.	धैनुकम्	तस्येदम् । ४-३-१२० तस्य निवासः । ४-२-२९ अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् । ४-२-४७	IX- Ve. 63
54.	इक्षुपातीषु	पा रक्षणे । अदा ४६ ऋन्नेभ्यो ङीप् । ४-१-५ द्वितीया । २-१-१४	X - Ve. 5

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
55.	अपायतः	भीत्रार्थानां भयहेतुः । ४-४-४५ अपादाने चाहीयर हेः । ५-१-११५	X-Ve. 37
56.	शृङ्गाशङ्गी	तत्र तेनेदमिति सर पे । २-२-२७ इच् कर्मव्यतिहारे । ५-४-१२७ अनयेषामपि दृश्यते । ६-३-१३७ तिष्ठद्गुपभृतिष इच्वचनात् । २-१-१७	X - Ve. 47
57.	सप्ताहम्	तद्धितार्थ । २-१-५१ राजाहस्सखिभ्यष्टच् । ५-४-९१ न संख्यादेस्समाहार ५-४ ८७ अह्नाष्टकोरेव । ६-४-१४५ कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगे । २-३-५	X - Ve. 52

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
58.	अन्वविशत्	शासु अनुशिष्टौ । अदा प व से सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च । ६-४-३४ शास इदङ् हलोः । ३-१-५६ शासिवसिघसीनाम् ।८-३-६०	X - Ve. 57
59.	प्रीणन्यः	प्रीञ् तर्पणे । धूञ् प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः । टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघञ । ४-१-१५	XI-Ve. 10
60.	मामकीनाशाः	युष्मदस्मदोरन्यतरस्याम् । ४-३-१ तवकममकावेकवचने । ४-३-३ तद्धितेष्वचामादेः । ७-२-११६	XI-Ve. 67

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
61.	कपीयाम्	कर्तुः क्यङ् सलोपश्च । ३-१-११ अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः । ७-४-२५ अप्रत्ययात् । ३-३-१०२	XI–Ve.70
62.	घाताय	भाववचनाश्च । ३-३-११ हो हन्तेः । ७-३-५४ हनस्तोच्चिण्णलोः । ७-३-३२ तुमुर्थाच्च भाववचनात् । २-३-१५	XII - Ve. 1
63.	रद्धा (धीरः)	रध हिंसासंराध्योः । दिवा प से रधादिभ्यश्च । ७-२-४५ यस्य विभाषा । ७-२-१५	XII- Ve. 20
64.	निरास्थत	उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वा वचनम् । १-३-२९ अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योङ् । ३-१-५२ अस्यतेस्थुक् । ७-४-१७	XII- Ve. 29

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
65.	दूरन्धा	रध हिंसासदाध्योः। दिवा प सेट् ईषद्दुष्सुषु। ३-३-१२६ रधि जभोरचि। ७-१-६१	XIII- Ve. 7
66.	निरवृतत्	वृतु वर्तने। भ्वा आ अ से द्युद्भ्यो लुङि । १-३-९१ पुषादि द्यतदिल् दितः। ३-१-५५	XIII-Ve.56
67.	अमुञ्चति	मुच्लृ मेक्षणे। तुदा उ स अनि शेमुचादीनाम्। ७-१-४९ आच्छीसद्योर्नुम्। ७-१-८०	XIV-Ve.15
68.	सूनासूनी	तत्र तेनेदमिति समासे। २-२-२७ अन्येषामपि दृश्यते। ६-३-१३७ तिष्ठद्गुपभृतीनि च। २-१-१७ अव्ययीभावश्च। १-१-४१	XIV-Ve.41

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
69.	सस्वजिरे	षञ्ज सङ्गे । भ्वा श्रन्थिग्रन्थिदम्भिस्वञ्जीनां चेति वक्तव्यम् । वार्ति अनिदितम् । ६-४-२४	XIV-Ve.52
70.	एकमनीभूय	अरुर्मनश्चक्षुश्- चेतोरहोरजसां लोपश्च । ५-४-५१ अस्य च्वौ । ७-४-३२ ऊर्यादिच्विडाचश्च । १-४-६१	XIV-Ve.59
71.	दिदङ्क्षया	दंश दशने । भ्वा प से अनि व्रश्च । ८-२-३६ षढोः कसिस । ८-२-४१ आदेशप्रत्ययोः । ८-३-५९ सन्यङोः । ६-१-९ हलादि शेषः । ७-४-६० सन्यतः । ७-४-७९ अप्रत्ययात् । ३-३-१०२	XIV-Ve.70

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
72.	सततः	तनु विस्तारे। तुदा उ ससे अनुदात्तोपदेशः। ६-४-३७ समे वाहिततयोः। सू वा	XIV-Ve.71
73.	अहसीत्	हसे हसने। भ्वा प अ से हम्यन्तक्षण। ७-२-५ अतो हलादेर्लघोः।७-२-७	XV-Ve. 1
74.	भूयान्	बहोर्लोपोभूच बहोः। ६-४-५८ उगिद्चाम्। ७-१-७० सान्त । ६-४-१० हल् ङ्याभ्यः। ६-१-६८	XV-Ve.14
75.	प्रास्थित	समवप्रविभ्यस्थः। १-३-२२ स्थाघ्वोरिच्च । १-२ १७ ह्रस्वादङ्गात्। ८-२-२७	XV-Ve.15
76.	सन्द्रक्ष्यताम्	दृशिर् प्रेक्षणे। भ्वा प स अ लृटस्तद्वा। ३-३-१४ सृङिदृशोझल्यमकिति। ६-१-५८ व्रश्च। ८-२-३६ षढोः कसिस। ८-२-४१	XV-Ve.17

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
77.	उदाह	ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि । अदा उ दि से लट् स्मे । ३-२-११८ ब्रुवः पञ्चानाम् । ३-४-८४	XV-Ve.26
78.	अविद्वान्	विद ज्ञाने । अदा प स से विदेश्शतुर्वसुः । ७-१-३६ न लोकाव्यया । २-३-६९	XV-Ve.45
79.	नागरिकाः	टिड्ढाणञ् । ४-१-१५ स्वार्थे कप्रत्ययः । केऽणः । ७-४-१३	XV-Ve.48
80.	द्विषाणम्	द्विषोऽमिते । ३-२-१३१ राजाहस्सखिभ्यष्टच् । ५-४-९१ अह्नष्टकोरेव । ६-४-१४५ रात्र्यह्नोः पुंसि । २-४-२९	XIV-Ve. 44
81.	शीयमानगुः	शद्लृ शातने । भ्वा प स से शदश्शितः । १-३-६० पाघ्रादि । ३-१-१३७ गोस्त्रियोपसर्जनस्य । १-२-४८	XVI-Ve.48

S.No	Derivative	Applicable Sutras numbered according to Aṣṭādhyāyī	Verses of respective Āśvāsas
82.	सुजनानाम्	जनिवध्योश्च । ७-३-३५ एङि पररूपम् । ६-१-९४	XVI-Ve.73

NOTES

1. भीमोक्षदान्तिकारणमामनतामानयध्वामनुनीत्या ।
भीमोक्षदान्तिकारणमामनतामानयध्वमनुनीत्या ॥

2. बहुनाऽऽक्रोशि क्रामति कुङ्कुमवर्णे पतङ्गेन ।
रुचि रुचितात्वातिरागिणि कुङकुमवर्णे पतङ्गेन ॥

3. कृष्णेऽन्यस्याः कोपव्यालोऽकितवेगतो देहे ।
स्वस्मिंस्तु तत्कटाक्षव्यालोकितवेगतो देहे ॥

4. कुमुदं चाह्नि प्रमुदितक्रे मुक्तामयं सितं वियति ।
रासाय भैवितानं चक्रे मुक्तामयं सितं वियति ॥

5. निधिमिव लेभे नन्दः पङ्कजनेत्रमतिमानुषाकारम् ।
वदनेन जयन्तमिम पङ्कजनेऽत्रमतिमानुषाकारम् ॥

6. हारं मेचकमणिवद्धिशदकुरवकं विभापयामास ।
भृङ्गकुलं पान्थान्यत्रिशदकुरवकं विभापयामास ॥

7. भक्तिरसस्य दुरपह्नत्वात् । भगवदनुरागरूपा भक्तिश्चात्र स्थायीभावः । भक्तेर्देवादिविषयरतित्वेन भावान्तर्गतया रसत्वानुपपत्तेः । R.G. – I

8. परयार्चिर्ज्वलतीन्दोविरतदवेऽदन्यदन्यापि ।
हरिगतधीर्न च दुःखं वितरदवेदन्यदन्याऽपि ॥

9. गीतिं निशम्य वीक्ष्य च निशान्तया सन्निधावन्त्या ।
प्रापि हि दशा गुरोर्गतनिशान्तया सन्निधावन्त्या ॥

10. Vide T.S.S.E.Dic, p.657 & 658.

*   "संज्ञायाम् " । (13 -4 - 42)

" बन्धे च विभाषा" । (6 – 3 – 13)

Kāśikāvṛtti the commentary of Aṣṭādhyāyī explains the sūtra that Krauñca, Mayūrika, Attālikahasta, Cakra etc are the varities of Bandha.

11. वर्णानामेकरूपत्वं यत्वेकान्तरमर्द्धयोः ।
गोमूत्रिकेति तत्प्राहुर्दुष्करं तद्विदो यथा ॥ KA III Ve. 78

12. प्राहुरर्द्धभ्रमं नाम श्लोकार्धभ्रमणं यथा ॥ Ibid - Ve. 80

13. अर्धभ्रमकश्लोकोऽयम्। चतुरङ्गक्रीडायामिव चतुष्षष्टिपदानि लिखित्वा उपरितनीषु चतसृषु पङ्क्तिषु क्रमेण चत्वारः पादाः एकैकपङ्क्तौ सव्यारम्भं दक्षिणान्तं लिखितव्याः। तदधस्तनीषु चतसृषु पङ्क्तिषु चतुर्थपादादारभ्य प्रथमपादपर्यन्तं क्रमेण दक्षिणारम्भं सव्यान्तं लिखितव्याः। एवं लिखिते प्रथमः पादः उपरितनपङ्क्तौ प्रदक्षिणम् - अधस्तनपङ्क्तौ प्रसव्यं दक्षिण-पङ्क्तौ अर्धं ऊर्ध्वं सव्यपङ्क्तौ अर्धं अधोमुखं च वाचयितुं शक्यते। तदेतदर्धभ्रमकम्॥ Y.R Com XII

14. अत्र युक्पादयोर्यमकः। स एव मुरजबन्धः। पूर्ववत् चतुष्षष्टि-पदानि लिखित्वा उपरितनीषु चतसृषु पङ्क्तिषु चतुरः पादान् क्रमेण लिखित्वा अधस्तनीषु चतुर्थपादादारभ्य प्रथमपादपर्यन्तं लिखितव्यम्। तत्र प्रथमः पादः प्रथमपादमारभ्य कोणपङ्क्तौ उपरितनेषु चतुर्षु पादेषु प्रथमैश्चतुर्भिरक्षरैरवतीर्य इतरकोण-पङ्क्तौ चतुर्षु पादेषु परैश्चतुर्भिरक्षरैः क्रमेणरूढो वाचयितुं

शक्यते। एवमधस्तनपङ्क्तिषु प्रथमपादादारभ्य कोणपङ्क्तौ चतुर्षु पादेषु आद्यैः चतुर्भिरक्षरैरधिरूढः कोणपङ्क्त्यन्तरे चतुर्षु पादेषु परैश्चतुर्भिरक्षरैः अवरूढो वाचयितुं शक्यते। उभयपार्श्वयोः द्वितीयपङ्क्तिः सर्वा रेफमयी भवति॥ XII-39

15. चक्रबन्धः- एते चत्वारश्चक्रश्लोकाः चतुर्षु चक्रेषु प्रत्येकं लिखितव्याः। कथम् - वृत्ताकारामेकां रेखां लिखित्वा तामभितः तद्वच्चतस्रो रेखा लिखितव्याः। एवं पञ्चरेकात्मके चक्रे प्रागारभ्य प्रत्यगवसाने द्वे रेखे दक्षिणमारभ्योत्तरावसाने द्वे रेखे लेखितव्ये। तत्र नाभेः प्राचीनभागेन पश्चिमभागेन च द्वौ द्वौ विवरौ सम्पद्येते। तत्र रेखाद्वयमध्ये यत्पदं दृश्यते तत्रैकस्मिन् पदे प्रागारभ्य प्रथमपादस्यैकैकमक्षरं लेखितव्यम्। एवं दक्षिणपूर्वश्यां दिश्यारभ्य पश्चिमोत्तरावसानयोर्मध्यगतेषु अपि पदेषु द्वितीयः पादो लिखितव्यः। एवं दक्षिणस्यामारभ्य रेखयोर्मध्यगतविवरेषु तृतीयः पादः। एवं पश्चिमदक्षिणस्यारभ्य रेखयोश्चतुर्थः पादः। एवं प्रथमश्श्लोकः। इतरेषामपि त्रयाणां श्लोकानामेवं विधेषु त्रिषु चक्रेषु लेखनं कार्यम्। तत्र प्रथमाच्चक्रादारभ्य तत्र प्रथमपङ्क्तिषु प्रागारभ्य प्रदक्षिणे वाचयितव्यम्। तत्रैषश्श्लोको दृश्यते -

यमकानामाकरोऽयं कंसध्वंसकथा तथा।
चकार तदिदं काव्यं श्रीवत्साङ्कः पराशरः॥

16. तदिष्टं सर्वतोभद्रं भ्रमणं यदि सर्वतः॥ K.A – III – Ve. 80.

17. स चायं सर्वतोभद्रोभयार्धश्लोकः। चतुरङ्गक्रीडायामिव चतुष्षष्टिपदानि लिखित्वा प्रथमपङ्क्तौ पदाष्टकक्रमेण प्रथमान्यष्टाक्षराणि लेखितव्यानि। द्वितीयतृतीयचतुर्थासु पङ्क्तिषु क्रमेण द्वितीयतृतीयचतुर्थान्यष्टाक्षराणि ततः पञ्चमपङ्क्तौ आरभ्य चतुर्थप्रभृतीनि प्रथमान्तान्यष्टाक्षराणि लेखितव्यानि। एवं विलिखिते चतसृषु पर्यन्तपङ्क्तिषु प्रथमान्यष्टाक्षराणि प्रदक्षिणं प्रसव्यं च यथेष्टं वाचयितुं शक्यते। सर्वदिक्षु द्वितीयपङ्क्तिषु द्वितीयाष्टक्षराणि प्रदक्षिणं प्रसव्यं च वाचयितुं शक्यते। उत्तरार्धेऽप्ययमेव प्रकारः। एवं चोभयोरर्धयोस्सर्वतोभद्रत्वम्॥

18. अर्धाभ्यासः समुद्रः स्यात्। — K.A – III Ve.53

19. पादाभ्यासोऽप्यनेकात्मा व्यज्यते स निदर्शनैः। — *Ibid*

20. व्यवहितमन्तभागयमकम्। — *Ibid* Ve, 41.

21. प्रतिपादं वृन्तादुपरि पुष्पमिवावस्थितत्वात् पुष्पयमकमिति। — Bh.K Com.X–14

22. सन्दष्टयमकस्थानमन्तादौ पादयोर्द्वयोः। उक्तान्तर्गतमस्येतत् ……………… ॥ — K.A –III Ve.51

23. काञ्चीयमकमिति रसनाकारेण यमितत्वात्। तथाद्यपादस्यान्ते परस्यादौ च सदृशो विन्यासः॥ — Bh.K Com X – 8

24. एकाकारचतुष्पादं तन्महायमकाह्वयम्॥ — K.A – Ve.70

25. अयुक्पादयमकमिति प्रथमतृतीययोर्यमितत्वात्। — Bh,K ComX-10

26. सर्वेषु पादेषु यमितत्वात् आदिमध्यान्तयमकम् । K.A Com III -50

27. आवृत्तिः प्रातिलोम्येन । K.A -Ve 73

CHAPTER - V

Chapter V

Visistadvaitic concepts as focused in Y.R.

CHAPTER - V

Viśiṣtādvaitic concepts as focused in Y.R

Viśiṣtādvaita- qualified non-dualism; pan synthetic monism.

A *Bhakti* school of *Vedānta* whose consolidator and exponent is **Śrī Rāmānujācārya**. It posits three ultimate realities: *Īśvara, Cit* and *Acit,* which exist in an inseparable relationship, though *Cit* and *Acit* are dependent upon the independent *Īśvara.* The complex whole forms an organic unity and thus its name, ***Viśiṣtādvaita***[1].

Amongst major philosophies, *Viśiṣtādvaita* as propounded by **Śrī Rāmānujācārya** regards *Brahman* and *Prakrti* as identical and real entities.

1. ***Param.***

" **परम्** अमृतमनन्तादिं तुष्टावसुथा । (तुष्टाव)"

- I – V.81

The author uses the word *param* to bring out the viśiṣtādvaitic concept. He explains the word quoting " **रसो वै सः** " (Tai. U) and justifies that Lord Viṣṇu is Bliss.

He is that sentiment experienced ultimately leading to Bliss or the Essence *(Rasa).* In the context, "being pleased by the divine beings the goddess of earth has praised Viṣṇu- the Supreme Bliss one.

2. Krīḍā.

("वेदाः क्रीडा जगतो जनिजीवनमरणमुक्तिसंसाराः")

In another instance to explain the word *Krida* - II . V.13) the author quotes

"लोकवत्तु लीलाकैवल्यम्" । B.S. 2.1.33

This *sūtra* is explained as follows in the *Śrī Bhāṣya* commentary, "In the world kings who rule over the earth consisting of seven islands, and who possess power in full, are seen to play with balls for mere amusement. So does *Brahman* for no purpose other than amusement only creates, sustains and destroys the world with His mere will. He is said to be full of objects of desire. This means that when He wishes a thing, it is attained. Thus the suggestion here through the word *krīḍā* (sport) of Lord (Viṣṇu) is to denote the evolution, sustenance and dissolution of the world.

3. Sat:

" यं श्रुतिराह ब्रह्म सत् आनन्दमय-ज्ञ-सत्यचित्तत्वम् "

(II – V.14)

The author uses the word "*Sat*" (truth) in the above verse. The Vedic texts points out Viṣṇu is the Real Truth; The author quotes

सदेव सोम्येदमग्र आसीदेकमेवाद्वितीयम्।

This statement of *Ch.U* - The universe was Sat; before the time of creation it was without name and form; *Brahman* is one after creation and there is nothing as 'second'. Further to establish the Viśiṣṭādvaitic concept he quotes,

"एको ह वै नारायण आसीन्न ब्रह्मा नेशानः"।

According to Nārāyaṇa i.e Viṣṇu was existed alone as Supreme Reality and there was no four - faced *Brahma* nor *Śiva*. The author adds

"आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्"।

This phrase from Ai.U means that "In the beginning verily, all this was *Ātman* alone." And asserts that is none other than Viṣṇu.

4. Brahman

The author writes the usage of the word *Brahman* (Chap. II V.14) and suggests that the Supreme being is regarded as impersonal and divested of all quality and action; According to *Vedāntins*, *Brahman* is both the efficient and the material cause of the visible universe, the all pervading soul and spirit of the universe, the essence from which all created things are produced and into which they are absorbed. Here, the author advances arguments to justify that the Supreme being is Nārāyaṇa.

"नारायण परं ब्रह्म"। "तत्वं नारायणः परः"। (P.S)

Thus, Viṣṇu alias Nārāyaṇa is identified as the Supreme being. *Ānandavalli*-1 of *Tai.U* says Viṣṇu as

"सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म"

i.e, the supreme Reality, Supreme knowledge, the endless and Supreme being.

5. ***Ānandamaya:***

The word Ānandamaya means attributed to Viṣṇu in the context that the Supreme sprit is of unlimited bliss. The commentary quoting *Brahma Sūtra*

"न बुद्धिमात्रम्" ।

from *Śrībhāṣya* explains that 'He', the supreme being can't be known by intellect. He further quotes

"तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात् अन्योन्तर आत्मानन्दमयः" ।

(Tai. U – A . v)

And explains about the *Ānandamaya,* that "there is a being known as *Ānandamaya* who is other than this *Vijñānamaya* and who is with in it; He is the Supreme soul. Again the commentary quotes,

"स यश्चायं पुरुषे यश्चासावादित्ये स एकः" ।

(Tai.U-Bhr.V)

and Suggests the eternal bliss as this Supreme soul appears as Viṣṇu and He alone shines in the sun.

Further to explain the phrase *Ānandamaya* he quotes

"यस्सर्वज्ञस्सर्ववित्" (Mu. U- 2.2.7)

and argues that He is alone Omniscient and all knowing.

*5. **Puṇḍarīkadṛk:***

The word ***Puṇḍarīkadṛk*** (II – V.15) is being explained. "Lord Viṣṇu is lotus–eyed". He is identified as -

" य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषो दृश्यते "।

(Cha . U – 1.6.6)

The *Purusa* (Primeval- being) shines like gold, who is seen within the sun with golden beard, hair and golden all through the body.

Again he quotes,

" तस्य यथा कप्यासं पुण्डरीकमेवाक्षिणी "।

(Ibid 1.6.7)

"His eyes are like the lotus flower newly opened to sun's rays."

*6. **Daharākāśa**:*

Again to explain the word *Daharākāśa* the following quotations is taken for support.

" अपहतपाप्माविजरो विमृत्युर्विशोकः "

(Cha.U - 1-6-7)

Accordingly, Viṣṇu is *Ātma,* He is free from *Karma*, Old-age, death, grief (hunger and thrist). He has unchanging objects of desire; His will is never frustrated. He quotes further,

"अथ यदिदमस्मिन् ब्रह्मपुरे दहरं पुण्डरीकं वेश्म दहरोऽस्मिन्नन्तराकाशस्तस्मिन् यदन्तस्तन्वेष्टव्यं तद्वा विजिज्ञासितव्यम् " (Ibid - 8.1.1)

There is in the city of *Brahman* a dwelling place in the form of a small lotus; The small ether within it and what is within it both should be sought and be meditated upon. *Śrī Bhāṣya's* statement-

" दहराकाशशब्देन परं ब्रह्मोच्यते "

(S.Bh.Da. Adhi.8.1.1)

strengthens this idea. The small ether is the highest *Ātma.* This is stated in the sutra. Moreover, the text,

" स यश्चायं पुरुषे यश्चासावादित्ये स एकः "

(Tai. U- Bhr . v)

quoted, explains that the reality in the core of man and the reality which is in the sun are one and the same.

दहर - literally- small; subtle; the small space in the heart which is identified with *Brahman.*

दहराकाश - Subtle space in the heart.

दहरविद्या - Meditation on ब्रह्मन् as the subtle ether in the heart.

7. ***Te ye śatam*** : -

The words

“ते ये शतं” (Ch. II – V.19)

indicates the concepts of Viśiṣṭādvita while explaining the attributes of Lord Viṣṇu. The author quotes,

“ ते ये शतं मानुषा आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाना-मानन्दः” ॥

(Tai. U – A . v)

This is one human bliss. This bliss is above 100 times of happiness of human–being, *Gandharvas* and all others.

“ स एको ब्रह्मण आनन्दः ” ॥ (Tai.U – A.V)

His is the greater bliss than of *Brahman*.

8. ***Guṇanikāyeṣu*** : -

The word गुणनिकायेषु in “ दृष्टा केयत्ता गुणनिकायेषु ” (II – ve 19) explains the unlimited attributes of Lord Viṣṇu. To justify this the author quotes,

“ यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति ” ॥ (Tai.U–A.v)

"He who knows the bliss of *Brahman,* from which all words return without reaching it, together with the mind, is no more afraid of anything" ,(because the supreme has indescribable, inexplicable and unlimited *attributes.)*

9. ***Param tattvam*** : -

To denote Viṣṇu as the supreme Reality he used the word परं तत्त्वं

(Ch. II – V. 21)

for which, the commentary quotes, from *ŚrīBhāsya*

"गति सामान्यात् "। (B . S – 1. 1. 11)

"The ideas are to explained as in the earlier quotations".

" आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत् " । (Ai . U – 1)

In the beginning verily, everything was *Ātman* alone.

" यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते " । (Tai . U – Bhr . v)

Quoted by him affirms that from this Viṣṇu- the supreme principle the entire universe is created.

Again the following oft quoted statement

"सदेव सोम्येदमग्र आसीत् "।

(Ch . U – 6. 2. 1) and

"एकोह वै नारायण आसीत् "।

(M .U)

confirms that Nārāyaṇa alone is the Supreme being.

NOTES - FIFTH CHAPTER

1. Vide - A concise dictionary of Indian Philosophy of John Grimes

2. *Daharavidyā*

The eight chapter of Ch.U contains what is traditionally called *daharavidyā*. Its importance is fairly well established. There are versions of it in the Tai.U – IV and in the Bṛ.U discourse of **Yājñavalkya** to **Janaka.** As its main purport seems to be delineation of the supreme self as residing in the heart of man, the parallelism extends even further. The conception of *Brahman* as transcendent but still dwelling in the center of the individual may even be claimed to be fundamental doctrine of the *Upaniṣads.* One will not be far long, if one recognizes the *Daharavidyā* as a focal text in the entire bulk of *Upaniṣadic* literature - Śrī Rāmānuja on the Upaniṣad by S.S. Raghavachar.

CHAPTER - VI

Chapter VI

Conclusion

CHAPTER – VI

Conclusion

Sanskrit literature has been enriched not only by the poets who embellish the *kāvyas* through *Arthālaṅkāras,* but also by a few authors who skillfully employed *Śabdālaṅkāras.* Śrī Kūrattāzhvān composed Y.R in *Āryā* metre applying *Yamakālaṅkāra.* Needless to say that followed the style *Nārikelapāka.* In order to facilitate easy understanding of the text, he has also added the commentary.

The nature of this *citrakāvya* is unique and as the author claims, his work excels Gh.K.K. in this Artistic presentation. His choise of composition with *Yamaka* is deliberate and recognition for this is his aspiration. It has been pointed out, *Ādikavi* has sown the seed for *Yamakālaṅkāra* in the fifth canto of *Sundarakāṇḍa* of *Rāmāyaṇa.* Aśvaghoṣa's *Buddhacarita* and *Soundarānanda*, Kālidāsa's *Raghuvamśa* and *Kumārasambhava*, Bhāravi's *Kirātārjunīya*, Bhaṭṭi's *Rāvaṇavadha*, Kumāradāsa's *Jānakīharaṇa*,Śrī Harṣa's *Naiṣadīyacarita*, have *Yamakas*, but used rarely. Appayyadīkṣta, has mentioned about *Yamaka* in his *Alaṅkāra* work

Ku.Ā, has recognized *Yamaka* in his commentary on Y.A of Vedānta Deśika.

From the study of Y.R, it is known that employment of *Yamaka* is not an easy task. The study of this work increased the vocabulary of the readers. It adds attraction to the sentences and makes the reader enjoy the rhythm in chimes. It presents a musical language. That is why, even the great poets like Kālidāsa have given a share for *Yamaka* in their works. The device of forming bandhas with *Yamaka* not only shows the skill of the poet, but also serves as the model for poets who want to embellish their poetry. Like '*Gamaka*' to the music, *Yamaka* is to poetry which is an aspect of attraction.

"विद्यावतां कुरु भागवते परीक्षा" is the general adage. In tune with this saying, many poets like Vedānta Deśika (*Yādavābhyudaya*) have resorted the story of Kṛṣṇa from the *Daśama Skanda* of *Bhāgavatapurāṇa. Āzhvān* is of no exception. He chose to narrate the talents of Kṛṣṇa, and to bring out his talent in composing a whole *kāvya* with *Yamaka.*

The life and background of the author *Āzhvān* reveals that he was an erudite scholar in explaining the *Tiruvāimozhi.* His expertise in it made even

Rāmānuja to astonish. Born rich, he led a simple and saintly life, helping the poor. He was the harbinger of Viśiṣṭādivaitic school. A true servant of the Lord and his *guru*; He himself became the mentor for many disciples. He gained boons from Lord Varadarāja to himself and also to one who caused damage to his eyes. Thus he had all the Vaiṣṇava traits.

The narration of the birth of Kṛṣṇa till the killing of Kamsa in an abridged form is worthy, though rendered in a hair splitting *Yamaka* style. His mythological allusions to Kūrmāvatāra, Varāhāvatāra, Prahlāda in Narasimhāvatāra, Vāmana and Trivikramāvatāra, Gajendramokṣa, Amṛurtamathana, divine cow Surabhī, killing of Madhu, lying on banyan leaf are apt.

The chapter on the essence of Y.R indicates the nature of work. The descriptions and the figurative expressions etc, which could be wholly and separatedly brought out due to the terse construction of Yamaka-words. Only a few samples are exemplified in the respective chapters. While reading this chapter the scollars will recollect certain expressions of poets like Kālidāsa, Bhāravi, Māgha Śrīharṣa and others.

He shines as a competent commentator while commenting on the naming ceremony performed by Garga to Kṛṣṇa, he provides the list of all the forty samskāras. Thus *Azhvan* is capable of making the readers recollect the entire Bhāgavatam. So also he enlists the 24 tattvas like Mahat, Ahaṅkāra etc, without allowing any ambiquity on the part of the reader. Despite many constraints, the author has not failed to uphold the sentiments, at the appropriate places.

The adage " निरङ्कुशाः कवयः" is more apt to *Āzhvān* for he compromises the spellings of certain words in order to effect Yamaka. ForEg He uses मधुरा instead of मथुरा , मन्थर instead of मन्दर in some places. Such devices are with in scope of poetic licence and practice, as in the case of the usage of words नारिकेल . नालिकेर नालिकेल नारिकेर and मरकत मरतक etc.

The author in order to bring out the Viśiṣṭādvaitic concepts quotes a few pharses from the *Upaniṣads*, Brahmasūtra and Śrībhāṣya. Particularly when he describes the word *Ātmā* he means *Paramātmā*- the basic principle, enveloping the living and non living beings.

Āzhvān's vocabulary is vast and he is well versed in grammar. "यद्यपि बहु नाधीषे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् "– As per this Patañjali's advise, a peep into Y.R. would enrich the knowledge in Sanskrit language. His Sanskrit syntax is generally hard. He used some pharses and words in rare sense. The grammatical usage of Azhvan has been appraised by the great poet of 17th A.D. Appayadiksita in his commentary on Y.A. of Vedanta Desika .* (ref. Yadavabhyudaya –I canto- v.100) The author of this work Sri Kūrattazhvan alias Srivatsacihna misra has given the good opportunity to the readers interested particularly in grammar through the explicable commentary of his work. As per the dictum, "एकः शब्दः संयग्ज्ञातः सुष्टु प्रयुक्तः स्वर्गे लोके कामधुघ् भवति " (A single word, well known, and practiced in good manner itself becomes as a desire yielding cow even in the Heaven.*) Azhvan's commentary would help the reader increase the vocabulary of Sanskrit and also in consonance with Bhamaha's views,

"काव्यान्यपि यदीमानि व्याख्यागम्यानि शास्त्रवत्।

उत्सवः सुधियामेव हन्त दुर्मेधसो हताः ॥

If even such works as these which like scientific treatises are intelligible only with the aid of Commentories that are to be accepted as Kavyas, (then) the wise ones only are fortunate, woe to the unenlightened!).* The study of Y.R. would really bear fruit. Besides this work is a challenge to the gnomic poem Gh. K. K of 23 verses in which the poet Ghatakarpara poses a challenge that "I swear in the name of the love of (my) solely devoted wife (on by the loves of sprightly damsels) and thissty, tiuching water to be slipped from the hollow palms of my hands, if Ibe vanquished by any other poet in the application of Yamakas, Ishall carry for him water in a broken pitcher.*

Azhvan has certainly excelled Ghatakarpara, by composing 1011 verses and had put Ghatakarpara to shame by breaking a record. Thus, Azhvan occupies an important place among the Yamaka poets.

The present edition of the Y.R. is based on a single Ms. Printed in telugu and published by Sri Vaishnavs Granta Mudrapaka Sabha, Chennapatnam in 1906 A.D. on Parankura Era (vide N.C.C.)

नाट्येऽलङ्कृतयः स्फुरन्ति सततं श्रुत्या समं तत्त्वतः
व्यज्यन्तेऽनुपदं स्वकीयहृदयोद्गारास्ततो दर्शकैः ।
आनन्दाम्बुनिधौ निमग्नमनसो नन्दन्ति चान्ये जनाः
शब्दालङ्कृतिरेव तत्र जयति प्रत्यग्रमोदप्रदा ॥

(Source unknown)

APPENDIX-I
TEXT OF Y.R.

Number of verses in the Y.R.

(Chapter wise)

Chapter	Verses
I	81
II	52
III	62
IV	59
V	52
VI	53
VII	51
VIII	57
IX	69
X	66
XI	71
XII	68
XIII	57
XIV	71
XV	66
XVI	76
Total	**1011**

श्रीमते रामानुजाय नम ः

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् इति विख्यात श्रीवत्सचिह्नमिश्रकृत यमकरत्नाकरः

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् तनियन् - ध्यानश्लोक ः

श्रीवत्सचिह्न मिश्रेभ्यो नम उक्तिमधीमहि ।
यदुक्तयस्त्रयी कण्ठे यान्ति मङ्गलसूत्रताम् ।।

अथ प्रथमाश्वास ः

पद्मा क्षमा समेतं प्रसन्नतोयदगतिस्वभावस्थम् ।
पद्माक्षमासमेतं प्रसन्नतो यदगति स्वभावस्थम् ।। 1 ।। समुद्गयमकम्

मायाहीनो ज्यायानेतावानित्यमेयोऽय ः ।
माया हीनो ज्याया नेता वा नित्यमेयो य ः ।। 2 ।। स. यमकम्

योऽगीयत धीरोऽजो वेदान्तेऽनामयन्नियत्य पदम् ।
योगी यतधीरोजो वेदान्ते नाम यन्नियत्यपदम् ।। 3 ।। स. यमकम्

अभिगुं भामास्वाद्यामभिया मनवामहै माङ्गाम् ।
अभिगुंभामास्वाद्यामभियाम नवाम हैमाङ्गाम् ।। 4 ।। स. यमकम्

भीमोक्षदान्तिकारणमामनता मानयध्वमनुनीत्या ।
भी मोक्षदान्तिकारणमामनतमा नयध्वमनु नीत्या ।। 5 ।। स. यमकम्

यो ज्येष्ठो विधिरमरव्रजस्तु तमाद्यतानिंतामरसमितम् ।
जनयन्तमधुमधनंव्रजत स्तुत माद्यतानितामरसमितम् ।। 6 ।। द्विचतुर्थपादयमकम्

सुरतरवे हतहयरथनरकरिपुञ्जम्भजेतारम् ।
जितवन्तमाजिभूमौ नरकरिपुञ्जम्भजेतारम् ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

यातुजनान्धर्मभिदोऽपदमानमताञ्जनेयस्य ।
धीरूदमलयदस्य च पदमानमताञ्जनेयस्य ।। 8 ।। द्वि. च. पा. य

बुद्धे भविष्यसि श्रितपराङ्कुशा ग्रस्यमानमाया हि ।
यायास्तत्पदभक्तिं पराङ्कुशाग्रस्य मानमायाहि ।। 9 ।। द्वि. च. पा. य

भूयान्नमस्कृतिरसावरणीया यामुनार्येण ।
समनुस्रियास्म च गतिं वरणीया यामुनार्येण ।। 10 ।। द्वि. च. पा. य

कुर्मो नमः सशिरसा वाचा रामानुजायेह ।
यस्सुचरितैरतियावाचारा मानुजा ये ह ।। 11 ।। द्वि. च. पा. य

सर्वस्मिन् कविलोकेऽधीव प्राचेतसाद्यास्तु ।
सेव्या तद्गीरीश्वरधीवप्रा चेतसाद्यास्तु ।। 12 ।। द्वि. च. पा. य

लभतां रामायणमिह महनिष्यन्दम्भजन्मानम् ।
यद्ज्ञाने कवयो जवमहनिष्यन् दम्भजन्मानम् ।। 13 ।। द्वि. च. पा. य

कः किल लोकेऽत्र शुभावहो महाभारतादरादन्यः ।
यत्परिचितयो भूमावहो महाभारता दरादन्यः ।। 14 ।। द्वि. च. पा. य

नद्यांभवतापार्ताः पराङ्कुशलसद्गिरिप्रभूतायाम् ।
अलभामहि विश्रान्तिं परां कुशलसद्गिरि प्रभूतायाम् ।। 15 ।। द्वि. च. पा. य

या श्रुतिरिह तमसां सप्रणवा महतान्तराय तया ।
संवेद्यमाद्यपुरूषं प्रणवाम हतान्तरायतया ।। 16 ।। द्वि. च. पा. य

अखिलस्य योऽस्य जगतो योनिर्माता च देवकी यस्य ।
शर्मण इहावतारैर्यो निर्माता च देवकीयस्य ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

करिणा कृतमाह्वानं ममाथ नामग्राहं नागेशम् ।
करवाणीति य उज्झन् ममाथ नाम ग्राहं नागेशम् ।। 18 ।। द्वि. च.पा. य

यत्परयार्चा नित्यं साम्ना यजुषा महीयमानानाम् ।
सुलभैव गतिः परमा साम्नायजुषामहीयमानानाम् ।। 19 ।। द्वि. च. पा.य

यस्य त्रिविक्रमकृतभूमानं चरणमध्येयम् ।
आहुर्हृताश्वतृष्णाभूमानं च रणमध्ये यम् ।। 20 ।। द्वि. च. पा. य

यत्कृतिरपवार्य शिलासरमणीयस्यमन्दरोमन्धाः ।
गाः चक्रे श्रीर्मथने सा रमणी यस्य मन्दरो मन्धाः ।। 21 ।। द्वि. च. पा. य

बाल्येन योऽकृतायुधनिष्पात्ति रथाश्ववारणया ।
शक्त्याहन् कंसादीन्निष्पत्तिरथाश्ववारणया ।। 22 ।। द्वि. च. पा. य

यो रक्षसां वितन्वन् विश्वामित्रस्य हारको दण्डम् ।
अभनक्क्रतवे यातो विश्वामित्रस्य हारकोदण्डम् ।। 23 ।। द्वि. च. पा. य

यः पितुराज्ञां प्रीतः कृतवानरराजदमितपुण्यजनम् ।
अखिलं भुवनं मित्रीकृतवानरराजदमितपुण्यजनम् ।। 24 ।। द्वि. च. पा. य

यद्रिपुका लङ्काऽलं कलयति यश्चाखिलप्रकालं कालम् ।
धृतकङ्कालं कालं द्विषन्तमर्धयति योऽम्बिकालङ्कालम् ।। 25 ।। समुच्चययमकम्

जीवितमसुरा न स्वं न खलूनमहासुरस्वका यस्य ।
नृहरेर्दर्शनमात्रान् नखलूनमहासुरस्वकायस्य ।। 26 ।। द्वि. च. पा. य

हृदि पश्यति योगी यं तमसङ्गरूढस्तमोहायः
यं श्रुतिमयो वहत्यतितमसङ्गरूढस्तमोहा यः ।। 27 ।। द्वि. च .पा . य

भक्तानामायस्य प्रियङ्करो यो पदं च नामायस्य ।
दैत्यानामायस्य ध्वंसीष्वासोऽपि शार्ङ्गनामा यस्य ।। 28 ।। समुच्चययमकम्

यो गिरमवददब्द्धो यशोदयाऽसौ हृदा दीनाम् ।
उदधिरूदारगुणानां यशो दया सौहृदादीनाम् ।। 29 ।। द्वि. च. पा. य

अशयिष्ट वटस्य हि योऽसौ पर्णे येन वा शयानेन ।
श्रीरङ्गे क्रियते दृक् सौपर्णेये नवाशयानेन ।। 30 ।। द्वि. च. पा. य

तस्य हरेस्ताः कीर्तीस्तन्वीमह्यामनाम या यास्तु ।
तद्भक्तेभ्य इयं गीस्तन्वी मह्यामनामयायास्तु ।। 31 ।। द्वि. च. पा. य

ब्रूम उदन्तं संश्रितयमकं सारातिरेकशस्तं तम् ।
यत्राहन् सन् हरिरतियम कंसारातिरेकशस्तं तम् ।। 32 ।। द्वि. च. पा. य

ननु नानुभवेद्यमकजदुःखेदहता मती रसं सङ्गात् ।
तत्कोऽर्थो नः पुरूषान् दुःखे दहतामतीरसंसङ्गात् ।। 33 ।। द्वि. च. पा य

धीमत्सु रतिं यमकात् काञ्चन मन्ये समुत्सु कारणतः ।
यत्नेऽपि ननु लभन्ते काञ्चनमन्ये समुत्सुका रणतः ।। 34 ।। द्वि. च. पा. य

गीर्ष्विह दीपार्केन्दुजनानारीतिप्रभासमानासु ।
चित्राः प्रजासु रूचयो ना नारीति प्रभासमानासु ।। 35 ।। द्वि. च. पा. य

तत् कस्यचिद्यमकगा प्रतिभानुभवे दिवानिशं कमिता ।
स्यादेव यथा पद्मः प्रतिभानु भवेदिवानिशं कमिता ।। 36 ।। द्वि. च. पा. य

यः पूतः श्रीरङ्गसदामोदरतः कवेरजायततीर्थात् ।
कूराभिजनाद्यो वा दामोदरतः कवेरजायत तीर्थात् ।। 37 ।। द्वि. च. पा.

रामापरनामा सा वाचार्यो यस्य तात इत्योजः ।
येन स कृष्णो निर्भयवाचार्ययस्यतात इत्योऽजः ।। 38 ।। द्वि. च. पा. य

स श्रीवत्साङ्कः संयस्य श्रीरङ्गनाथशेषस्वः ।
इदमकृताश्रित्य हरिं यस्य श्रीरङ्गनाथ शेष स्वः ।। 39 ।। द्वि. च. पा. य

वाक्षु क्षुद्रासु हि नः कावाचामुद्धता दृश्या ।
जायेत न वा विदुषां कावाचा मुद्ध तादृश्या ।। 40 ।। द्वि. च. पा. य

काव्येनातो हास्यो मन्महिमनेन विश्वस्य ।
नेति हरिकीर्तिजेनामन्महि मानेन विश्वस्य ।। 41 ।। द्वि. च. पा. य

पितरं रामाह्वं गुरूमाङ्गीरसमञ्जसानूनम् ।
उपसन्नं नोपेयान्मां गीरसमञ्जसा नूनम् ।। 42 ।। द्वि. च. पा. य

हे कविनिकाय जहि हृदि मत्सरसंबन्धमवधे हि ।
दूष्येस्त्वमेव तच्छृणु मत्सरसं बन्धमवधेहि ।। 43 ।। द्वि. च पा. य

त्वयि सति ननु गौरनुभवशक्तेऽस्तु परा शरव्यासौ ।
मम देशिकौ ह्यपत्ये शक्तेस्तु पराशरव्यासौ ।। 44 ।। द्वि. च. पा. य

कथमिममियादियं गीर्माया सा देवमेतावत् ।
प्रीणीयात्कृपया मामायासादेव मे तावत् ।। 45 ।। द्वि. च. पा य

पूर्वं किल भूमिरियं सदा नवानीति साध्वसंबधम् ।
तिष्ठन्त्यथाभिपेदे सदानवानीतिसाध्वसं बाधम् ।। 46 ।। द्वि. च. पा. य

सावददेत्य सुरभसभ्(म)नलमरूद्धरयमवृषाद्यम् ।
भर्तुमहं बलमसुरमनलमरूद्धरयमवृषाद्यम् ।। 47 ।। द्वि. च. पा. य

नयति कृपानृन् हिंसादानंहो मोहि विप्राणाम् ।
लुप्यत एव च संप्रति दानं होमो हि विप्राणाम् ।। 48 ।। द्वि. च. पा. य

यान्त्यद्याध्येतारोऽपरावा रीणसज्जनानाम् ।
यायां कथमसुराम्बुधिपारावारीणसज्जनानाम् ।। 49 ।। द्वि. च. पा. य

इति गिरमवदत्संसदि सौधर्माणां क्षमा दीनाम् ।
प्राप्य किल भूमिर्यासौ धर्माणां क्षमादीनाम् ।। **50** ।। द्वि. च. पा. य

ते मन्त्रयन्त हित्वा जनार्दनं सर्वदेवराजं तम् ।
विद्म न गतिं कृतासुरजनार्दनं सर्वदेव राजन्तम् ।। **51** ।। द्वि. च. पा . य

अनुदिनसमुदितसज्जनगुरुरेषा पूर्वदेवमायासीत् ।
तेषां वसतित्वं तु धिगुरुरेषा पूर्वदेव मा यासीत् ।। **52** ।। द्वि. च. पा. य

येयं वसुधा दैत्यर्विजिता रोचेत सोपेत्य ।
पुरुषं पुराणमथ ते विजितारोऽचेतसोऽपेत्य ।। **53** ।। द्वि. च. पा य

तमिमो भुवमृद्धां कृतभारत्यागां च कारका यान्त ः ।
यः प्रलये किल भर्तुभारत्या गां चकार कायान्त ः ।। **54** ।। द्वि. च. पा य

कंसस्य मनो दानवभुजङ्गमानां विधातुरेज्येत ।
सस्थास्नूनां चिरमनुभु जङ्गमानां विधा तु रेज्येत ।। **55** ।। द्वि. च. पा. य

असुरै ः क्षपितक्षत्रब्रह्माणं ते जितामुर्वीम् ।
कृत्वा पुरश्च कर्तु ब्रह्माणं तेजितामुर्वीम् ।। **56** ।। द्वि. च. पा. य

अथ सुरपरिषत्सा मुदमुदिता क्षीरोदसीमानम् ।
गत्वैक्षत तं सिन्धुं मुदिताक्षी रोदसीमानम् ।। **57** ।। द्वि. च. पा. य

ग्रसितुं व्योमेव गतैर्भङ्गैरनुवेलमुन्नतीरयुतै ः ।
नृत्यन्तमिव भुजैरितभङ्गैरनुवेलमुन्नतीरयुतै ः ।। **58** ।। द्वि. च. पा. य

श्रियमश्रियं च कर्मण उदर्कमालालयन्तमस्यन्तम् ।
वीचिषु सङ्क्रान्ते सत्युदर्कमालालयं तमसस्यन्तम् ।। **59** ।। द्वि. च. पा. य

विक्षिपति विद्रुमं यैरनुकूलमनन्तमुल्लोलै ः ।
उल्लोपयमानं तैरनुकूलमनन्तमुल्लोलै ः ।। 60 ।। द्वि. च . पा. य

ककुभां पर्यन्तं सक्षममुत्तममूर्मिमानेन ।
कर्तुमिवोत्कं तत्र क्षममुत्तममूर्मिमानेन ।। 61 ।। द्वि. च. पा. य

मरकतमणिभिस्तीरं बहुलहरिततैस्सपर्यन्तम् ।
अपि पद्मरागरत्नैर्बहुलहरिततैस्सपर्यन्तम् ।। 62 ।। द्वि. च. पा. य

असुरबलं हि पुरातनपुञ्जितमाराद्य शस्तता कारम् ।
इति हसदिव दैत्यारेः पुञ्जितमाराद्यशस्तताकारम् ।। 63 ।। द्वि. च. पा. य

हरिदृष्ट्येव य उच्चैरून्मादी धरदरीनियद्रवतः ।
जल्पन्नितीव हरिररिरून्मा दीधरदरीनियद्रवतः ।। 64 ।। द्वि. च. पा. य

प्रथयन्ति यदूर्म्योऽग्र्यानर्जुनवाहानमा यात ः ।
रमयन् ह्रन्न हरेर्यो नर्जु न वा हानमायातः ।। 65 ।। द्वि. च. पा. य

विमलोऽतिगभीरोऽपि नवकुलधरभावहारमकरोद्यः ।
हरिभक्तोऽपि महानपि न वकुलधरभावहारमकरोद्यः ।। 66 ।। द्वि. च. पा. य

येनोच्छ्रायता तिमिरं मुक्ताशं खे विभागेन ।
यत्रास्फुटे स्फेने मुक्ता शङ्खे विभागेन ।। 67 ।। द्वि. च. पा. य

वीन्दौ निशि किल यस्मिनक्तं दिवसे विनार्यमणि जाते ।
नश्येद्ध्वान्तं धाम्ना नक्तं दिवसे विनार्यमणिजाते ।। 68 ।। द्वि. च. पा. य

यस्त्वेन तिष्ठमानोऽशङ्कि मुकुन्दाय मानेन ।
येनाघह्रता न कृतं शं किमु कुन्दायमानेन ।। 69 ।। द्वि. च. पा. य

यत्रोच्छ्रायान्निजतनुमुत्कलिका लम्भयन्ति रोधायाम् ।
वर्तेत यं हि भजतामुत्कलिकालं भयं तिरोधाम् ।। 70 ।। द्वि. च. पा. य

यत उदिता अप्सरसोऽमासुरभीकास्समन्दाराः ।
देवान् रम्या रमयामासुरभीकास्समं दाराः ।। 71 ।। द्वि. च. पा. य

यस्योर्मयो जनिभुवो वारूण्या देववाहसमितायाः ।
भान्ति क्व चिदुदितमणा वारूण्यादेव वाहसमिता याः ।। 72 ।। द्वि. च. पा. य

लेभे यतः परमया रमयामा समुदिता सुधा मानम् ।
श्रीश्च हरिमनुपरमया रमयामास मुदिता सुधामानम् ।। 73 ।। द्वि. च. पा य

समरतकः किल योऽन्तर्वनमालीनं दयामास ।
नित्यनिवासेन च यं वनमाली नन्दयामास ।। 74 ।। द्वि. च. पा. य

क्वापि च यत्र श्रितबहुतरङ्गते पद्मरागदृश्यमहः ।
न च यत्र मधुरिपौ स्वान्तरं गते पद्मरागदृश्यमहः ।। 75 ।। द्वि. च. पा. य

तत्र स्वपुण्यपरिणतिसमेऽधमानां नभोगभव्यान्ते ।
ददृशुरपूर्वामृद्धिं समेधमानां नभोगभव्यां ते ।। 76 ।। द्वि. च. पा. य

अथ पश्यन्तस्तस्मिन्नाशास्तिमितेक्षणं समुद्रेकम् ।
अलभन्त हृदि स्वस्मिन्नाशास्तिमिते क्षणं समुद्रे कम् ।। 77 ।। द्वि. च पा. य

तस्थुस्तेऽस्य पयोधेरुत्तरतारे जितात्मनामेये ।
अद्धा संसारगतीरुत्तरता रेजितात्मना मेये ।। 78 ।। द्वि. च. पा. य

समविद्रत च हरिनुतिं समामनन्तो रमामहे शस्ताम् ।
मन्वीत न काकगिरा समामनन्तो रमामहेशस्ताम् ।। 79 ।। द्वि. च. पा. य

तत्र क्षणान्निजधियो नवगत्यास्तोषतस्तु तीरगताः ।
तस्य यथाशक्ति गुणानवगत्यास्तोषत स्तुतीरगताः ।। 80 ।। द्वि. च. पा. य

परममृतमनन्तादिं तुष्टा वसुधा शनै रमाकान्तम् ।
परममृतमनन्तादिं तुष्टाव सुधाशनैरमाकान्तम् ।। 81 ।। समुद्गयमकम्

इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् कृत यमकरत्नाकरे प्रथमाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान्कृत यमकरत्नाकरः

अथ द्वितीयोऽश्वासः

सुरपरिषत्सह वितताविष्वक् सेनेन नाथ मानमिता ।
विज्ञापयतावसरे विष्वक्सेनेन नाथमानमिता ।। 1 ।। द्वि. च. पा. य

तस्याज्ञया द्रुतगता स्वञ्जलयो नीयमानवदनन्ते ।
आसीनमैक्षत धनं स्वं जनयोनीयमानवदनं ते ।। 2 ।। द्वि. च पा. य

दृग्भ्यामभिपतिताभ्यां स्वागतिकमलं सतानाभ्यम् ।
धात्रा स्तुतमाश्रित्य स्वागतिकमलं सता नाभ्याम् ।। 3 ।। द्वि. च. पा. य

प्राणयितुमिवासुरहतरक्षणेरुभयोरुतापगां पृथ्वीम् ।
दधतं कारुण्यरसैरक्षणोरुभयोरुतापगां पृथ्वीम् ।। 4 ।। द्वि . च . पा. य

जगदखिलं सक्ष्माधरवनमालापादितामोदम् ।
कुर्वाणमपि दिगन्तं वनमालापादितामोदम् ।। 5 ।। द्वि . च . पा . य

नीरदनिभं विहङ्गमराजान्नुगभीरभुजगचकासीनम् ।
प्रचकासतमाकल्पैराजानुगभीरभुजगचकासीनम् ।। 6 ।। द्वि. च. पा. य

विततेऽंशौ श्रितचक्षुश्श्रुतिगमणौ बृहतिकामतो वसनम् ।
प्रवितत्येवासीनं श्रुतिगमणौ बृहति कामतोवसनम् ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

दधतमभितसामिद्धानधि पञ्चसदायुधानमितम् ।
अरिचक्रं कुर्वाणानधिपञ्च सदा युधा नमितम् ।। **8** ।। द्वि. च. पा. य

भृतभूषणमपि कान्तिं विनाभरणमायतामुदारमितम् ।
गरूडेनग्रगतेन च विना भरणमायता मुदारमितम् ।। **9** ।। द्वि. च. पा. य

क्रीडासु सक्तमतिरसदासु रमाया भुवश्च मत्करणात् ।
अनपेतमवन्तं जगदासुरमायाभुवः चमत्करणात् ।। **10** ।। द्वि. च. पा. य

अनुसृत्य भक्तभाषितमत्रस्तंभे जुषामहे यन्तम् ।
अवतीर्णं कर्तुं कुलमत्रस्तं भेजुषामहेयं तम् ।। **11** ।। द्वि. च. पा. य

यं गमयितृन् भवाब्धिप्रवन्दमानेनसोऽपायान् ।
मुनयश्चिन्वन्ति हृदा प्रवन्दमानेन सोपायान् ।। **12** ।। द्वि. च. पा. य

सृजतोऽण्डं यस्य पुरा जनि जीवनमरणमुक्तिसंसारा ः ।
वेदाः क्रीडा जगतः जनिजीवनमरणमुक्तिसंसाराः ।। **13** ।। द्वि. च. पा. य

यं श्रुतिराह ब्रह्म सदानन्दमयज्ञसत्यचित्तत्वम् ।
यद्विज्ञानाय तपो दानं दमयज्ञसत्यचित्तत्वम् ।। **14** ।। द्वि. च. पा. य

यः पुण्डरीकदृगयादहराकाशेशमादित्यम् ।
यं विदुरष्टगुणयुतं दहराकाशे शमादित्यम् ।। **15** ।। द्वि. च. पा य
विशतीर्जगतां दधतं प्राणमतापास्तमोहतागाद्याम् ।
एत्यधियं सुरपरिषत् प्राणमतास्तमोहतागाद्याम् ।। **16** ।। द्वि. च. पा. य

साक्षात्कृत्य श्रौतं वस्तु तदेवं समन्ततो विभया ।
दीप्रं सुरपरिषदसावस्तुत देवं समं ततो विभया ।। **17** ।। द्वि. च. पा. य

परमे केचित्त्वत्स्तुतिमीहित्वा मानवा महैस्थाने ।
मोदन्तेऽतो हन्तामी हि त्वामानवामहै स्थाने ।। **18** ।। द्वि. च. पा. य

वेदा गुणसीम्नि तवैके यत्ता गुणनिका येषु ।
ते ये शतमिति दृष्टा केयत्ता गुणनिकायेषु ।। **19** ।। द्वि . च . पा . य

तास्त्वयि विविदुः परमज्योतिष्टोमदिका या गाः ।
तेऽप्याराधनमिह ते ज्योतिष्टोमदिका यागाः ।। **20** ।। द्वि. च. पा. य

तदसि यदाम्नायगिरा जगदे तत्त्वं परं परया ।
सृजति हि महदादिकया जगदेतत्त्वं परम्परया ।। **21** ।। द्वि.च. पा य

बिभृषे हि महीयस्त्वं महतोऽरमणोरणीयस्त्वम् ।
देव्याश्श्रियस्सदृश्या महतो रमणोऽरणीयस्त्वम् ।। **22** ।। द्वि. च. पा. य

गुणमुपनिषत्सु भवतोऽसमा पनायाञ्चकार काऽन्यस्य ।
भृत्यानाहुस्सृष्टौ समापनायां च कारकान् यस्य ।। **23** ।। द्वि. च. पा. य

ब्रह्मा त्वयैष जनितः पद्मायतनेऽत्र सन्नेत्रा ।
नित्याऽनपायिनी ते पद्माऽयतनेत्र सन्नेत्रा ।। **24** ।। द्वि. च. पा. य

त्वं हि गजस्याहूतावेषोऽहं तारणाय सन्निहितः ।
इति मुह्यन् कीटस्य सवेषो हन्ता रणय सन्निहितः ।। **25** ।। द्वि. च. पा. य

त्वदुगजनो न दुःखैर्नरके सरिताऽपि वैतरण्याऽभायि ।
भवताऽऽश्रितवात्सल्यन्नरकेसरिताऽपि वै तरण्याभाऽयि ।। **26** ।। द्वि. च. पा. य

वेदैर्भुवनानि तवावासतया ज्ञाप्यमाननि ।
वामनचरणाक्रान्तावासत याज्ञाप्यमानानि ।। **27** ।। द्वि. च. पा. य

भक्तप्रेम्णो गमितो मानवसीमानमोघेन ।
निजतेजसा जनान्भुवि मानवसीमानमोघेन ।। **28** ।। द्वि. च . पा . य

शूर्पणखा शूर्पायतनखरा दीनाऽवधीरणेनाथ ।
याननयत्तान्यस्यन् न खरादीनावधी रणे नाथ ।। **29** ।। द्वि. च. पा. य

सत्वं धृतिश्च युधि किल दशाऽस्येदृश्यतो भयं भवति ।
इति बुद्ध्या निवर्तिते दशास्ये दृश्यतोभयं भवति ।। **30** ।। द्वि . च. पा. य

त्वं संश्रितस्य हि वशे विभीषणस्य प्रभावतो लङ्काम् ।
कुर्वन्नकृथा न मुदं विभीषणस्य प्रभावतोऽलं काम् ।। **31** ।। द्वि . च . पा . य

यमसुरगणं महद्बलमवधीरितवन्तमत्रसन्नेव ।
तं प्राप्ये यं भूर्जनमवधीरितवन्तमत्रसन्नेव ।। **32** ।। द्वि . च . पा . य

कंस इति कालनेमिस्समजनि राजन्यतनुरेकः ।
बहुरितरोऽपि भये तत्समजनिराजन्यतनुरेकः ।। **33** ।। द्वि . च . पा . य

दैत्यभरात्सुखमेषा सा तत्याजायतेक्षणा देव ।
कथमथ लब्धसुखोदयसातत्या जायते क्षणादेव ।। **34** ।। द्वि . च . पा . य

प्रलये त्वामेत्य मही वराह रेजे तरीतारम् ।
अद्यासुरभरात्त्वयि वरा हरे जेतरीताऽरम् ।। **35** ।। द्वि . च . पा . य

भगवन्नविद्म सीमामहो दयायास्तु सक्षमायास्ते ।
तव तादृशो गुणोऽस्या महोदयायास्तु स क्षमा याऽऽस्ते ।। **36** ।। द्वि. च. पा. य

कंसाद्या हिंसन्ति प्रजा न तानज निराचकृषे ।
तत्किं त्वया धरित्र्यां प्रजानता न जनिराचकृषे ।। **37** ।। द्वि. च. पा. य

त्वत्पदयोः प्रणिपतितैर्भवतापचयो निरासेऽधः ।
दुरितस्य कृतोऽद्य यतो भवताऽपचयो निरासेधः ।। **38** ।। द्वि. च. पा. य

धाम्नः परस्य नस्तनुमपरोक्षयतामहो महतः ।
प्रार्थ्यः क इवास्मादलमपरोऽक्षयतामहो महतः ।। **39** ।। द्वि. च. पा. य

इति ते यथामति नुतिं प्रादुर्भावे भिया चितोदयया ।
चक्री च मतिञ्चक्रे प्रादुर्भावेऽभियाचितो दयया ।। **40** ।। द्वि. च. पा. य

ईर्ष्यदृग्वीक्ष्य शनैरम्भोजायामरातीताम् ।
भुवमनुनिन्ये कृतपरिरम्भो जायामरातीताम् ।। **41** ।। द्वि. च. पा. य

सोऽथ स्म स्मित्वा गिरमुदाह सन्तीह तारणाय नयाः ।
यैः क्षेमेक्षिता रिपुचमूर्मुदा हसन्ती हता रणाय न याः ।। **42** ।। द्वि. च. पा. य

असुराणां कार्त्स्न्येन हि जाने शतधा रहस्तदितरे कम् ।
कर्तास्मि भुवि ब्राह्मीजाने शतधारहस्त दितरेकम् ।। **43** ।। द्विं. च. पा. य

जननेन यदुकुलं बहुमनिताहे सुरसदस्समुत् कमनः ।
क्षितिरपि भविता पीडामनिता हे सुरसदः समुत्काः ।। **44** ।। द्वि. च. पा. य

संभाव्य सुतो भूत्वा वसुदेवं सुसमितौग्रसेनीकम् ।
आसुरमन्यैराजावसुदेवं सुसमितौ ग्रसेऽनीकम् ।। **45** ।। द्वि. च. पा. य

शेषेण तत्स्त्रियां तु ज्यायस्यां भाविताऽनेन ।
सूतायां संप्राप्ता ज्या यस्यां भावितानेन ।। **46** ।। द्वि. च. पा. य

स्वगुणेषु तान्प्रकाशं भक्ताहे ये नरहितास्तु ।
द्रक्ष्यन्ति गुणेन हि यम् भक्ता हेयेन रहितास्तु ।। **47** ।। द्वि. च. पा.य

वस्तुं भजतां चक्षुषि जननीत्याऽऽनन्दजायामे ।
अवतरतो व्रजसदना जननीत्या नन्दजाया मे ।। **48** ।। द्वि. च. पा. य

निद्रेयं जनिताऽस्यां मायामोहन्यमानायाम् ।
यस्यां कंसस्य भियामायामो हन्यमानायाम् ।। **49** ।। द्वि. च. पा. य

इति वदतोऽजनि तस्मिन्नन्तर्धिर्विष्टरश्रवसः ।
विषयोऽनन्तोऽप्यस्यानन्तर्धिर्विष्टरः श्रवसः ।। **50** ।। द्वि . च . पा . य

निववृतिरे ते च मनस्सरसा उत्सन्नमस्यन्तः ।
पुरूषं परं रसानां सरसा उत्सं नमस्यन्तः ।। **51** ।। द्वि . च . पा . य

सुमनोभिराप्तधामभिरपीडितैरास्यत स्थिराशान्तैः ।
सुमनोभिराप्तधामभिरपीडितैरास्यत स्थिरा शान्तैः ।। **52** ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरे द्वितीयाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् कृत यमकरत्नाकरः

अथ तृतीयाश्वासः

अथ यः किल वसुदेवो ययातिजयदोः परम्पराभावी ।
शक्त्या युक्तोऽरीणां ययाऽतिजयदोः परं पराभावी ।। **1** ।। द्वि . च . पा . य

सोऽयं देवककन्यामुपायतो दाररूपेण ।
भान्तीं कंसावरजामुपायतोदाररूपेण ।। **2** ।। द्वि . च . पा . य

स्निह्यंस्तां कान्त्या सामरातिरेकां ततस्तोकम् ।
कंसोऽवेदस्यां भवमरातिरेकान्ततस्तोकम् ।। **3** ।। द्वि . च . पा . य

रूरुधे स तु स्वसृपती निजगृह एतावतीतशङ्कतया ।
तज्जानथ षड्गर्भान् निजगृह एतावतीतशङ्कतया ।। **4** ।। द्वि . च . पा . य

सा वधतोऽपत्यानामवसन्नाऽथो हि जातानाम् ।
अथ शेषो गर्भोऽस्यामवसन्नाथोऽहिजातानाम् ।। **5** ।। द्वि . च . पा . य

कांसा रक्षां तत्त्विषि रोहिण्यामकृषताज्ञात ः |
विधिरेनं ज्यायस्यां रोहिण्यामकृषताज्ञात ः || 6 || द्वि. च. पा. य

अथ पुण्डरीकनयनं साऽधित सर्वसहासमिता |
गर्भेण मुखं कान्त्या साधितसर्व सहासमिता || 7 || द्वि. च. पा. य

स्थिरचरजातं नयता भूरि वशेऽवधिमतीतेन |
गर्भेण विरजे सा भूरिव शेवधिमती तेन || 8 || द्वि. च. पा. य

जगतीरवन्तमेषाऽमूर्धन्या गौरवकान्ता |
अभृत यथाऽऽम्नायानां मूर्धन्या गौरवकान्ता || 9 || द्वि. च. पा. य

अथ निशि निद्रानुसृतेरक्षिषु कुमुदस्य मानहृत्सु परम् |
मोहं प्राप्याधिकृतां रक्षिषु कुमुदस्यमान्हृत्सु परम् || 10 || द्वि. च. पा. य

यच्चिदचितोस्समुद्भवमक्षरमाद्यं तयोस्सदाध्येयम् |
यद्वक्ति च वेदानामक्षरमाद्यन्तयोस्सदाऽध्येयम् || 11 || द्वि. च. पा. य

तं साऽसूत भवार्णवघनपोतं हरिदिवाकरं भानाम् |
अधिपमिव निर्मलं द्यौर्घनपोतं हरिदिवाकरं भानाम् || 12 || द्वि. च.पा. य

प्रागेव बलेनाजनि रोहिण्यामुदितमनुजेन |
कृष्णेन ततश्श्रावणरोहिण्यामुदितमनुजेन || 13 || द्वि. च. पा. य

रामं तुल्यं भेजे हरिणा भा तं घना भेन |
श्यामलकोमलवपुषा हरिणा भातं घनाभेन || 14 || द्वि. च. पा. य

प्रासदतां तेनाग्निप्रभञ्जनौ जायमानेन |
अजनि सतां मन उदितप्रभं जनौजायमानेन || 15 || द्वि. च. पा. य

समदीपि दिशां येऽन्तस्स नीरजीभावमापाद्य |
शुभममरगणस्सेन्द्रस्सनीरजी भावमापाद्य || 16 || द्वि. च. पा य

भावं तदार्षयः कृतनमसोन्नमना रतं कमपि ।
भेजुस्तेषामैषीन्न मनोऽन्नमनारतं कमपि ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

जातस्सोऽयं प्रविशति सब्रह्मकमण्डलोऽस्तो यम् ।
इति गृणतेऽदुः प्रार्थ्य च सब्रह्म कमण्डलोस्तोयम् ।। 18 ।। द्वि. च. पा. य

नृत्यन्ति स्मैके परिरमन्ति केचित्तमध्ययानपरे ।
अन्येऽस्य पदे दधिरेऽरमन्तिके चित्तमध्ययानपरे ।। 19 ।। द्वि. च. पा. य

जगदुश्च परमपुरूषजननं दमितासुरं जयतात् ।
तत्कीर्तिर्दिक्षु द्यां जननन्दमितासु रञ्जयतात् ।। 20 ।। द्वि. च. पा. य

आश्चर्यमहो कृष्णो मनुजगृहेऽसौमनस्यमित ः ।
अवतीर्य सप्तलोकीमनुजगृहे सौमनस्यमित ः ।। 21 ।। द्वि. च. पा. य

साक्षाज्जगतां नाथो भूमावेषोऽपमायतोपायात् ।
जातो है हन्तामितभूमा वेषोपमा यतोऽपायात् ।। 22 ।। द्वि. च. पा. य

भक्तान् पश्यन् किमसौ प्रतिमोहिस्वान्तरागमित ः ।
मानुषलोके तैर्योऽप्रतिमो हि स्वान्तरागमित ः ।। 23 ।। द्वि. च . पा. य

त्रातुं प्रजा भुवि मयेमाः चर्य जननमस्यात ः ।
इति यदुदैत्किल मानसमाश्चर्य जननमस्यात ः ।। 24 ।। द्वि. च. पा. य

याऽद्यासंभ्रमका ननु मूढा शेमुष्यतेजनेयमिता ।
अद्य हि हरिपदभक्त्यामूढाशे मुष्यते जने यमिता ।। 25 ।। द्वि. च. पा. य

यैर्यत्कृतमकृताच्युतकथमास्ये तत्र पापे तैः ।
अददभिरग्निमिद्धं कथमास्येत त्रपापेतैः ।। 26 ।। द्वि. च. पा. य

कृष्णे परमा नवता मानवतायामिता जज्ञे ।
भजता नियमानवता मानवता याऽमिता जज्ञे ।। 27 ।। द्वि. च. पा. य

इति मुदार्षयो जगुरितगुह्यकविद्याधरास्सिद्धाः ।
ननृतुश्च सहाप्सरसो गुह्यकविद्याधरास्सिद्धाः ।। 28 ।। द्वि. च. पा. य

दिवि देवगणः पुष्पैस्सह सानकदुन्दुभिस्समयात् ।
प्रागेव प्रतिबुबुधे सहसाऽऽनकदुन्दुभिस्समयात् ।। 29 ।। द्वि. च. पा. य

देवक्या संप्रीतिः का लेभेऽजे प्रजाते न ।
सर्वाऽपि हर्षमस्मिन् काले भेजे प्रजा तेन ।। 30 ।। द्वि. च. पा. य

जाते जगतां नाथे श्रीवत्साङ्के भृतप्रमदा ।
स्निह्यन्ती कान्तिमती श्रीवत् साऽङ्केऽभृत प्रमदा ।। 31 ।। द्वि. च. पा. य

वसुदेवो देवक्या समगत बब्धावमानतया ।
विस्मितया पुत्रे स्वे समगतबन्धावमानतया ।। 32 ।। द्वि. च. पा. य

दैत्यरुचः क्षपयन्तं कुवलयदलनीरधिप्रख्यम् ।
तमुदैक्षेतां पितरौ कुवलयदलनीरधिप्रख्यम् ।। 33 ।। द्वि. च. पा. य

पितरावेवं तस्मायाशासाते स्म देवास्तु ।
ददतु च बुद्धिं या नो वाऽऽशा सा तेऽस्मदेवास्तु ।। 34 ।। द्वि. च. पा. य

अथ देवक्यत्युज्ज्वलसुतरामा सीदति स्म यतः ।
कंसोऽरिस्स्वसुतानां सुतरामासीदति स्म यतः ।। 35 ।। द्वि. च. पा. य

स चकितमभितस्तस्मिन्नायतने त्रस्तया कुरङ्ग दृशा ।
ऐक्षि सुतोऽप्यैक्षि लसन्नायतनेत्रः तया कुरङ्गदृशा ।। 36 ।। द्वि. च. पा. य

व्यलपत्कृत्वाऽस्य महासङ्गतया स्वज्जनं समया ।
तन्त्र्या स्वगिरा भीत्या सङ्गतया स्वं जनं समया ।। 37 ।। द्वि. च. पा. य

कंसात्कथन्न उद्यन्महामनागूहितव्योऽनु ।
गूढो न कंसपक्ष्यैर्महामना गूहितव्यो नु ।। 38 ।। द्वि. च. पा. य

परमं धाम हि महदिदमभ्रश्यामाकृति श्रेयः ।
द्रक्ष्यति कंसो हा वयमभ्रश्यामाकृतिश्रेयः ।। 39 ।। द्वि. च. पा. य

संशृणुत गीयमानां स्त्रिया मया गामिमामार्याः ।
श्रीमत्या श्रीमन्तः त्रियामया गामि मा माऽऽर्याः ।। 40 ।। द्वि. च. पा. य

क इमं रक्षेत्क्व च मे मातापितरौ स्वसारो वा ।
मय्यन्तर्वा प्रविशन् मा तापि तरौ स्वसारो वा ।। 41 ।। द्वि. च. पा. य

काऽस्यानुभवे प्रति नावन्यवशावञ्चिते वार्ता ।
इति भीता व्यलपत्सा वन्यवशा वञ्चितेवार्ता ।। 42 ।। द्वि. च. पा. य

वसुदेवस्तां स्माहोपरि देवनमस्यनादेयम् ।
इष्टमरिष्टं बाले परिदेवनमस्य नादेयम् ।। 43 ।। द्वि. च. पा. य

स स्वत्राणे शरणं निशामयन्तौ सहासने त्रस्तौ ।
अयुजदबद्धयोचितया निशामयन्तौ सहासनेत्रस्तौ ।। 44 ।। द्वि. च. पा. य

अथ वसुदेवस्यासीत्सानन्दस्याङ्गनामान्या ।
बुद्धिरधुनाऽमुना मे सा नन्दस्याङ्गना मान्याा ।। 45 ।। द्वि. च. पा. य

जगृहेऽथ सुतं दोर्भ्यामुन्नसमाजानुभावभुजम् ।
विरहशुचा तं भेजे मुन्न समाऽजानुभावभुजम् ।। 46 ।। द्वि. च. पा. य

तं करयुगे वहन् भरसहेऽतिराजन्तमनुदरं सुकरम् ।
ऐक्षत निषेवमाणं स हेतिराजं तमनु दरं सुकरम् ।। 47 ।। द्वि. च. पा. य

आहुर्य पतिमत्रानन्तमहीनामितस्वधामानम् ।
तमपि ददर्श भिया यानन्तमहीनामितस्वधामानम् ।। 48 ।। द्वि. च. पा. य

तं चैक्षत येन भृता सुधामरूद्धामतस्सुधर्मेतेन ।
द्यां विदधता स्थितेन तु सुधा मरूद्धामतः सुधर्मे तेन ।। 49 ।। द्वि. च. पा. य

विनतापदामयन्तं व्रिजमानं दधानमनुभावम् ।
विनतापदामयं तं विराजमानन्दधानमनुभावम् ।। 50 ।। द्वि. च. पा. य

स वहन् कृष्णं स्वस्मान्निशान्ततस्तारकं निरयात् ।
वीक्ष्याब्दै स्थगयन्तीं निशां ततस्तारकं निरयात् ।। 51 ।। द्वि . च. पा. य

यत्फणमणिरूचिरभजद्रुचिराऽच्छा द्यामिताशं सः ।
शेषोऽन्वैद्वर्षे तद्रुचिराच्छाद्यमिताशंसः ।। 52 ।। द्वि. च. पा. य

सह रक्षिणोऽपि सुषुपुर्द्विजघटया तत्परा वृत्तेः ।
अखिलकवाटैराराद्विजघटयातत्परावृत्तेः ।। 53 ।। द्वि. च. पा . य

स पिबन् सुतमधु राया द्योतितरथ्याभुवस्तथा मधुराया ः ।
भोगैरतिमधुराया निरगमदुपरामिकामिनर्मधुराया ः ।। 54 ।। समुच्चययमकम्

यमुना तत्क्षणशुष्के वने नदी प्रायशोऽदासीत् ।
शयनन्यस्ते तु हरावनेन दीप्रा यशोदाऽऽसीत् ।। 55 ।। द्वि . च. पा. य

ऐक्षत ततो व्रजमिमं तमसाऽऽवृतमभिततस्वापम् ।
मेने कंसात्क्षेमं तमसावृतमभि ततः स्वापम् ।। 56 ।। द्वि. च. पा. य

मायां जातां तत्रोपादाय स दारिकामनाशाय ।
अमत शमस्मै सरसिजपादाय सदाऽरिकामनाशाय ।। 57 ।। द्वि. च. पा. य

पत्न्यै नयन् स तामथ निववृत एकान्ततः पृथकाम् ।
अकृत च तां प्रीत्या सन्निव वृत एकां ततः पृथकाम् ।। 58 ।। द्वि . च. पा. य

उषितमनिगुह्य कंसात् कुमारिकान्यासतस्तेन घ्नन् ।
स तयोक्तोऽस्ति तु तव वै कुमारिकाऽन्याऽसतस्तेन घ्नन् ।। 59 ।। द्वि. च. पा. य

उदितः फणिनमत्रानवमेनेनेन साकं सः ।
हरिरिति गिराऽवरीयानवमेनेऽनेनसा कंसः ।। 60 ।। द्वि. च. पा. य

अथ कंसो भगिनीं पतिममुं च तावत् स लोपितान्तेन ।
तमसाऽऽप्तेन हृदा स्फुटममुञ्चतावत्सलोऽपि तान्तेन ।। 61 ।। द्वि. च. पा. य

सममतनुत निर्बन्धावथोऽक्षजं काममवयन्तौ ।
सममत नुतनिर्बन्धावधोक्षजं काममवयन्तौ ।। 62 ।। समुद्गयमकम्

इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरे तृतीयाश्वास ः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नकरः

अथ चतुर्थाश्वास ः

अथ या व्रजगान्निद्रा धीचोरी कृत्यसादान्ता ।
बोधं गोपालकुलेनाधीचोरीकृत्य सा दान्ता ।। 1 ।। द्वि. च. पा. य

बोधन्तीं तु यशोदां तामरसदृशं विभा वर्याम् ।
वव्रेऽथ सैक्षत सुतं तामरसदृशं विभावर्याम् ।। 2 ।। द्वि. च. पा. य

भेजे दशां तु मनसाकामन्तरसौ रसं प्रयता ।
भुद्ध्वैनमयादखिलं कामं तरसौरसं प्रयता ।। 3 ।। द्वि. च. पा. य

सोदभुतमर्चिः श्रितसुतभूयो भूयोनि चायन्त्या ।
परिरभ्य तया दध्रे भूयो भूयो निचायन्त्या ।। 4 ।। द्वि. च. पा. य

श्लिष्यन्ती स्म सुताह्वयमाम्रेडयतेऽभ्रमर्यमिता |
पुष्यति यथा हि चिरतरमाम्रे डयते भ्रमर्यमिता || 5 || द्वि. च. पा. य

अथ सह पश्यन्ती तं सा नन्देनाननन्द धानेन |
पुण्यस्यातिविकसितं सानन्देनाननं दधानेन || 6 || द्वि. च. पा. य

मोहाज्जन्म तु नामत दुर्गायास्सा धुताधिका नियतेः |
अथ गोपा विप्रेभ्योऽदुर्गा याः साधुताधिकाः नियतेः || 7 || द्वि. च. पा. य

वक्तृभ्यो धनमुरूगुरूविभा वितेरूरूपरि प्लुतायिपदम् |
जगुरथ ननृतुर्जन्मनि विभाविते रूरूपरिप्लुतायिपदम् || 8 || द्वि. च. पा. य

ददुरूधसा लसन्तीः कपिला लसता विलंबिना महता |
हर्षजचेष्टा चैषां कपिलालसताविलंबिनामहता || 9 || द्वि. च. पा. य

हृष्टास्सबालवृद्धा हस चल पत रात जहि हिनुत |
एवं चक्रुर्भूयो ह सच लप तरात जहिहि नुत || 10 || द्वि. च. पा. य

माङ्गलिकं व्रजजनमुदमुत्कर्षि व्याववाद्यमितम् |
अप्रथयद्धरिगुणगणमुत्कर्षिव्याववाद्यमितम् || 11 || द्वि. च. पा. य

निरतास्स्नेहात्तु हरावनिमेषममेक्षणे नार्यः |
जगदुश्श्रुतमेतन्नोऽवनिमेष ममे क्षणेनायः || 12 || द्वि. च. पा. य

दिष्ट्या नन्दस्य स्नुतपयोधरा भाति रमणीयम् |
लब्धासुतं सनूतनपयोधराभातिरमणीयम् || 13 || द्वि. च. पा. य

वटपल्लवशय्यां प्रागर्भकमवितुङ्गतं प्रजा गरणेन |
आहुरिममण्डकोटीगर्भकमवितुङ्गतं प्रजागरणेन || 14 || द्वि. च. पा. य

सोऽयं यं वेद महान् हिरण्यगर्भो न वेद वा गूढम् |
न तु भक्तश्शिशुरपि सन् हिरण्यगर्भो न वेदवागूढम् || 15 || द्वि. च. पा. य

शिशुनाऽनेन पुराऽजनि गोत्रामात्रा तु कामेन ।
सदृशाऽधुना तथाऽजनिं गोत्रामात्रातुकामेन ।। 16 ।। द्वि. च. पा. य

निधिमिव लेभे नन्दः पङ्कजनेत्रमतिमानुषाकारम् ।
वदनेन जयन्तमिममपङ्कजनेऽत्र मतिमानुषाकारम् ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

ईदृशमिमं हृदि भक्तैः स्वञ्जननीकाशमानेयम् ।
लेभे कथमिव तनयं स्वं जननी काशमानेयम् ।। 18 ।। द्वि. च. पा. य

श्रीमन्मुखं परिपतद्भ्रमरकराजीवहार्यस्य ।
तल्लक्ष्मीर्हि विराजद्भत्रमकराजीवहाऽऽर्यस्य ।। 19 ।। द्वि. च. पा. य

एते नेत्रे विश्वं विभाजयन्ती सुतारके भवतः ।
वसतिर्लक्ष्म्याः पाद्मीः विभा जयन्ती सुतारके भवतः ।। 20 ।। द्वि. च. पा. य

अस्मद्धियमिह वीक्षितमस्य ग्रसमानमश्रान्तम् ।
अरिहृदयदारणे स्फुटमस्यग्रसमानमश्रान्तम् ।। 21 ।। द्वि. च. पा. य

मुखरूचिमभि सदृगलकावलिकां तरलालितानेन ।
तिलकरूचिरीयतेऽसावलिकान्तरलालिताऽनेन ।। 22 ।। द्वि. च. पा. य

सृष्टा यदा महीयं निरगच्छदना कुलाचलोपेता ।
वदनात्तदा श्रुतिरितो निरगच्छदनाकुला च लोपेता ।। 23 ।। द्वि. च. पा. य

कम्बुनिभयास्मदसुखं कन्धरया साद्यतेऽधुनाऽनेन ।
येन हि दुःखमशेषं कं धरय साद्यते धुनानेन ।। 24 ।। द्वि. च. पा. य

गजपतिना बधिरितककुबाहूतस्यास्यतो लयतः ।
मन्दरमिमौ स्म मथने बाहू तस्यास्य तोलयतः ।। 25 ।। द्वि. च. पा. य

आत्मानं यो जगतां राज नूतनयते तस्य ।
भातौ भुजौ व्रजपतेराजानू तनयेतस्य ।। 26 ।। द्वि. च. पा. य

धाम्ना ल्क्ष्म्यास्सश्रीवत्सेन विभातिरिक्तेन |
पृथुना दोषैर्वत्सो वत्सेन विभाति रिक्तेन || 27 || द्वि. च. पा. य

अस्य युगान्ते सकला अत्रासतया तमोहस्य |
शातेऽप्युदरे लोका अत्रासत यातमोहस्य || 28 || द्वि. च. पा. य

शयितोऽयमसृजदस्यां नाभ्यां चतुराननं तोये |
पद्भ्यां ममे च लेकानाभ्यां चतुराननन्तोऽये || 29 || द्वि. च. पा. य

एतौ भुवं कमित्वोदहरेतामरसमध्येयौ |
सरसं ध्येयौ चरणौ दहरे तामरसमध्ये यौ || 30 || द्वि. च. पा. य

उच्चैरोजायेते तले ये इमे सरोजायेते |
जगति पुरोऽजायेते प्रकाशमभजतां तिरोजायेते || 31 || द्वि. च. पा. य

चान्द्रान्नखा अमुष्येव न जयन्ते कराननपदस्य |
रूपाणि तत्क्षणस्फुटवनजायन्ते कराननपदस्य || 32 || द्वि. च. पा. य

नात्माऽंहसोऽब्जपत्रगजलवल्लवमध्यगच्छन्नः |
येनानुभूयतेऽसौ जलवल्लवमध्यगच्छन्नः || 33 || द्वि. च. पा. य

इति तृप्तिं हरिदृष्टावनितानामुदितमुत्कानाम् |
अश्रावि तत्र घोषे वनितानामुदितमत्किानाम् || 34 || द्वि. च. पा. य

त्रातुमथ रोहिणीं सहबलभद्रां शूरतनयेन |
वव्र नन्दसुतकृतबलभद्रांशू रतनयेन || 35 || द्वि. च. पा. य

नन्दोऽप्यनपेतौ प्रियगुरूभौ मेने हि तनयत्वात् |
वेत्ति हि रसेन सख्यं गुरू भौमेनेहितनयत्वात् || 36 || द्वि. च. पा. य

गर्गो विदन् क्रियाणां चतुरः पङ्क्तीस्समुच्छ्रितो विधिवत् ।
संस्कारानकृत तयोश्चतुरः पङ्क्तीस्मुच्छितो विधिवत् ।। 37 ।। द्वि. च. पा. य

शयिते हरौ कदाचित्पूतनयाऽऽगामि वाव साऽऽदाय ।
स्त्रीवेषमभात्प्राप्ताऽपूतनया गामिवावसादाय ।। 38 ।। द्वि. च. पा. य

कंसस्य नियुक्ताऽसावषडक्षीणेन मन्त्रेण ।
श्रौतेन याज्यमैक्षत वषडक्षीणेन मन्त्रेण ।। 39 ।। द्वि. च. पा. य

किं हन्त सा तु तत्रानवमे चकमेऽघजातीया ।
द्वेष्या कथमस्य तनुर्नवमेचकमेघजातीया ।। 40 ।। द्वि. च. पा. य

साध्वीव स्तनमेनं सा गरवद्धापयामास ।
जीवितमस्यास्स विदा सागरवद्धापयामास ।। 41 ।। द्वि. च. पा. य

घ्नन् जिह्वया पिशाचीमत्रस्नुतया विषादिन्या ।
ऐक्षि जनन्यानुपदमत्र स्नुतया विषादिन्या ।। 42 ।। द्वि. च. पा. य

तं सा जग्राह गरं पयायमनं समाधाय ।
तन्मुक्तार्तरवभियोपयायमानं समाधाय ।। 43 ।। द्वि. च. पा. य

अभ्येत्य श्रुतयाऽथ निरंहः पुण्या ह घोषमूर्च्छनया ।
ब्रह्मविदोऽशमयन् भयरंहः पुण्याहघोषमूर्च्छनया ।। 44 ।। द्वि. च. पा. य

कृष्णस्य कृते चकितप्रजे पुरे केचनाभिजातस्य ।
जुहुपुर्विप्रास्सदृशाः प्रजेपुरेकेचनाभिजातस्य ।। 45 ।। द्वि. च. पा. य

नन्देन भीर्मुकुन्दाभिनवस्यातनुतया निजाऽयापि ।
किञ्च शुभानि सुतस्याभिनवस्यातनुत यानि जायाऽपि ।। 46 ।। द्वि. च. पा. य

नन्दस्य बिभ्यतस्संशय्यादेशेन वेदान्तैः ।
ईड्योऽशायि स विप्रश्शय्यादेशे नवे दान्तैः ।। 47 ।। द्वि. च. पा. य

मन्त्रौषधिमुख्यैः कृतरक्षां सीमामतन्वतोपायैः ।
शं च गतां संयोज्य तु रक्षांसीमामतन्वतोऽपायैः ।। 48 ।। द्वि. च. पा. य

मन्त्रैरतिष्ठपन् कृतसिद्धार्थकराजयो दधानानि ।
क्षीरतरूपल्लवांस्ते सिद्धार्थकरा जयोदधानानि ।। 49 ।। द्वि. च. पा. य

शयितोऽन्यदाऽन्तिकगतमनस्सपर्यास्थतामितया ।
पादाङ्गुल्याश्रितजनमनस्सपर्यास्थतामितया ।। 50 ।। द्वि. च. पा. य

असुराख्यविपद्यार्दनकरवदनस्याततोऽऽयि तया ।
शलभत्वमर्चिषोऽम्बुजकरवदनस्याततायितया ।। 51 ।। द्वि. च. पा. य

हतमसुरांहस्तत्स्वोपर्यासितमङ्गहारवतः ।
व्याञ्जीत्पदास्यशकटं पर्यासितमङ्गहारवतः ।। 52 ।। द्वि. च. पा. य

सुरनरकुलमवितुं हरिरूदितस्तन्न्यायपदवीर्यात् ।
इत्थं जघान संश्रितरूदितस्स्तन्याय पदवीर्यात् ।। 53 ।। द्वि. च. पा. य

गोपाः प्रेक्ष्यानोऽस्तं विचिकित्सं ते नगोपमानमितम् ।
कृष्णं स्म भीमचरितं विचिकित्सन्ते न गोपमानमितम् ।। 54 ।। द्वि. च. पा. य

आगाम्यथास्य मत्रा मङ्गलया देवतावदधिकान्त्या ।
मूर्च्छासीदेवतस्यामङ्गलयादेव तावदधिकान्त्या ।। 55 ।। द्वि. च. पा. य

वीक्ष्यास्य विलसितं धीश्शताङ्गनाशान्तमान सताम् ।
न तु साऽगाच्छङ्कितभयशताऽङ्गना शान्तमानस्ताम् ।। 56 ।। द्वि. च. पा . य

हतमन उदीक्ष्य धामादाय तनयनाम नो रथाद्धीनम् ।
प्रणिपत्य हरिं सास्तौदायतनयना मनोरथाद्धीनम् ।। 57 ।। द्वि. च. पा. य

देवजनेऽनन्यगतौ यच्छ कटाक्षं समर्यादे ।
बिभिमश्शिशुना ध्वस्तं यच्छकटाक्षं समर्यादे ।। **58** ।। द्वि. च. पा. य

रक्षोभयकर सुकृतां जलिमानितधीरताधार ।
रक्षोभयकरसुकृताञ्जलिमानित धीरताधार ।। **59** ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरे चतुर्थाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरः

अथ पञ्चमाश्वासः

कृष्णस्तनन्धयदशा बहुमत्याज्यामलञ्चक्रे ।
तद्भक्तिश्च भुवि जनं बहुमत्याज्याऽमलं चक्रे ।। **1** ।। द्वि. च. पा. य

स हसेन गिरं वामाक्षीराहारादशातेन ।
तत्प्रीत्यै खलु भेजे क्षीराहारा दशा तेन ।। **2** ।। द्वि. च. पा. य

अब्जमिवाब्जसमेतं सदास्यगस्वच्छविप्रपदम् ।
कुर्वन् तदङ्गुल्मिधात् स दास्यगस्वच्छविप्रपदम् ।। **3** ।। द्वि. च. पा. य

आसुरयोनिर्याऽत्र प्रजा तदन्तस्स दाशार्हः ।
कालेन केनचिदभूत्प्रजातदन्तः सदाशार्हः ।। **4** ।। द्वि. च. पा. य

तमसः परमेणत्वभिजातमहोदन्तजातेन ।
पूर्वेषां पूर्वेण च जातमहो दन्तजातेन ।। **5** ।। द्वि. च. पा. य

मुखमुदितद्विज़राजद्द्विजराजगतीह मानेन ।
वहताऽमोदन्त चिराद्विजरा जगतीहमानेन ।। **6** ।। द्वि. च. पा. य

जगतां चयं क्षये यो दधदाशाम यतां स मायातः ।
मातुस्स्तन्यमिहैषोऽदधदाशामायतां समायातः ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

स्तनधाने समभृत करमन्यस्तनतो न पास्यमानतया ।
अनुकुर्वन् गास्स शिशुम्मन्यस्स्तनतोऽनपास्यमानतया ।। 8 ।। द्वि. च. पा. य

स पिबन् स्तनमपरं किल सुकरेण सदङ्गुलीयमानेन ।
आस्फालयदम्बुजसमसुकरेण सदङ्गुलीयमानेन ।। 9 ।। द्वि. च. पा. य

मौग्ध्येन ययौ घृष्ट्वा स्वजानुनी त्यज्यमानेन ।
प्रापि सुखेन यशोदा स्वजानुनीत्यज्यमानेन ।। 10 ।। द्वि. च. पा. य

दधदनुपदमाघ्रातौ स हनू पुरघोषवनिताभिः ।
चक्रीड च हंसीभिस्सह नूपुरघोषवनिताभिः ।। 11 ।। द्वि. च. पा. य

स्वगतिं स्मच्छाया तनुजानुकरोतीतरोऽधो यन् ।
शिशुरित्यमन्यतार्पितजानुकरोऽतीतरोधो यन् ।। 12 ।। द्वि. च. पा. य

स्नेहादजातविरहेच्छा यामि त्रायमाणतया ।
इति नु यती प्रीतिमधच्छाया मित्रायमाणतया ।। 13 ।। द्वि. च. पा. य

या छाया किल भद्रङ्कराऽस्य चेष्टाऽभिरामा हि ।
सा त्वभिभाषणपूर्वं करास्यचेष्टाभिरामाहि ।। 14 ।। द्वि. च. पा. य

भयमकृतास्य रविवशादधिकामानेन साच्छाया ।
धीर्येनाधायि च कृतदधिकामाऽऽनेनसा ऽच्छा या ।। 15 ।। द्वि. च. पा. य

छायासुहृदा सजलं करकमलङ्कुर्वता शशुभे ।
संस्प्रष्टुमैहि करके करकमलं कुर्वताऽऽशु शुभे ।। 16 ।। द्वि. च. पा. य

तेनैषि किलोत्थाने करशाखालम्बता व्यवधिकेन ।
येनार्थ्यश्रुतिरतिशुभकरशाखाऽलं बताव्यवधिकेन ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

दधिमुष ऐक्षन्त पदे क्रमेण यस्ते नरो दस्योः |
बलिसविधगेन माता क्रमेण यस्तेन रोदस्योः || 18 || द्वि. च. पा. य

चेष्टाभिरभत्स हि नृननुकुर्वन् हस्त्यमुख्याभिः |
भात्यसदपि लीलाभिर्ननु कुर्वन् हस्त्यमुख्याभिः || 19 || द्वि. च. पा. य

अलभत स पुरोवर्तिाि काकेऽतीवाक्षरसदे शम् |
तस्य तु रवमनुकुर्वन् काकेतीवाक्षरसदेशम् || 20 || द्वि. च. पा. य

यश्शिशुरिह क्रमित्वा प्रागादित बलिभुजे सितां पृथ्वीम् |
भिस्सां स दातुमग्रे प्रागादितबलिभुजे सितां पृथ्वीम् || 21 || द्वि. च. पा. य

लौल्याद्दीपं स्प्रष्टुं परमादुद्रावमेघानाम् |
प्रतिगर्जन्यो हन्तोपरमादुद्रावमेघानाम् || 22 || द्वि. च. पा. य

न भयं किल यं मोक्षाध्वान्तं यन्ना मतो न श्येत् |
सोऽयमभैषीद्ध्वान्ताद्ध्वान्तं यन्नामतो नश्येत् || 23 || द्वि. च. पा. य

सेन्दौ कुर्वन् स तु धृतमुद्दिश्यक्षि प्रदेशिन्या |
ऐहत विधुमागमयितुमुद्दिश्य क्षिप्रदेशिन्या || 24 || द्वि. च. पा. य

स्मासुर इह कंसादौ न क्षत्रे शस्यतेऽजो यः |
सोऽरमत सखिपरिवृतो नक्षत्रेशस्य तेजोयः || 25 || द्वि. च. पा. य

अग्निस्पर्शेऽतायत गुञ्जा पुञ्जाऽनुदीक्षमाणेन |
त्रेसे च गोपनिचितान् गुञ्जापुञ्जानुदीक्षमाणेन || 26 || द्वि. च. पा. य

पश्यन्मुनीन् स जटिलान् दण्डभृतो दरमहोदन्तान् |
अबिभेदुक्तस्वविलसदण्डभृतोदरमहोदन्तान् || 27 || द्वि. च. पा. य

तं भूषणमबुभूषत् स वयोजाती यमुरूरयतः |
वत्सकुलमन्वधावत् सवयोजातीयमुरूरयतः || 28 || द्वि. च. पा. य

तेन कृतं वत्सेष्वितरहः कथं चित्तमाशयेतेन ।
न स्म पितरौ रतं बहिरहः कथं चित् तमाशयेते न ।। 29 ।। द्वि. च. पा. य

स्वं न्यस्य शयितवत्ससदेलकेऽलिकमलकमालापि ।
तत्र बभावप्यनुकृतसदलिकेलिकमलकमालापि ।। 30 ।। द्वि. च. पा. य

सखिजनमनुसृत्य प्रति सङ्कर्षणतः स सारवत्समयम् ।
अनुकृतरवो वालधिसङ्कर्षणतः ससार वत्समयम् ।। 31 ।। द्वि. च. पा. य

वृषभेणोहे त्रय्याऽनुपाधिरूढस्तदा शयानेन ।
स्पृशता ककुदं यो भाननुपाधिरूढः तदाशयाऽनेन ।। 32 ।। द्वि. च. पा. य

कुतूहली स भृशमुरावासारे मेघनादवति ।
स्नेहान्नन्दे सासितवास रेमे घनादवति ।। 33 ।। द्वि. च. पा. य

पङ्कक्षये श्रुतिर्य महती है क्षिप्रसाधनं नव्यम् ।
ब्रूते पङ्को लीलां महतीहैक्षि प्रसाधनं नव्यम् ।। 34 ।। द्वि. च. पा. य

बध्नन्निजमायायां विभावरीभानुपरिकर्मा ।
पांसुभिररमत लेपितविभावरीभानुपरिकर्मा ।। 35 ।। द्वि. च. पा. य

आशिशदृभून् द्विषां योऽपां सुरसं हननतानेन ।
पांसुभिरपि विहरता पांसुरसंहननताऽनेन ।। 36 ।। श्रि. च. पा. य

श्रियमस्य रजोऽप्याङ्गं सदानतस्याप रन्तुमुदितस्य ।
स हि दूष्यतोऽपि गुणकृत् सदा न तस्यापरं तु मुदितस्य ।। 37 ।। द्वि. च. पा. य

मुक्तिं रजसो यो हतरजस्तमास्तरणतोऽयच्छत् ।
स्वस्मिन् लीलाभरणं रजस्तमास्तरणतोऽयच्छत् ।। 38 ।। द्वि. च. पा. य

मनसैव यस्त्रिलोकीं निर्माय तयाऽऽप रंरम्याम् ।
स रतिमगात् पांसुगृहे निर्मायतया परं रम्याम् ॥ 39 ॥ द्वि. च. पा. य

सह सोऽरंस्त यशोदामातततया मानयन्तीभिः ।
कन्याभिः प्रीत्या स्फुटमातततयाऽमा नयन्तीभिः ॥ 40 ॥ द्वि. च. पा. य

पदपद्ममृदितजनिताक्षिप्रमदकरेणु गेहागः ।
क्रोधयितुमगात् कन्याः क्षिप्रादकरेणुगेहागः ॥ 41 ॥ द्वि. च. पा. य

भक्ष्यैर्यशोदया स तु साम्ना चर्चावता यजुषा ।
श्नातुमरूध्यत बोध्यस्साम्ना चर्चाऽवता यजुषा ॥ 42 ॥ द्वि. च. पा. य

तमथाशया कवोष्णितवार्यामलकान्तिकाऽऽयतया ।
अस्नपयद्भान्तमसावार्याऽमलकान्तिकायतया ॥ 43 ॥ द्वि. च. पा. य

द्यौरिव तमपो नवमिव पयोधिपाकं समुद्दिशती ।
सा स्नपयदनुच्छन्दा पयोऽधिपाकं समुद्दिशती ॥ 44 ॥ द्वि. च. पा. य

सा स्नापयदघघातप्रभविष्णुपदं सुसज्जनाधारा ।
निर्मलमिवासिधाराप्रभविष्णुपदं सुसज्जना धारा ॥ 45 ॥ द्वि. च. पा. य

बालातपीव जलधिर्हिरण्यहारिक्षपोदितमहा घोरम् ।
संक्षाल्य रजश्शुशुभे हिरण्यहाऽरिक्षपो दितमहाघोऽरम् ॥ 46 ॥ द्वि. च. पा. य

संस्नाप्य तमामोदित नीराजनतः परा कृता रिष्टम् ।
भक्तेभ्यः क्षिपतोऽस्मान्नीराजनतः पराकृतारिष्टम् ॥ 47 ॥ द्वि. च. पा. य

यो यस्सरिपुषु नृषु तं ससनाभिष्वङ्गरागेण ।
भान्तमपश्यदमुच्यत स स नाभिष्वङ्गरागेण ॥ 48 ॥ द्वि. च. पा. य

गोपा दधतोऽभीक्षितुमाकल्पगमायुराशास्ते ।
सङ्घस्स्म पश्यताममुमाकल्पगमायुराशास्ते ॥ 49 ॥ द्वि. च. पा. य

यः किल विबुधरिपूणां सभा जिता नाशयामास ।
तं भोजयितुं विप्रान् सभाजितानाशयामास ।। **50** ।। द्वि. च. पा. य

योऽस्यन्नुदधृत करिणं सरसोऽपस्करमयं भक्तम् ।
तं साऽऽशिशदनुनीय तु सरसोपस्करमयं भक्तम् ।। **51** ।। द्वि. च. पा. य

समुदाशयदाम्नातं स्वच्छन्दमितैरहस्सुबन्धुं सुकरम् ।
समुदाशयदाम्ना तं स्वच्छन्दमितै रहस्सु बन्धुं सुकरम् ।। **52** ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरे पञ्चमाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् अनुगृहीत यमकरत्नाकरः

अथ षष्ठाश्वासः

इह पापकारिणां विदुरेतं हैयं गवीनमोषाय ।
उदयूयुजन्निजा धीरेतं हैय्यङ्गवीनमोषाय ।। **1** ।। द्वि. च. पा. य

यस्य गुणान्न मिमीते सकलकला गव्यमाऽमुष्य ।
अकृत स गृहेषु गोपीस्सकलकला गव्यमामुष्य ।। **2** ।। द्वि. च. पा. य

दधि मुष्णन्नास्थदसावरिष्टघटमानमद्धयेयः ।
तत्पश्यतां मनस्यावरिष्ट घटमानमद्धयेयः ।। **3** ।। द्वि. च. पा. य

भक्ताशयानुकर्तोदधिमथ नेताऽण्डवप्रसितः ।
नवनीतार्थी गोपीदधिमथने ताण्डवप्रसितः ।। **4** ।। द्वि. च. पा. य

दधिमन्थनभाव्यधरितमृदङ्गनानामहारवतः ।
नृत्यन्नैधत तनुधृतमृदङ्गनानामहारवतः ।। **5** ।। द्वि. च. पा. य

सर्वत्र नेत्रपेयं स मधु क्षिप्रचुरमुदवसिते ।
नृत्ते सततं स्त्रीभिस्समधुक्षि प्रचुरमुदवसिते ।। 6 ।। द्वि. च. पा. य

यं सज्जन ऋजुमखिलादधिसारं चोरयामास ।
शिक्यात्स उलूखलगोदधिसारं चोरयामास ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

गोपैस्स कृष्ण उच्चैरनुभवनन्दाधिकामोदैः ।
समभावि विदितपद्धतिरनुभवनं दाधिकामोदैः ।। 8 ।। द्वि. च. पा. य

स्त्रीणामुदगादाशीः क्षयेक्षये सर्वदैवनवनी तम् ।
मुष्णन्तं प्रतिकृष्णं क्षयेक्षये सर्वदैव नवनीतम् ।। 9 ।। द्वि. च. पा. य

जगदस्य मुष्णतोऽपि हि नवनीतमुदारभावेन ।
विष्णुं गोप्तुं लोकानवनीतमुदार भावेन ।। 10 ।। द्वि . च . पा. य

आमोषिणं हसन्तं माताऽवददस्त्वये हसितम् ।
नवनीतं मोषि हरे मा तावददस्त्वयेह सितम् ।। 11 ।। द्वि. च. पा. य

प्रथिता कृष्ण तवोच्चैरसाविह स्तेनता तेन ।
अदित तदेवेभ्यो गोरसा विहस्तेन तातेन ।। 12 ।। द्वि. च. पा. य

यदि शक्नोषि निबद्धस्सन्निहितेनाहमत्रसतः ।
विदधाम्युलूखलेन तु सन्निहि ते नाहमत्र सतः ।। 13 ।। द्वि. च. पा. य

इति स उलूखल उद्धृतदाम्ना योऽनह्यतोद्यतया ।
ऐषि चलितुं किलोक्तसदाम्नायो न ह्यतोऽद्य तया ।। 14 ।। द्वि. च. पा. य

बद्ध्वा गव्यमुषं गृहकार्याय स्तेनमायि तया ।
तेन किल चलितुमीहाऽकार्यायस्तेन मायितया ।। 15 ।। द्वि. च. पा. य

मध्ये जगाम गच्छन्नर्जुनयमयोरसन्देहम् ।
दधतोरसुरमयत्वान्नर्जुनयमयोरसं देहम् ।। 16 ।। द्वि. च. पा. य

गतिलीलयास्य पर्वतसमभा ज्यायस्तया नारम् ।
त्रासयदर्जुनयमलं समभाज्यायस्तया नारम् ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

यस्यामुलूखलतनौ ननाह सा तां प्रकर्षतोग्रगतौ ।
हरिणा दैत्यौ शक्तेर्न नाहसातां प्रकर्षतोऽग्रगतौ ।। 18 ।। द्वि. च. पा. य

श्रुत्वाऽस्थाद्रवमभितावनिभृतमुत्कटकटायन्तम् ।
त्रेसुरिभाश्श्रुत्वाऽस्तावनिभृतमुत्कटकटा यं तम् ।। 19 ।। द्वि. च. पा. य

स्फुरिते तत्र तु पूर्व घोषादावेजितावयोऽतीताः ।
आजग्मुरथ सबाला घोषादावेजिता वयोतीताः ।। 20 ।। द्वि. च. पा. य

आयन्ननामयं तं न नाम यन्तं सदा मानम् ।
आयन्ननाम यं तं ननामयन्तं सदामानम् ।। 21 ।। समुद्गयमकम्

सोऽक्षत ऐक्षि स्त्रीभिर्नवनीतार्जुनमहाभयाऽगोप्यः ।
दृष्ट्वा चासंस्तस्मिन्नवनीतार्जुनमहाभया गोप्यः ।। 22 ।। द्वि. च. पा. य

माता वीक्ष्य हतौ द्रुमसानू तनयानुरोधसश्च्युत्या ।
स्तनलक्ष्म्याऽऽगातत्तटिनी सा नूतनया नु रोधसश्च्युत्य ।। 23 ।। द्वि. च. पा. य

सा त्वरिताऽभ्येत्य तु गिरिमुक्तवती नाहतो नूनम् ।
लोकस्यादित्यथ तं मुक्तवती नाहतो नूनम् ।। 24 ।। द्वि. च. पा. य

मातुः प्रियं न चक्रे स किं किणी कोमलो विदामा सहसः ।
क्रीडन् पीडां प्राक्च न सकिङ्किणीकोऽमलो विदामास ह सः ।। 25 ।। द्वि. च. पा. य

आयस्तं न सहार्जुनमनसोभयमस्यता तेन ।
तमिमं कथमालिङ्गति मनसो भयमस्य तातेन ।। 26 ।। द्वि. च. पा. य

चौर्यक्रियास्तव सखीन् सरमते स्मेरयन्तीह ।
इत्यालिङ्गन्ती तं सा रमते स्मेरयन्ती ह ।। 27 ।। द्वि. च. पा. य

जगदस्या लब्धनरव्याघ्राया मोदमाननगम् ।
समनाथत हृष्यन्त्या व्याघ्रायामोदमाननगम् ।। 28 ।। द्वि. च. पा. य

उद्गृह्य स्वजमाना स्वजमानासं नतापाङ्गी ।
जिघ्रन्त्यभवत्सोच्चस्वजमाना सन्नतापाङ्गी ।। 29 ।। द्वि. च. पा. य

विषयस्य मुनिगणणोऽंहोबलक्षयादाप यं त्यागात् ।
तत्स्मितरूचा मुखं शं बलक्षया दापयन्त्यागात् ।। 30 ।। द्वि. च. पा. य

यस्य पिशाची स्पृष्टावार्ताऽमृत साऽरमाश्वसती ।
मुमुदे सा तस्यास्फुटवार्तामृतसारमाश्वसती ।। 31 ।। द्वि. च. पा. य

तेनाथ वाससा मुखमावृत्याऽभाव्यत यशोदा ।
येन सुतेन तया चिरमावृत्या भाऽव्यत यशोदा ।। 32 ।। द्वि. च. पा. य

कीडावृतविवृतमुखं स्तम्भापरभागगं सहसा ।
अस्वजताकृत तस्यास्तं भा परभागगं सहसा ।। 33 ।। द्वि. च. पा. य

चरितैर्जगदशिवक्षयशालिभिरध्वान्तमस्तारि ।
दधता फलकयाय तु शालिभिरध्वाऽऽन्तमस्तारि ।। 34 ।। द्वि. च. पा. य

यान्युचितान्यकीणात् फलानि वै तानि केषुचित्तान्तः ।
यः कर्मसु दददास्ते फलानि वैतानिकेषु चित्तान्तः ।। 35 ।। द्वि. च. पा. य

स फलैर्विकायिकया समार्चि रमितस्सुहृद्यमितः ।
तत्पात्रं रत्नौघोऽसमार्चिरमितस्सुहृद्यमितः ।। 36 ।। द्वि. च. पा. य

फलमन्याकृत ददती सभाजनं भूरि चन्द्रेण ।
सममुख ऐदिध्दस्यास्स भाजनं भूरिचन्द्रेण ।। 37 ।। द्वि. च. पा. य

अगृहीत्वान्यां ददतीं समुन्मनागमितभावरताम् ।
मोक्षमनैषीत्साऽऽप तु समुन्मना गमितभा वरताम् ।। **38** ।। द्वि. च. पा. य

क्रीडन् स दिग्धतर्णककरीषदूरीकृतप्रभावस्थः ।
अवधीद्दैत्यान् केशवकरीषदूरीकृतप्रभावस्थः ।। **39** ।। द्वि. च. पा. य

कर्तुमृभून्यस्माब्धिं धीरो मन्धत्यजस्सुखेदान्तान् ।
सोऽकृत गाः कण्डूयनधी रोमन्धत्यजस्सुखे दान्तान् ।। **40** ।। द्वि. च. पा. य

सहितौ क्रीडन्तौ नोपरमन्तौ हरिबलौ कान्तौ ।
प्रीतिं न गतौ द्विषतां परमन्तौ हरिबलौ कां तौ ।। **41** ।। द्वि. च. पा. य

अपि दुरवधरौ योगेऽवकाष्टाङ्गोपयोगेन ।
वत्सान् गृहीतपुच्छावकाष्टां गोपयोगेन ।। **42** ।। द्वि. च. पा. य

घ्नन्तावितरान्यन्तावत्राप्तान्नामयमयन्तौ ।
वत्सान् जगतः पालावत्राप्तान्नाम यमयन्तौ ।। **43** ।। द्वि. च. पा. य

पपतुस्तौ गाश्शनकैरूषितश्वसदर्भकाननेषु ह सन्तौ ।
क्रीडाक्रमजपराजयरूषितश्वसदर्भकाननेषु हसन्तौ ।। **44** ।। द्वि. च. पा. य

गायन्तौ शमयन्तौ कोरकमहितान्तकरचरणौ ।
गा यन्तौ शमयन्तौ कोरकमहितान्तकरचरणौ ।। **45** ।। द्वि. च. पा. य

गानेषु सुदूरतरं विश्वावसुमत्यभूतां तौ ।
आशास्त नित्यशस्तौ विश्वा वसुमत्यभूतान्तौ ।। **46** ।। द्वि. च. पा. य

गातृकुलं सदृगमत न कुस्तुम्बुरुनारदाद्याभ्याम् ।
मेरुहिमाभ्यां हि तुलां कुस्तुम्बुरु नारदाद्याभ्याम् ।। **47** ।। द्वि. च. पा. य

गीतं श्रुत्वा मुमुचे हाहाहूहूर्वशीकृतस्थलया ।
गन्धर्वपारिषदाऽन्वितहाहाहूहूर्वशीकृतस्थलया ।। **48** ।। द्वि. च. पा. य

अधरीकृतवाचस्पतिसरस्वतीवरमयन्तौ गाः ।
विपिनेषु तृणैरूदकैस्सरस्वतीव रमयन्तौ गाः ।। **49** ।। द्वि. च. पा. य

बभतुस्तनुश्रिया कृतकान्ताननया सचन्द्रकान्ताननया ।
देवान् ययाऽभिपपतुः कान्ताननय सचन्द्रकान्ता न न या ।। **50** ।। द्वि. च. पा. य

नर्मभिरिद्धावासुरनृपारिजातावमानवैरपरैः ।
बालौ बालानुचितैर्नृपारिजातवमानवैरपरैः ।। **51** ।। द्वि. च. पा. य

नामग्राहं सुरभिभिरच्युतरामौ हवर्धमानाभिः ।
मुदितावेवं चेरतुरच्युतरामौ ह वर्धमानाभिः ।। **52** ।। द्वि. च. पा. य

आपालयतामनयोऽस्तो योऽपेतदवकोमलोऽगविभागः ।
आपालयतामनयोस्तोयोपेतदवकोऽमलो गवि भागः ।। **53** ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरनाकरे षष्ठाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरः

अथ सप्तमाश्वास ः

अथ कृष्णो व्रजसहितो बृन्दावनमाविवत्सदादरतः ।
असुरवधेन च तद्गोबृन्दावनमाविवत्सदा दरतः ।। **1** ।। द्वि. च. पा. य

प्रययौ तन्वन्विभवं स दिक्षु शाकटमहानि भृतम् ।
आस्थाय वर्त्म परितस्सदिक्षुशाकटमहानिभृतम् ।। **2** ।। द्वि. च. पा. य

प्रययौ तन्वन्विभवं स दिक्षु शाकटमहानि भृतम् |
आस्थाय वर्त्म परितस्सदिक्षुशाकटमहानिभृतम् || 2 || द्वि. च. पा. य

बृन्दावनमापदसावियत्तया विधुरितस्समित्रोऽन्तः |
द्विषतां यत्रागैरितवियत्तया विधुरितस्समित्रोऽन्तः || 3 || द्वि. च. पा. य

यत्र श्रोत्रस्य सुखं कीचकरासादितादित्यम् |
स्मरयति यच्च हनुमतः कीचकरासादित्यम् || 4 || द्वि. च. पा. य

यत्राश्वसन्ति सततभ्रमरागाः केसरप्रकाण्डेषु |
कवयस्तन्वन्तश्च भ्रमरा गाः केसरप्रकाण्डेषु || 5 || द्वि. च. पा. य

यदुपाश्रित्य सुपुष्पिततमालसालं बतेद्धाशम् |
मधुपालिर्मधुनोन्मदतमाऽलसाऽऽलम्बतेऽद्धा शम् || 6 || द्वि. च. पा. य

यत्र प्रियाभिरत्यभिरामाभिस्सिद्धचरणास्सुखगाः |
सङ्क्रीडन्तेऽपि सदा रामाभिस्सिद्धचरणास्सुखगाः || 7 || द्वि. च. पा. य

सक्तेषु यत्र सुरूचावृक्षेषु विलक्षणेषु खचितेषु |
न सपुष्पापुष्पभिदा वृक्षेषु विलक्षणेषु खचितेषु || 8 || द्वि. च. पा. य

विषया यत्र च तारास्सराजहंसावली मुखरतानाम् |
भाति च यत्सरसां श्रीस्सराजहंसावलीमुखरतानाम् || 9 || द्वि. च. पा. य

यत्र फलिताढ्यकदलीरसालपनसमुदितास्सदाप्लवगाः |
सस्त्रीकास्सुखिनश्च सरसालपनसमुदिताास्सदाप्लवगाः || 10 || द्वि. च. पा. य

यत्र द्रुमेषु पुष्पं सुमेघपुष्पप्रतीकाशम् |
कपिकुलमगगतजलधरसुमेघपुष्पप्रतीकाशम् || 11 || द्वि. च. पा. य

यत्र चरन्त्यगमूलैर्हरिणा धिक्ष्ण्यैस्सदृक्षरूपाश्च |
अलिनोग्रैः कुसुमरजोहरिणाः धिक्ष्ण्यैस्सदृक्षरूपाश्च || 12 || द्वि. च. पा. य

अथ देशे बहुशष्पे ससर्वतोमुखरसारसके |
समवासयत्तु घोषं स सर्वतोमुखरसारसके || 13 || द्वि. च. पा. य

वसता तत्र त्ववता सुरभीराराध्यमानेन |
निहता समूलघातं सुरभीराराध्यमानेन || 14 || द्वि. च. पा. य

अथ शिशिरस्याभ्युदिते वसन्तमासेऽवमानेन |
मुमुदे जनेन हरिमिह वसन्तमासेवमानेन || 15 || द्वि. च. पा. य

धनदासाभिमुखोऽर्कश्शमनाशातोदरीत्ववश्यायात् |
कान्ताकान्तं सोद्धतिशमना शातोदरी त्ववश्याऽयत् || 16 || द्वि. च. पा. य

यद्धिमदुर्गं सुगमं पानीयं तदद्विजोत्तमै रमितैः |
अजनि कुमाराश्च तदोपानीयन्त द्विजोत्तमैरमितैः || 17 || द्वि. च. पा. य

आदधताग्नीन्विप्रास्स्वामन्त्रब्राह्मणैरनुज्ञाताः |
बुद्ध्वा कियावितीर्णस्स्वामन्त्रब्राह्मणैरनुज्ञाताः || 18 || द्वि. च. पा. य

पुण्यततिरैदिवेज्यास्तन्वानानां शुभा सितया |
कुरवकसुमनोमय्या तन्वा नानांशुभासितया || 19 || द्वि. च. पा. य

हारं मेचकमणिवद्विशदकुरवकं विभापयामास |
भृङ्गकुलं पान्थान् यद्विशदकुरकं विभापयामास || 20 || द्वि. च. पा. य

मलयाख्यं स्वप्रभवं पवमानोऽगमितदक्षिणाशं सः |
प्रववौ योऽनङ्गसुहृत्पवमानो गमितदक्षिणाशंसः || 21 || द्वि. च. पा. य

सङ्क्रीडति परपुष्णे सहकारमचर्चिकासु रते |
मानमवधीर्य पत्या सह काऽरमचर्चिका सुरते || 22 || द्वि. च. पा. य

कुसुमैर्मधौ समृद्धिदमुच्चं चूतं तु वरमासे ।
आसाद्य परभृतोऽङ्कुरमुच्चञ्चूतं तुवरमासे ।। 23 ।। द्वि. च. पा. य

पुष्यन् पर्णस्तुलितः कृशानुना नाम धूपरीतिमती ।
पङ्क्तिरलीनां किल यमकृशाऽनु नानामधूपरीतिमती ।। 24 ।। द्वि. च. पा. य

प्रवितत्य गौरकिरणानुच्चलसच्चम्पकान्तिकया ।
भातमटव्याऽनुकृतानुच्चलसच्चम्पकान्तिकया ।। 25 ।। द्वि. च. पा. य

को विरहिणीस्सुकेसरकेसरलालिततया न वामा द्यन् ।
देशोऽथ च व्रतत्या के सरलालिततया न वाऽमाद्यन् ।। 26 ।। द्वि. च. पा. य

अलिनि मलिनं प्रसूनं मधुद्रुमाणां वितन्वति क्रमतः ।
कोऽस्थात् सृजति च कुसुमे मधु द्रुमाणां वितन्वतिक्रमतः ।। 27 ।। द्वि. च पा. य

अनिलस्सुरभिः कमुकैश्शतपत्रपरागतः श्रिताम्रतया ।
वनमपुषज्ज्वलितं नवशतपत्रपरागतश्रि ताम्रतया ।। 28 ।। द्वि. च. पा. य

अलिनो न मेदुरस्मिन् काले यकया महावना वल्ल्या ।
का सा समिता पुष्यत्कालेयकया महावनावल्ल्या ।। 29 ।। द्वि. च. पा. य

अमहन्मधूनि यत्यलमलया लताऽलितारूण्यम् ।
मदत इवेत्य किसलयैर्मलयानिलतलिताऽऽरूण्यम् ।। 30 ।। द्वि. च. पा. य

वल्लीभिस्तरवोऽलिभिरञ्जनवल्लीयमानाभिः ।
स्त्रीभिर्वराश्च बभुरितरञ्जनवल्लीयमानाभिः ।। 31 ।। द्वि. च. पा. य

दौत्याच्छोकाब्धिजुषां कुसुमहतानां तरी यका साऽरम् ।
मधुना भृङ्ग्यकृत प्रतिकु सुमहता नान्तरीयकासारम् ।। 32 ।। द्वि. च. पा. य

सरसि परिचित्य सोत्पलपूगोत्कलिकाभिरम्भसामोदम् ।
चक्रेऽनिलो मृदुर्वान् पूगोत्कलिकाभिरम्भसामोदम् ।। 33 ।। द्वि. च. पा. य

यो धैर्यात् स्त्रीं व्यरहीत्स स्मारशिलीमुखैरूचितैः ।
विद्धः पुष्पैरेनां सस्मार शिलीमुखै रूचितैः ।। 34 ।। द्वि. च. पा. य

नार्या ह्यभिसृतमवमतरवि कल्कण्ठीरवैर्यथा मार्गम् ।
धैर्यं हि मुषितमुच्चैरविकलकण्ठीरवैर्यथा मार्गम् ।। 35 ।। द्वि. च. पा. य

ऋद्धा मुदिता यदद्धि फल्गुन्युद्धवमुदाकृषत ।
तरूणेतरूणं धैर्ये फल्गुन्युद्धवमुदाकृषत ।। 36 ।। द्वि. च. पा. य

अटवी स्म प्रसवजुषा तिलकेन चकास्ति माधवीतेन ।
ऋद्धिर्न स्म बहुमता तिलकेन च काऽस्ति माधवी तेन ।। 37 ।। द्वि. च. पा. य

महति जनमुत्सवमृतुस्मारं स्मारम्भयन्नित्यम् ।
पान्थश्चागाद्युवतेस्मारं स्मारं भयं नित्यम् ।। 38 ।। द्वि. च. पा. य

सममत हरिं निजर्ध्या गोचरितमनुव्रजन्तं तम् ।
भावं दधन्मर्धुनगोचरितमनुव्रजं तं तम् ।। 39 ।। द्वि. च. पा. य

यं भजतां हि जनानां सवनानि सदक्षिणानि लक्ष्माणि ।
गाः पातुं सखिभिरगात् स वनानि सदक्षिणानिलक्ष्माणि ।। 40 ।। द्वि. च. पा. य

आवीदगाः प्रीतिं मधुदिवसेषु रसौघनायितां गमितः ।
पुष्पैर्मदनस्साक्षादिव सेषुरसौ घनायिताङ्गमितः ।। 41 ।। द्वि. च. पा. य

सुहृदां विपिने कृष्णोऽसौ रभसारादगात्सहैव कुलेन ।
अतुषच्च परादुद्भटसौरभसारादगात् स है वकुलेन ।। 42 ।। द्वि. च. पा. य

मुक्ताद्यविद्रुमायिषु कङ्केलिषु देववल्लभासत्या ।
तस्य वने चरतोऽकृत कं केलिषु देववल्लभा सत्या ।। 43 ।। द्वि. च. पा. य

यस्तृप्यति हविषि शुभे वौषट्पदभावितत्यागे ।
स्वविडम्बिन्न्यसजत् स सवौ षट्पादभावितत्याऽगे ।। 44 ।। द्वि. च. पा. य

देव्यब्जमुख्यलिकुलप्रियालकान्ता रमा यस्य ।
गाःपान् सैक्षत पुष्प्यत्प्रियालकान्तारमायस्य ।। 45 ।। द्वि. च. पा. य

यः प्राप्यो भक्तानां सत्राभि समालयानि लालयताम् ।
पत्कार्ष्यचरदितानि तु सत्राणि स मालयानिलालयताम् ।। 46 ।। द्वि. च. पा. य

सखिभिस्स एकशोऽमुं नन्वहमनवरतमञ्चयन्नासे ।
इति पौष्पमुपहृतं यन्नन्वहमनवरतमं चयं नासे ।। 47 ।। द्वि. च. पा. य

सखिभिरपेतैस्तस्यापल्लवतः कर्णिकारचिता ।
चूडाक्रीदासु कृता पल्लवतः कर्णिका रचिता ।। 48 ।। द्वि. च. पा. य

कुरवकगुच्छेनकृतो विशेषको माधवस्य सुमनोभिः ।
स स भूषणश्च नानाविशेषको माधवस्य सुमनोभिः ।। 49 ।। द्वि. च. पा. य

तेनैवमरामि वने शृङ्गारोचितसुरभ्यभीकेन ।
निजवक्षस्स्रगलङ्कृत शृङ्गारोचितसुरभ्यभीकेन ।। 50 ।। द्वि. च. पा. य

पायंपायं वनमभि गोमण्डलमाव सन् सबलभद्रः ।
पायंपायं वनमभि गोमण्डलमावसन् स बलभद्रः ।। 51 ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरे सप्तमाश्वास ः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वाननुगृहीत यमकरत्नाकरः

अथ अष्टमाश्वासः

प्रियमारे काले किल रूषितेन ज्या निदाघकालेन ।
प्राप्तैक्ष्यमुना सह नृभिरूषितेन ज्यानिदाघकालेन ।। 1 ।। द्वि. च. पा. य

जनमदकरं परभृतैरमीमदन्नाम मधुरतनुम् ।
इति किल तपप्ता जहुरमी मदन्नाममधुरतनुम् ।। 2 ।। द्वि. च. पा. य

सरसीषु तु जञ्झानिलनमितानि सहस्रपत्राणि ।
अपुरिव तृषा वनरसानमितानि सहस्रपत्राणि ।। 3 ।। द्वि. च. पा. य

क्षयिणि जलेऽब्जमलिकृतत्रस्तरि पूष्णोऽपचित्यै हि ।
उदगादिव यदनेन त्रस्तरिपूष्णोपचित्यैहि ।। 4 ।। द्वि. च. पा. य

यद्धि पुराऽऽरादाश्रितशतपत्ररथैरपायि घनरसकम् ।
तत्त्ववतीर्य निपीतं शतपत्ररथैरपायि घनरसकम् ।। 5 ।। द्वि. च. पा. य

बककुलमुपास्त परिसरमार्ताण्डजधाम तोयेषु ।
शैत्यमधस्थं त्रसदिव मार्ताण्डजधामतो येषु ।। 6 ।। द्वि. च. पा. य

महिषाणां धावत् कुलमभ्यर्णो दीर्यमाणता लूनाम् ।
अकृत शफरीं तटानामभ्यर्णोदीर्यमाणतालूनाम् ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

छायातमश्शरणगं पादपराजय उदाकारि ।
न्यस्यान्यतोऽपुरत इनपादपराजय उदाकारि ।। 8 ।। द्वि. च. पा. य

पान्थो मनोरथाश्रयसुखरसमुदितोऽस्रयुक् तेन ।
अतिकर्शितस्तु रविण सुखरसमुदितोस्रयुक्तेन ।। 9 ।। द्वि. च. पा. य

यः पान्थेऽब्दमिवदिनं क्षेपीयो मातरि श्वासः ।
तेन मितो गुरूरूष्मोत्क्षेपी यो मातरिश्वा सः ।। 10 ।। द्वि. च. पा. य

ऊष्माण्यहते सन्ध्यासनीडतरूणातपस्यापि ।
नोष्म कथमपि विहगैस्सनीडतरूणा तपस्याऽऽपि ।। 11 ।। द्वि. च. पा. य

मुदमधित दृष्टमम्भो न्यग्रोधस्यध्वनीनेषु ।
छायाप्यवतो वयसां न्यग्रोधस्य ध्वनीनेषु ।। 12 ।। द्वि. च. पा. य

पान्थो निधिमिव नद्या उत्सेऽधाद्वारि तोषेण ।
वृक्षेण रक्षितश्च स उत्सेधाद्वारितोषेण ।। 13 ।। द्वि. च. पा. य

तृषि गाढा मुमुचे कृशतरोरूदघ्नन्न वाप्यतुच्छायाम् ।
पान्थैर्ये किल तापं तरोरूदघ्नन्नवाप्य तुच्छायाम् ।। 14 ।। द्वि. च. पा. य

असरदलिन्यगतिरनिर्भरा शिरीषद्रुमान्यस्ता ।
जलवदभाद्रविरूग्जितभराशिरीषद्रुमान्यस्ता ।। 15 ।। द्वि. च. पा. य

श्रेष्ठां जङ्घापवनादपवनतां तापगं कालम् ।
प्रेक्ष्य प्रजा न बोधेदपवनतान्तापगं काऽलम् ।। 16 ।। द्वि. च. पा. य

व्यदधत पान्थाशाभिस्सहायतास्तपदिना वितततापाः ।
तत्स्त्रीस्सुकृशाः प्राप्तासहायतास्तपदिना वितततापाः ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

क्वथितं पाथो रविणाऽवटेषु गव्याभृता लसता ।
पीत्वाऽरोमन्थायत वटेषु गव्या भृतालसता ।। 18 ।। द्वि. च. पा. य

सुखिनश्च यन्त्रलक्ष्मीं प्रभेजिरे तानितासारम् ।
अजनि सुखदा जितार्कप्रभेऽजिरे तानिता साऽरम् ।। 19 ।। द्वि. च. पा. य

सुख्यभजत जलमेलामालयसितरूचिजसौरभयम् ।
पान्थोऽह्नि निशि च विपदामालयसितरूचिसौरभयम् ।। 20 ।। द्वि. च. पा. य

स्नातानुलिप्तमनुगतमालिकया समुन्मिषत्याऽगात् ।
स्त्रैणं कामपि कान्तिं नवमालिकया समुन्मिषत्यागात् ।। 21 ।। द्वि. च. पा. य

ऋद्धा स्म सुगन्धिं श्रितपाटलमाशुगमयन्ति सह सायम् ।
कालं पान्थास्सन्ध्यापाटलमाशु गमयन्ति सहसा यम् ।। 22 ।। द्वि. च. पा. य

भ्रष्टो भुवस्ससुरभिरजनीष्वासादितस्मरो हीनः ।
स भवति सायजमल्ल्या रजनीष्वासादितः स्म रोहीनः ।। 23 ।। द्वि. च. पा. य

कृशया कृशा निशा सह सदुत्सवत्या जिताशुभया ।
आवीन्नद्या जडिमजसदुत्सवत्याजिताशुभया ।। 24 ।। द्वि. च. पा. य

जगदियमुभय्यपि कृशा विनोपकारादपादिताशङ्कम् ।
वसुमांस्तु जीवनमसाविनोऽपकारादपादिताशङ्कम् ।। 25 ।। द्वि. च. पा. य

सुखदास्तदाऽनिलोत्पलपानीयोषेन्दुमुख्यास्ते ।
याऽल्पाकल्पा स च सुखपानी योषेन्दुमुख्यास्ते ।। 26 ।। द्वि. च. पा. य

हरिणा प्रभावजितरविरूचिराशिशिरोपचारेण ।
गोत्रा कृता निरीतिरेवं रूचिरा शिशिरोपचारेण ।। 27 ।। द्वि. च. पा. य

बृन्दावनं गवां बहुदूर्वाम्भः गायदलितितान्तिककम् ।
स्वामी लक्ष्म्यामकृत सदूर्वा भोगाय दलिततान्तिककम् ।। 28 ।। द्वि. च. पा. य

देवेभ्योऽब्धेर्जितरिपुसमरो मन्धाय तस्थे यः ।
तेन सुखमवाप्य गव्या सरोमन्धायत स्थेयः ।। 29 ।। द्वि. च. पा. य

इह यस्यन्ति हि यस्यारं स्तवने शाखिानस्स्वशाखाभिः ।
प्रच्छायन् ग्च्छन् सोऽरंस्त वने शाखिनस्स्वशाखाभिः ।। 30 ।। द्वि. च. पा. य

अथ जगति बहुलवितत्त्व्याधौ तेनाभिया तानि |
मनसा गवां कुलानि व्याधौतेनाभियातानि || 31 || द्वि. च. पा. य

कैलासादवदत्तं गत्वा माहेश्वरः कोऽपि |
त्वदरिषु दधन्मनस्सोऽङ्ग त्वामाहेश्वरः कोपि || 32 || द्वि. च. पा. य

कलिरिति किलात्र जातो विरोचनस्यासुरस्तनयः |
दैत्यकुलस्य रूचा जितविरोचनस्यासुरस्तनयः || 33 || द्वि. च. पा. य

अजनि वने भुव्यमुना मन्मथतरूणाऽयमानेन |
छेत्तव्यो यो भवता मन्मथतरूणायमानेन || 34 || द्वि. च. पा. य

तं जातमटव्यां यमसहजाया दक्षिणाऽहीनम् |
वृणुते लतास्तु भूत्वा सह जाया दक्षिणा हीनम् || 35 || द्वि. च. पा. य

फलितेऽत्रजनो भक्तेऽमितरोगो वत्सल क्षणतः |
अनुयात्यसुरगणश्च तमितरो गोवत्सलक्षणतः || 36 || द्वि. च. पा. य

स तु तव सह गोवत्सैर्हन्तव्यो मन्यमानस्य |
यस्य किलेहोच्छ्रायो हन्त व्योमन्यमानस्य || 37 || द्वि. च. पा. य

प्रमथेनैवमकथत् प्रमथनतस्सन्महादेवः |
हरिरप्यरिरंसत तत्प्रमथनतस्सन्महा देवः || 38 || द्वि. च. पा. य

स वनं ययौ सवल्लवचमूरवो यन्निवेशस्य |
वचनं हरिर्न शक्ता चमूरवो यन्निवेशस्य || 39 || द्वि. च. पा. य

दूरात्स तं कपित्थं योजनमात्रायतस्कन्धम् |
ऐक्षत बिभ्रद्विपुलं यो जनमात्रायत स्कन्धम् || 40 || द्वि. च. पा. य

वीक्ष्याभितोऽसुरगणं दृश्यं तरूरूपमानेन ।
गोपास्सप्लुति यान्तोऽदृश्यन्त रूरूपमानेन ।। 41 ।। द्वि. च. पा. य

तं कपटगोगणोऽऽगात्कोपचितो वाहवत्समयी ।
अपि परिषत्तत्र भयं कोपचितोवाह वत्समयी ।। 42 ।। द्वि. च. पा. य

अनिहन्तुं तेष्वासुरभावात्सकमप्ययं तदा नैषीत् ।
तस्य क्षिपन् फलेषूद्भावात्सकमप्ययं तदाऽनैषीत् ।। 43 ।। द्वि. च. पा. य

कृष्णगृहीतश्रोणिफलकानि ग्राहितरूजानि ।
वत्सकुलान्यपतन् यैः फलकानि ग्राहितरूजानि ।। 44 ।। द्वि. च. पा. य

वत्सफलान्यास्थदसावन्योन्यस्यैवमर्दनतः ।
जन्तुः पलायत शिशून्वन्यो न्यस्यैव मर्दनतः ।। 45 ।। द्वि. च. पा. य

ददृशुर्गोपा विटपं निभञ्जयन्तं विनादयं तं तम् ।
वत्सगणं क्षिप्त्वांहोनिभं जयन्तं विनादयन्तं तम् ।। 46 ।। द्वि. च. पा. य

लीलां स निहतजगदघकल्पद्रुमवत्सगोत्राणाम् ।
हरिराश्रयन्मुदमधात् कल्पद्रुमवत् सगोत्राणाम् ।। 47 ।। द्वि. च. पा. य

तत्र वनेऽस्तसमस्तस्तम्बेऽरमतोद्यतोऽगहनम् ।
इन्द्रमति प्रति चासौ स्तम्बेरमतो द्यतो गहनम् ।। 48 ।। द्वि. च. पा. य

या कृतगोतरूजीवितमोषाऽमा सत्वशेषेण ।
अटवीं स वह्निन तामोषामास त्वशेषेण ।। 49 ।। द्वि. च. पा. य

सांवर्त इवाधाक्षीत्तदाश्रयाशोऽभितो द्योगे ।
धूमे ध्वजे निजेऽर्चिस्तदाश्रया शोभितोद्योगे ।। 50 ।। द्वि. च. पा. य

स्पृष्ट्या दुष्टतरोः किल वियतो दोषाकरस्य दहनेन ।
मुदजनि कृष्णाख्यस्यावियतो दोषाकरस्य दहनेन ।। 51 ।। द्वि. च. पा. य

सङ्कल्पात्तस्याभ्रं वृद्धिमदधिकान्तिकासारम् ।
अजनि वनं त्वकृतासावृद्धिमदधिकान्तिकासारम् ।। 52 ।। द्वि. च. पा. य

हरिणा सहाथ गोपा निववृतिरे तेन सहितेन ।
यः किल धर्मस्य महानिव वृतिरेतेन सहितेन ।। 53 ।। द्वि. च. पा. य

अथ सन्ततौ हतायां वैरोचन्याममीतरङ्गिण्याम् ।
सस्नुस्साकं हरिणा वैरोचन्याममी तरङ्गिण्याम् ।। 54 ।। द्वि. च. पा. य

बृन्दावनं व्रजचमूः समाययौ वनमनायासा ।
शार्दूलसिंहगोवृषसमाययौवनमना या सा ।। 55 ।। द्वि. च. पा. य

इति लोकमरीणां सोऽमुमुदेजयतामयाद्विषताम् ।
तेन च तेषां तेषां मुमुदे जयताऽमयात् द्विषताम् ।। 56 ।। द्वि. च. पा. य

आयिसुखे लाभवता बलिना हरिणाऽसमानेन ।
आयि सुखेला भवता बलिना हरिणा समाऽनेन ।। 57 ।। समुद्गयमकम्

इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरे अष्टमाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् अनुगृहीत यमकरत्नाकरः

अथ नवमाश्वासः

अथ स निजानुध्यानप्रशमितरविपाटवत्वेन ।
गोमण्डलमकृत वने प्रशमितरविपाटवत्वेन ।। 1 ।। द्वि. च. पा. य

औष्ण्यं स नियच्छन्खरमपश्श्यदाश्वस्यमानमित्रोस्रः ।
गच्छन्यमुनाया ह्रदमपश्यदाश्वस्यमानमित्रोस्रः ।। 2 ।। द्वि. च. पा. य

परितो द्रुमान्विमर्दितकलिकालि यदम्भसा कोशे ।
वायुरदहद्वनेऽन्वितकलिकालियदम्भसाकोशे ।। 3 ।। द्वि. च. पा. य

स म्रदितुं कालियकाहिं सन्तमसच्छिदायुक्तः ।
ऐच्छदरिमर्दने नृन् हिंसन्तमसच्छिदायुक्तः ।। 4 ।। द्वि. च. पा. य

दूर्वा गावोऽत्र मय मन्येऽद्युः कामपालेन ।
इति स विनाऽगात्तमसितुमन्येद्युः कामपालेन ।। 5 ।। द्वि. च. पा. य

पश्यंश्च तद्वनं हतमनुपदवि हितो दयामुदार तया ।
विततान वने लक्ष्मीमनुपदविहितोदयामुदारतया ।। 6 ।। द्वि. च. पा. य

तत्क्षणमजनीह गवामविपल्लवता सदेशेन ।
नाभूत्कस्यापि तरोरविपल्लवता सदेशे न ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

दृष्ट्वा ह्रदे स मेने विषहतभुवनं महाहीनः ।
आवस्तुं मा स्मेदं विषहत भुवनं महाहीनः ।। 8 ।। द्वि. च. पा. य

तटागस्य सोऽन्तिकमगात् कदम्बकस्यारूरुक्षणतः ।
विषवृषतो यच्छाखाकदम्बकस्यऽऽरूरुत्क्षणतः ।। 9 ।। द्वि. च. पा. य

तत्राङ्घ्रिमधाद्येन तु विभूषितोऽनेकधाऽऽम्नायः ।
व्यकंस्त स जगत् साल्पकविभूषितोऽनेकधाम्ना यः ।। 10 ।। द्वि. च. पा. य

स सपदि विपदां तरूरितसम्पल्लवितोद्यदुस्रोऽतः ।
जातो जयन् गररूजां सम्पल्लवितोऽद्य दुस्रोतः ।। 11 ।। द्वि. च. पा. य

न्यस्ते द्रुः कान्नु दशां हन्ताप रमाधिनाथपदयुग्मे ।
यस्मृत एनस्सार्धं हन्ता परमाधिनाऽथ पदयुक् मे ।। 12 ।। द्वि. च. पा. य

क्षणमुकुलितशाखितया सकण्टकभुजङ्गजायमानतमः ।
हृष्टमतनिष्ट विजहौ स कण्टकभुजङ्गजायमानतमः ।। 13 ।। द्वि. च. पा. य

तस्याध्यरूक्षदुदितच्छन्दश्शाखां तदैव तया ।
श्रुतिवत् भातमुदूढच्छन्दश्शाखान्तदैवतया ।। 14 ।। द्वि. च. पा. य

शाखां हरिणा स श्रमहृदयेन समानतामवापदितः ।
तरूतल्लजोऽथ विदुषां हृदयेन समानतामवापदितः ।। 15 ।। द्वि. च. पा. य

तं दधतोऽस्य सुलोचनकमलं धाराधरं सदृशम् ।
बिभ्रत्तटमसितं धृतकमलं धाराधरं सदृशम् ।। 16 ।। द्वि. च. पा. य

शिरसा वहंस्तदङ्घ्री परमपदं चायमानानाम् ।
सूरीणां स समोऽभूत् परमपदं चायमानानाम् ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

सोऽत्र बभौ स्व इव वसन्न्यग्रोधेऽयोऽन्तकालेयः ।
जगतोऽस्य प्रततेऽभ्युन्यग्रोधेयोऽन्तकालेऽयः ।। 18 ।। द्वि. च. पा. य

तत्रस्थ एव हृष्यन्नुन्नतमास्फोटयाञ्चक्रे ।
शब्देन तेन स दिवं नुन्नतमा स्फोटयाञ्चक्रे ।। 19 ।। द्वि. च. पा. य

न्यपतदध्रदेऽथ विनदन् सरोरूहाक्षो भयत्यक्तः ।
तं स्म विषेणाहिभ्यस्स रोरूहा क्षोभयत्यक्तः ।। 20 ।। द्वि. च. पा. य

रूषितोत्थितं तु तस्मिन् पञ्चाननमहिमशेषभोगभुजम् ।
ऐक्षत धाम परं जितपञ्चाननमहिम शेषभोगभुजम् ।। 21 ।। द्वि. च. पा. य

निजसौन्दर्यवशीकृतसमस्तकन्यस्तमस्तारि ।
चक्रे चरणाब्जमहेस्स मस्तकन्यस्तमस्तारि ।। 22 ।। द्वि. च. पा. य

तेनाकारि फणे श्रितखे लास्यमहत्यभीतेन ।
भियमहिना न विषेहेखेलाऽस्य महत्यभीतेन ।। **23** ।। द्वि. च. पा. य

शरणमहिः फणया विमुदयमानतया ससर्पेशम् ।
अधित च सद्यः कृष्णो दयमानतया स सर्पे शम् ।। **24** ।। द्वि. च. पा. य

तमहिं तार्क्ष्य स्वपदा समुद्रमावासमाशयितुम् ।
अपि तं दिदेश कृष्णस्समुद्रमावासमाशयितुम् ।। **25** ।। द्वि. च. पा. य

श्रुत्वा व्रजप्रजैवं प्रभयेहा क्षिप्रमेयाय ।
दृष्ट्वास्मै स्वस्त्यकृत प्रभयेहाक्षिप्रमेयाय ।। **26** ।। द्वि. च. पा. य

शुचमहृत स व्रजस्य सवर्षीयोबालयोषस्य ।
दमनादहेश्च भुवि सुखवर्षी योऽबालयोषस्य ।। **27** ।। द्वि. च. पा. य

भियमजहुरशङ्किषत च नन्दमुखा नाम गोपा याम् ।
तस्योच्चार्याधुस्सानन्दमुखा नाम गोपायाम् ।। **28** ।। द्वि. च. पा. य

इत्थमहिं मृदितवता यमुना समभावि तेनेह ।
समितेन च घोषो वायमुनाऽसमभा वितेनेह ।। **29** ।। द्वि. च. पा. य

सखिभिर्मदनस्साक्षाद्विजहार वसन्निवर्तीयः ।
हरिरसुरभयोद्विग्नद्विजहारवसन्निवर्ती यः ।। **30** ।। द्वि. च. पा. य

अथ तपतप्ते भुवनेऽरमयन्ननुकम्पयोदपो घनसमयः ।
प्रादुरभूज्जनमृद्धं रमयन्ननुकम्पयोदपो घनसमयः ।। **31** ।। द्वि. च. पा. य

तमुपानृत्यत्केकी जलदानकरवरसारतो यदकम् ।
जगतस्तच्छमयन्तं जलदानकरवरसारतोयदकम् ।। **32** ।। द्वि. च. पा. य

दृष्टाभ्रैर्हंसैरभि पलायितं मानसं द्रुतं साकम् ।
स्मरवह्निनाऽध्वगतस्योपलायितं मानसं द्रुतं साकम् ।। **33** ।। द्वि. च. पा. य

विरहिष्वशमधित प्रभुरध्यायोऽपाकृतिरूपाध्यायैः ।
आक्रियत सहाध्येतृभिरध्यायोपाकृतिरूपाध्यायैः ।। 34 ।। द्वि. च. पा. य

तृप्यन्दृष्ट्यैव सुखं नयमानतया पयोमुचन्नीरम् ।
प्रीत्यैव चातकोऽन्वितनयमानतयाऽऽप योऽमुचन्नीरम् ।। 35 ।। द्वि. च. पा. य

क्षितिसौरभमनिलोऽवहदारम्भासारसेकेन ।
आस्थायि सार्धममहितदारम्भासा रसे केन ।। 36 ।। द्वि. च. पा. य

सहवर्षतां घनानां कुम्भी रवपुष्टयाऽऽश्वसन्वशया ।
विजयी जघ्रौ सिक्तां कुम्भीरवपुष्टया श्वसन्वशया ।। 37 ।। द्वि. च. पा. य

प्रेयसि चिरदृष्टेऽब्दे नूनं बाष्पायते स्म धात्रीह ।
तस्य च वेगं धारा नूनं बाष्पायते स्म धात्री ह ।। 38 ।। द्वि. च. पा. य

उदजनि निरङ्कुशश्रीस्तदा च कर्षकमहस्स्वभावेन ।
योक्तुं किलौष्ण्यमाभ्रं तदाचकर्ष कमहस्स्वभावेन ।। 39 ।। द्वि. च. पा. य

शीतभियेव समकुचन्ककुभो वारिधरमस्तकं नभसि ।
ददृशुः प्राप्तो भृङ्गैः ककुभोऽवारि धरमस्तकं नभसि ।। 40 ।। द्वि. च. पा. य

सोष्मा सोच्छ्वसिताऽभूत् पङ्कवती जीवनान्तस्था ।
भूः कमतस्त्री विरहदपङ्कवती जीवनान्तस्था ।। 41 ।। द्वि. च. पा. य

वर्षपृषतो बभुर्घनखेलाजाश्चोदिता नवाशाभिः ।
क्षितिपुरमिव विशत ऋतोः खे लाजाश्चोदिता नवाशाभिः ।। 42 ।। द्वि . च . पा . य

विद्युद्धेम्नोऽभ्राशिर्निकषोपलभावमपसन्ना ।
बालातपस्य किल यन्निकषोपलभाऽवमा सन्ना ।। 43 ।। द्वि. च. पा. य

धारा सृताऽम्भसोऽभ्रैर्मुक्तादामोचिता स्वसिते ।
उपरि विततेऽम्बरे किल मुक्तादामोचिता स्वसिते ।। 44 ।। द्वि. च. पा. य

न ज्ञाता भूमेरधिरूढा वाऽच्युतपदं घना धारा ।
स्वमिताभुवो दिवो गुरूरूढाऽवाच्यत पदं घनाधारा ।। 45 ।। द्वि.च. पा. य

व्रण इव हरिधन्व तटित्कृपाणिखण्डितमवाप घनम् ।
तद्गर्जितान्यकृषताकृपाणिखण्डितमवापघनम् ।। 46 ।। द्वि. च. पा. य

शमिते वनेषु वह्नौ ननृते शिखिना वितत्य पक्षान्तौ ।
तेन तु पान्थहृदीष्टाननृते शिखिनाऽवितत्यपक्षान्तौ ।। 47 ।। द्वि. च. पा. य

अशबलयन् दिवि नियुतायुता बलाकाः पयोधरस्वङ्गम् ।
शीतभिया ययुरर्द्धा युताबलाकाः पयोधरस्वङ्गम् ।। 48 ।। द्वि. च. पा. य

पतिमति मोदयितारं दयितारं या च मानेन ।
वचसाऽगादयितारं दयितारं याचमानेन ।। 49 ।। काञ्चीयुक्तसमुद्गयमकम्

विकिरद्भिरपो रूक्षस्वरसैरिभसमजवर्धनीरयुतैः ।
तनुरापि घनैरजहत्स्वरसैरिभसमजवर्धनीरयुतैः ।। 50 ।। द्वि. च. पा. य

यस्त्रीं व्यरहीन्मनसिजपृषत्कजतेन स जडिम्ना ।
स्पृष्टो हतोऽनिलेन सपृषत्कजातेन सजडिम्ना ।। 51 ।। द्वि. च. पा. य

मानस्य मानिनीनां कलाऽपि नामेध्यमानेन ।
मानेन न नावमता कलापिनामेध्यमानेन ।। 52 ।। द्वि. च. पा. य

भृङ्गकुलाय विकस्वरमहानि केतकमरोचिष्ट ।
यत्संश्रिततद्दशपुटमहानिकेतकमरोचिष्ट ।। 53 ।। द्वि. च. पा. य

ववृषुर्मेघा महितसनवनीपकभूमयोऽगेषु ।
सदुदारा इव खिन्ना न वनीपकभूमयोगेषु ।। 54 ।। द्वि. च. पा. य

दवदहनस्य पयोदा वनकृतमालस्यमधुरसतः ।
उदजीवन् षट्चरणा वनकृतमालस्य मधुरसतः ।। **55** ।। द्वि. च. पा. य

अजनि वनस्य प्राप्ते दवशमने नव्यता नितराम् ।
पान्थवनं त्वथ तापादवशमनेन व्यतानितराम् ।। **56** ।। द्वि. च. पा. य

भृङ्गकुलेन प्रमुदितमधिकन्दलि तायमानेन ।
येन हि मालत्यनुवनमधिकं दलितायमानेन ।। **57** ।। द्वि. च. पा. य

सरितां बभे श्रियर्धौ सत्यामत्याविलापानाम् ।
भटिका विसस्मरूर्मुदि सत्या मत्या विलापानाम् ।। **58** ।। द्वि. च. पा. य

मूलं सरित्स्वयुरगास्स्वादूनितमस्ततीरसिताः ।
अनुचकुर्जम्बूनि स्वादूनि तमस्ततीरसिताः ।। **59** ।। द्वि. च. पा. य

जडिमभयदेन मरूता ववे जनानामशेषाणाम् ।
पान्थानां धी क्व धृताववेजना नामशेषाणाम् ।। **60** ।। द्वि. च. पा. य

प्रियजनसमितिर्युवतिभिरहन्यमानाभिरभ्यसारीत्या ।
रेमे स्वया स्मरशैरैरहन्यमानाऽभिरभ्य सा रीत्या ।। **61** ।। द्वि. च. पा. य

ऋतुरसहत रविविभवं न द्योगं भीरविभवदभ्रमयः ।
कूलङ्कषास्समवहन्नद्यो गंभीरविभवदभ्रमयः ।। **62** ।। द्वि. च. पा. य

अथ कृष्णस्तालवनं धैनुकमापालयन्नितान्तरतः ।
रमयन् सुहृदो विपदं धैनुकमापालयन्नितां तरतः ।। **63** ।। द्वि. च. पा. य

ददृशे च रूषा व्याघ्रस्सानुचरो हीव धेनुकस्सपदि ।
तेन गृहीत्वोक्षिप्तस्सानुचरो हीवधेऽनुकस्स पदि ।। **64** ।। द्वि. च. पा. य

असुरखरैः फलमुद्यन्मुत्तालानामपाचिनोदग्रात् ।
यद्वर्षान्न घनानामुत्तालानामपाचि नोदग्रात् ।। 65 ।। द्वि. च. पा. य

ते चासुराः फलानां निहता लवनेन तालीनाम् ।
तेषां मध्ये न्यपतन्निह तालवने नतालीनाम् ।। 66 ।। द्वि. च. पा. य

रेमे कृष्णेन श्रमरहितेन खरासुरं जयता ।
अपि चेष्टास्वघविवतेरहितेन खरासु रञ्जयता ।। 67 ।। द्वि. च. पा. य

रामोऽथ मुष्टिना भुवमवता डयितारमभ्याशम् ।
अवधीत्प्रलम्बमागतमवताडयिताऽरमभ्याशम् ।। 68 ।। द्वि. च. पा. य

अरमत नुतचरणमयं ससहा मित्रैर्महन्नित्यम् ।
अरमतनुत च रणमयं स सहामित्रैर्महन्नित्यम् ।। 69 ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरे नवमाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नकरः

अथ दशमोऽऽश्वासः

लक्ष्मीमधिकां समुदितशरदुर्व्यापारजस्सु खाशासु ।
यत्रस्त्रीयु मदस्स्मरशरदुर्व्यापारजस्सुखाशासु ।। 1 ।। द्वि. च. पा. य

हंसकुलं सर उच्चैराशिश्रियदुच्चकैरवकम् ।
नभ इव समुदिततारकराशिश्रि यदुच्चकैरवकम् ।। 2 ।। द्वि. च. पा. य

अरतेस्समये तस्मिन्नलिना निभृताक्षरं त्यागात् ।
गीतं माध्वी ह्यध्यधि नलिनानि भृता क्षरन्त्यागात् ।। 3 ।। द्वि. च. पा. य

दिवसस्य दिवसनाथो विततार कमप्यलङ्कारम् ।
विधुरपुषद् घनविरतावितताारकमप्यलं कारम् ।। 4 ।। द्वि. च. पा. य

मेघा निधातुमनिलैरनिशमनीयन्त दिक्षु पात्रीषु ।
शिखिरूतममतं श्रोत्रैरनिशमनीयं तदिक्षुपात्रीषु ।। 5 ।। द्वि. च. पा. य

लोकं शरदुडुहंसीकैरवकाशैस्समबुभूषत् ।
बहुसितगुणजुषि पङ्कं कैरवकाशैस्समबुभूषत् ।। 6 ।। द्वि. च. पा. य

अनुदन्नर्कस्य तमः पटलं घनतोत्रसन्निभा भासः ।
अरमत गुहासु स तु घनपटलङ्घनतोऽत्रसन्निभाभासः ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

सूनानि श्रीः प्रययावर्यमकरराजितानि कमलिन्याः ।
अलमकृषतास्पदानि तु वर्यमकरराजि तानि कमलिन्याः ।। 8 ।। द्वि. च. पा. य

मदमन्मथौ स्म शरदा नवपुष्करसंपदा ह तायेते ।
रतिकलहे स्त्रीष्वभजन्नवपुष्करसं पदा हता ये ते ।। 9 ।। द्वि. च. पा. य

उदयाद्विन्ध्यमदमुषो विषमच्छदशाऽऽर कान्ताऽरम् ।
जगदभवदुन्मदकरि विषमच्छदशारकान्तारम् ।। 10 ।। द्वि. च. पा. य

भान्ति सरांसि समन्तात्समारूतानि स्म राजीवैः ।
हंसाश्चक्रुः कुमुदैस्समा रूतानि स्मराजीवैः ।। 11 ।। द्वि. च. पा. य

दूरे नद्यवहत्क्षयगा पाथस्स्वादु कूलस्य ।
नवपुलिनश्रीस्तां सदृगापाथ स्वा दुकूलस्य ।। 12 ।। द्वि. च. पा. य

सौख्ये किमहश्शारददिवसैकतमांशवीर्यमितम् ।
भङ्गीर्गतं समन्तादिव सैकतमांशवीर्यमितम् ।। 13 ।। द्वि. च. पा. य

मार्ताण्डेन विकसितं सारसकोकनदमुदितेन ।
वीक्ष्य जनेनारामि ससारसकोकनदमुदितेन ।। 14 ।। द्वि. च. पा. य

रेमे विहगैरूपरतिसज्जघनाकाशवसनेन ।
रेजे सरिदपि सैकतसज्जघना काशवसनेन ।। 15 ।। द्वि. च. पा. य

कुसुमे ललाटिकोचितभा वितरति बन्धुजीवानाम् ।
तरूणीनां श्रीरूदभूद् भावितरति बन्धुजीवानाम् ।। 16 ।। द्वि. च. पा. य

मृगजं नियन्तुमपटुश्शालीनामन्यतोऽपायम् ।
गीतिं कन्या तर्जनशालीनाऽमन्यतोपायम् ।। 17 ।। द्वि. च. पा. य

अपुषद्वनमाश्वसनः पान्थानामुदितपुष्पधामा श्वसनः ।
सुरतजुषामाश्वसनः तत्परिचयलब्धगन्धभूमा श्वसनः ।। 18 ।। समुच्चययमकम्

अपटुषु भास्वश्रूयत सह सावित्रीषु कलमस्य ।
चिह्नमृतोरिव गीतं सहसाऽवित्रीषु कलमस्य ।। 19 ।। द्वि. च. पा. य

अमहन् वृद्धिं गोपा वन्यां शरदो महीयस्याः ।
आपर्द्धिमृतुभ्योऽसावन्यां शरदो मही यस्याः ।। 20 ।। द्वि. च. पा. य

ते वीक्ष्य गतं वीर्यं वर्षस्य दिशामपायसङ्करवत् ।
समविद्रत वृष्णेऽस्य तु वर्षस्य दिशाम पायसं करवत् ।। 21 ।। द्वि. च. पा. य

हरिरवदत्तांस्ताता इष्टेन न वासवेन फलम् ।
दित्सथ सपायसं यत इष्टेन नवासवेन फलम् ।। 22 ।। द्वि. च. पा. य

तत्र श्रोतव्या मे वार्ता वै श्येतरूपाऽन्ते ।
निवसति खलु गोरक्षा वार्ता वैश्ये तरूपान्ते ।। 23 ।। द्वि. च. पा. य

कृषिवणनजेतरेषां विशामसौ ख्यायते विधानेन ।
विहितं नो गोरक्ष्यं विशाम सौख्याय ते विधानेन ।। 24 ।। द्वि. च. पा. य

पर्वतशरणानां नः पर्वतयागेषु चेष्टाऽस्तु ।
सिद्ध्यन्तीष्टेषूदितपर्वतयाऽगेषु चेष्टास्तु ।। 25 ।। द्वि. च. पा. य

तदिमं पर्वतमृद्धं गोवर्धनमेव मानयत ।
उत्सवममत्सरेण तु गोवर्धनमेवमानयत ।। 26 ।। द्वि. च. पा. य

नाहं न चायमधरितवनधरवासाः कृतागा वः ।
वनगिरिशरणास्स्म यद्वनधरवासाः कृता गावः ।। 27 ।। द्वि. च. पा. य

इत्युक्त्वाऽस्य गिरेर्बहुमोदनमभ्याशमानीतम् ।
आस्थायान्यद्वपुरतिमोदनमभ्याश मानी तम् ।। 28 ।। द्वि. च. पा. य

गोपैः कृष्णे मुदिते गोपालसभानुसरणीये ।
कादम्बिन्यावृतदिनगोपालसभानुसरणीये ।। 29 ।। द्वि. च. पा. य

ऐन्द्री महहतिजभयङ्करकोपलभा वितेने ह ।
अरतिं वर्षेण गवां करकोपलभावितेनेह ।। 30 ।। द्वि. च. पा. य

भ्रेमुश्शम्पाः परूषा युगान्तरतमेघसन्निभाभ्रमिताः ।
घानं न पतति वर्षे युगान्तरतमेऽघसन्निभा भ्रमिताः ।। 31 ।। द्वि. च. पा. य

तमसा घननिकरो दिवमापूरयदर्वितेन वा तेन ।
येन स्थास्नुचरा भयमापू रयदर्वितेन वातेन ।। 32 ।। द्वि. च. पा. य

वीक्ष्य विपर्ययजं तत्त्र सुराध्यक्षयज्ञस्य ।
पुर एव हरेर्गोपास्तत्रसुराध्यक्षयज्ञस्य ।। 33 ।। द्वि. च. पा. य

वृष्ट्या जन्तुषु भीषितरूरूहर्यश्वेभया न के भीताः ।
ते शरणं हरिमशनैरूरू हर्यश्वे भयानके भीताः ।। 34 ।। द्वि. च. पा. य

तान्वीक्ष्याद्रिच्छत्रं स धारयामास दण्डभूतकरः ।
रून्धन्नसुखमशन्या सधारयाऽमा सदण्डभूतकरः ।। 35 ।। द्वि. च. पा. य

गोवर्धनं स सुहृदां गवाञ्च महतो भयादरतः ।
दधदासारं समभनगवाञ्चमहतोभयादरतः ।। 36 ।। द्वि. च. पा. य

गोपा हरिमाश्रित्य न वित्रेसुरपायतस्स्थेयम् ।
यो गोवर्धनभृत्कुलिशावित्रे सुरपाय तस्थेऽयम् ।। 37 ।। द्वि. च. पा. य

प्रहसन् कृष्णो न जनितकंपशुनासीरवत्स नाभिरतः ।
नापान्नृष्वखिलेन च कं पशुना सीरवत्सनाभिरतः ।। 38 ।। द्वि. च. पा. य

वीक्ष्यौक्षकमुत्पुच्छं कुञ्चितकन्धरमहीनभस्तेने ।
विफलं तमसि घनं जितकुं चितकं धरमहीनभस्तेने ।। 39 ।। द्वि. च. पा. य

घन इव बभौ हरिर्धृतशतधारधरो रूचा परमः ।
पिञ्छापीडविडम्बितशतधारधरोरूचापरमः ।। 40 ।। द्वि. च. पा. य

उदरे ददृशेऽग्रीमतनुमुन्नमतो दामरेखेह ।
वर्षाक्लिन्ननृमानसमुन्नमतो दामरे खे ह ।। 41 ।। द्वि. च. पा. य

या तत्पाणितलस्य स्वभा वराऽगस्य तत्परासनतः ।
नान्याऽभून्नवनलिनस्वभावरागस्य तत्परासनतः ।। 42 ।। द्वि. च. पा. य

कौस्तुभरविणात्र श्रीर्दिवातनी योज्यते चारूः ।
इन्द्रहृदि स्म परिभवादिवातनीयोऽज्यतेचारूः ।। 43 ।। द्वि. च. पा. य

कुर्वन्नतोऽक्षिरोधे सन्तमसं कुचितमनलमयम् ।
अशमयदशनिमजय्यं सन्तमसङ्कुचितमनलमयम् ।। 44 ।। द्वि. च. पा. य

परितो गावो घासानघसंस्तं भानुसारेण ।
निर्मलयन्तमशेषानघसंस्तम्भानुसारेण ।। 45 ।। द्वि. च. पा. य

तत्र स्म वृषा गवयीमभिधावन्त्येवमाहेति ।
कुञ्जानि तद्रवेण किमभिधावन्त्येवमाहेति ।। 46 ।। द्वि. च. पा. य

शृङ्गाशृङ्गि तु हरिणा वृषभास्तेनेन सङ्ग्रामम् ।
नीता व्याञ्जन् व्रजिनां वृषभास्तेऽनेन सङ्ग्रामम् ।। 47 ।। द्वि. च. पा. य

प्रतिशब्दोऽश्रावि गुहास्वपि मोदध्वं हतेजयत ।
शेष्वऽऽस्व तिष्ठ भुनजै स्वपिमो दध्वं ह तेजयत ।। 48 ।। द्वि. च. पा. य

ददृशुर्भुजया क्षेमं विधाय मुनयो दधिस्पृशा समया ।
अद्रिगया भान्तं सद्विधा यमुनयोदधिस्पृशा समया ।। 49 ।। द्वि. च. पा. य

कण्डूयति तं वात्सकमुपलालयमानमन्तिके च नखे ।
अभितस्सिद्धास्स्म दधतमुपलालयमानमन्ति के चन खे ।। 50 ।। द्वि. च. पा. य

करकाणामपि कार्यध्वस्ताविषुरंहसां चयं तारम् ।
यमयन्तं मुनयस्साध्वस्ताविषुरंहसां च यन्तारम् ।। 51 ।। द्वि. च. पा. य

घनवृतमपेक्ष्य मुनयस्सप्ता हंसं ततकरे ते ।
अतृपन् हरौ गिरावपिस्सप्ताहं सन्ततकरेते ।। 52 ।। द्वि. च. पा. य

अपदानादवयन्तस्समुदं तं नाथमन्यं ते ।
घोपास्स्म सुखाद्वर्षजनमुदन्तं नाथ मन्यन्ते ।। 53 ।। द्वि. च. पा. य

पिञ्छाञ्चितस्सुमनसा धृतावतंसोऽपि लाङ्गलीतेन ।
घोषं भुजेन पर्वतधृताऽऽव तं सोऽपि लाङ्गली तेन ।। 54 ।। द्वि. च. पा. य

इति वृष्ट्या स गवां श्रियमरराजदमन्दयाऽलूनाम् ।
श्रेष्ठो हरिरकृत च नामरराजदमं दयालूनाम् ।। 55 ।। द्वि. च. पा. य

सप्ताहं रेवत्याः प्रत्यूषे देवराजेन ।
आगामि चाष्टमदिनप्रत्यूषे देवराजेन ।। 56 ।। द्वि. च. पा. य

हरिमस्तौदवरूह्य तु मघवांश्चेतोऽभ्रमोरिष्टम् ।
अवदच्चान्वशिषन्मामघवांश्चेतोभ्रमोऽरिष्टम् ।। 57 ।। द्वि. च. पा. य

न जनूंषि विलसतस्ते स्वच्छन्दस्योपधावन्ति ।
दोषा दधि धयतस्त्वत् स्वच्छं दस्योऽपधावन्ति ।। 58 ।। द्वि. च. पा. य

कीडार्थस्तेऽद्रिरसौ नेहेतरसाधनं यतोऽवश्यम् ।
ईशो भवान् हि दाम्ना नेहे तरसा धनं यतो वश्यम् ।। 59 ।। द्वि. च. पा. य

स्वानुज्ञां स हरिबलौ सशिखावलपत्र पालीके ।
मुक्त्वा दधतावुरसी सशिखावलपत् त्रपालीके ।। 60 ।। द्वि. च. पा.

अथ नुतिबलेन कृष्णान्नाकम्पत यस्सुराजा तम् ।
गतमन्वयुरस्तभयं नाकं पतयस्सुरा जातम् ।। 61 ।। द्वि. च. पा.

रक्षंस्तदा हरिर्गाः भाण्डीरेऽमेयमतिरमितः ।
सखिभिस्सहितैर्गोधनभाण्डी रेमेऽयमतिरमितः ।। 62 ।। द्वि. च. पा. य

गौतमभारद्वाजौ सन्नामायागतौ तदामुष्य ।
यद्दुःखं भूरि तयोस्सन्ना मायाऽऽगतौ तदामुष्य ।। 63 ।। द्वि. च. पा. य

विप्रावृषीह समये सङ्गत्याऽगेन देवमुदितमितौ ।
विप्रावृषी ह सङ्गत्यागेन देवमुदि तमितौ ।। 64 ।। समुद्गयमकम्

अक्षिप्रयोजनगतावावृत्त्या हीनमायातम् ।
अक्षिप्रयोजनगतावावृत्त्याऽहीनमायातम् ।। 65 ।। समुद्गयमकम्

सुहितौ नत्वायातौ सदा श्रयं यादवं च कम्पान्तम् ।
सुहितौ नत्वा यातौ सदाश्रयं यादवञ्चकं पान्तम् ।। 66 ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वाननुगृहीतयमकरत्नाकरे दशमाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीतयमकरत्नाकरः

अथ एकादशाश्वासः

स्पृहयन् गुणाय पापाद्धर्मदयाजाय योऽपेतः ।
गोपः कुम्भकनामा धर्मदयाजाययोपेतः ।। 1 ।। द्वि. च. पा. य

मिथिलाख्यं यस्संश्रितविदेहमध्यावसन्नाकम् ।
यमकृत नीला स्वसुता विदेहमध्यावसन्नाकम् ।। 2 ।। द्वि. च. पा. य

गोष्वजनिषतास्योदितकलि तनयाः कालनेमीयाः ।
निन्युरशं गर्भस्याकलितनयाः कालनेऽमी याः ।। 3 ।। द्वि. च. पा. य

स खलु यशोदाभ्राता सत्यपरो धेनुमानात्तान् ।
असुरान्मेने जगतस्सत्यपरोधेऽनुमानात्तान् ।। 4 ।। द्वि. च. पा. य

स प्रतिजज्ञेऽथैषां मापयितारं वरं नीला ।
वरयिष्यत्यस्मान् सुखमापयितारं वरं नीला ।। 5 ।। द्वि. च. पा. य

साऽश्रूयत हरिणा जनसमूहतः किंवदन्ती ह ।
पर्यहसन् सोऽन्ये बलसमूहतः किं वदन्तीह ।। 6 ।। द्वि. च. पा. य

स ततस्संप्रयियासितजनकपुरो गोपचकमेजितवान् ।
क्लान्तिं बृन्दावनतो जनकपुरोगोऽप चकमे जितवान् ।। 7 ।। द्वि. च. पा. य

स सह बलेन स्वेष्टं विदितवताऽगच्छदच्छायाः ।
भासश्श्रियार्कवत्पथि विदितवताऽग्च्छदच्छायाः ॥ 8 ॥ द्वि . च . पा . य

मार्गं सखिभिस्स्म द्राग्ग्रामपुरस्सरतया धिया तरति ।
दृष्टवनागजनपदग्रामपुरस्स रतया धिया तरति ॥ 9 ॥ द्वि . च . पा . य

तस्य खरं पथि मरुता न ववेऽतसराजिकायस्य ।
नद्यः प्रीणयन्यो भृतनववेतसराजिका यस्य ॥ 10 ॥ द्वि . च . पा . य

उद्वहनमभिध्यायन् भावि विदेहानमा रामैः ।
सखिभिरितश्श्रान्तेरुद्भा विविदे हानमारामैः ॥ 11 ॥ द्वि . च . पा . य

श्रयति मदने युवमनश्शाले यानन्तके दारान् ।
न जहाति जनो लसतश्शालेयानन्तकेदारान् ॥ 12 ॥ द्वि . च . पा . य

केदारेष्वरविन्दं नवशालीनां च मूर्धानम् ।
भजति रसस्याध्यधि यानवशालीनां चमूर्धानम् ॥ 13 ॥ द्वि . च . पा . य

यत्कलमलवेऽब्जेषु प्रसृतिमिता जातरूपाभाः ।
सूञ्छाः कलमा येषां प्रसृतिमिता जातरूपा भाः ॥ 14 ॥ द्वि . च . पा . य

यत्सरसीषु रमन्ते कलहंसा रसकलापेन ।
कुर्वन्तस्सह रवजं कलहं सारसकलापेन ॥ 15 ॥ द्वि . च . पा . य

यत्र वृषा युद्ध्यन्ते समृच्छमानास्स्थितानरात् ।
वित्रास्य विषाणमिता समृच्छमानास्थिता नारात् ॥ 16 ॥ द्वि . च . पा . य

यद्भूमौ श्रीस्स्वयमधिमुत्कृष्टायमजायतामित्याम् ।
जनकोऽदित यां प्रीरूयुत्कृष्टायामजाय तामित्याम् ॥ 17 ॥ द्वि . च . पा . य

द्रुततिस्सार्का यत्रोपवनेषु क्षपयते हरितम् |
सा खलु तेषु सुशीतलपवनेषु क्षपयतेऽहरितम् || 18 || द्वि . च . पा . य

मधु यत्र मधुव्रतकुलमधुनाना मल्लिका क्षरति |
उम्भत्यम्भोऽब्जं सृतमधु नानामल्लिकाक्षरति || 19 || द्वि . च . पा . य

यास्तु तरूण्यः प्राप्ताः पृथुलकुचघटावनमनं ताः |
भूषन्ति यदुद्यानां पृथुलकुचघटावनमनन्ताः || 20 || द्वि . च . पा . य

सुखिनो यान् परितोऽन्वितनागस्पन्दनकरञ्जवनम् |
यन्त्यनिलं मृदुमुग्रं नागस्पन्दनकरं जवनम् || 21 || द्वि . च . पा . य

यत्र छदनैः पिञ्छछत्रायन्ते समञ्चिताः पूगाः |
येषां तमो गतिमिवेच्छत् त्रायन्ते समं चिताः पूगाः || 22 || द्वि . च . पा . य

ये भान्ति फलस्य चयात्कण्ठाभरणायमानस्य |
यैर्युवयुवतीनां नोत्कण्ठा भरणाय मानस्य || 23 || द्वि . च . पा . य

व्रजता हरिणा संभृतजम्भासु रसादनेन वसुधासु |
तासु मुमुदेऽग्रजीकृतजम्भासुरसादनेन वसुधासु || 24 || द्वि . च . पा . य

वीक्ष्य बलोऽप्युपवनमितजम्भीरामलकपुन्नागम् |
यातो विडम्बयन् दिविजं भीरामलकपुन्नागम् || 25 || द्वि . च . पा . य

कृत्वा वृषान्निनीषुस्स मतो रणमण्डनाभिरामान्तम् |
जनकपुरमैद्धरिधनुस्समतोरणमण्डनाभिरामान्तम् || 26 || द्वि . च . पा . य

यत्परिसरेण संश्रयदिक्ष्वाकुलसत्कुलीनरामेण |
जातं कलमक्षेमकृदिक्ष्वाकुलसत्कुलीनरामेण || 27 || द्वि . च . पा . य

यत्स्त्रीगतिमभ्यस्येव धार्तराष्ट्रास्सरोगता महिताः |
यान्ति च यत्र सुराज्ञां वधार्तराष्ट्रास्सरोगतामहिताः || 28 || द्वि . च . पा . य

यत्प्रासादैर्विहतिं विमानयात्राऽयते नभोगानाम् ।
यत्र स्त्रिया विघातो विमानया त्रायते न भोगानाम् ।। 29 ।। द्वि . च . पा . य

यत्स्त्रीर्वीक्ष्य गृहोपरि सत्रपया भज्यते परावृत्तिः ।
दिवि दिव्यया स्त्रिया सुरसत्रपया भज्यते परा वृत्तिः ।। 30 ।। द्वि . च . पा . य

यत्र स्त्रियो रमन्ते मुद्यानान्मत्तवारणादधिकम् ।
न यदीयात् किल नन्दनमुद्यानान्मत्तवारणादधिकम् ।। 31 ।। द्वि . च . पा . य

यत्र वधूरूर्वश्या समेनकारम्भया समा सक्ते ।
पत्यौ रमते मन्मथसमे न काऽरं भया समासक्ते ।। 32 ।। द्वि . च . पा . य

रथ्यान्तरं यदीयं वस्त्यध्वजवार्यमाणहंसमहः ।
तेन धिया वर्षर्तावस्त्यध्वजवार्यमाणहंसमहः ।। 33 ।। द्वि . च . पा . य

यत्र च सदृशी रत्नावली कनिष्ठा पतङ्गानाम् ।
स्मरदा च कृत्रिमखगी वलीकनिष्ठा पतङ्गानाम् ।। 34 ।। द्वि . च . पा . य

यत्राब्जं निशि विकसति रूचिरमणीनां सदालोकात् ।
अहनि कुमुदं मुखादतिरूचिरमणीनां सदा लोकात् ।। 35 ।। द्वि . च . पा . य

यत्र सुचारित्राढ्याश्चतुराश्रमहारिणो वर्णाः ।
सरसां च साम्बुजानां चतुरा श्रमहारिणो वर्णाः ।। 36 ।। द्वि . च . पा . य

यत्र भजन्ति नृपा बहुदा दर्शं पूर्णमासमतिरात्रम् ।
दधति स्त्रिय उपरिगृहादादर्शं पूर्णमासमतिरात्रम् ।। 37 ।। द्वि . च . पा . य

अथ कुम्भकेन समगात् स मातुलेन प्रतीतेन ।
प्रीतिर्बभ्रे येनासमाऽतुलेन प्रतीतेन ।। 38 ।। द्वि . च . पा . य

समवस्थापितमङ्गलकुम्भकसदनेकसत्कृतिभिः |
मह एधितः परिजनैः कुम्भकसदनेऽकसत् कृतिभिः || 39 || द्वि . च . पा . य

नीलाऽस्निह्यद्यं भृशमाकर्णनया क्षमायां तम् |
साक्षादकरोदच्युतमाकर्णनयाक्षमायान्तम् || 40 || द्वि . च . पा . य

जघनेन च मध्येन च गुर्वी क्षामा समा धवं कामम् |
रूपेण जयन्तं शुभगुर्वीक्षामास माधवं कामम् || 41 || द्वि . च . पा . य

नीला तौ वीक्ष्याद्भुतरतिकौ तु कमन्यथाभूतम् |
हरिमैक्षतात्मनि सुधीरतिकौतुकमन्यथाभूतम् || 42 || द्वि . च . पा . य

नवया रूचा श्रितौ तावितरेतरसङ्गवाहितया |
वेषस्तयोर्न कं व्यतिवितरेत रसं गवा हि तया || 43 || द्वि . च . पा . य

सा तं स च तां सहसा प्रैषीत्कामं महीयमानमिति |
तं प्रति तु साऽक्षिपातैः प्रैषीत्कामं मही यमानमिति || 44 || द्वि . च . पा . य

अभृत नु हंसगणस्तां दिव्यपदव्याजजलजगतः |
अपदं या किल विदिता दिव्यपदव्याजजलजगतः || 45 || द्वि . च . पा . य

अवनतमम्बुजयुगमिव रसाधिवासाय पदयुगलम् |
येन हरेर्हृदि रतिपतिरसाधि वासाय पदयुगलम् || 46 || द्वि . च . पा . य

अब्जे कुचिते नु पदे नखराजासन्नभावेन |
यद्गेनाघाप्तिरियान्न खरा जासं न भावेन || 47 || द्वि . च . पा . य

तत्पादगतश्चन्द्रो विकलङ्कतमोऽवसद्दशत्वेन |
वर्तेत तादृशपदे विकलं कतमोऽवसद्दशत्वेन || 48 || द्वि . च . पा . य

अवनतपदाब्जनालकसमजङ्घा तस्य सा धनवत् |
याऽऽत्मभुवः प्रति युवपशुसमजं घातस्य साधनवत् || 49 || द्वि . च . पा . य

ऊरू दधौ हरेस्सा मनोरमा रम्भयोर्वश्या ।
सदृशौ न यत्समा सह मनेरमा रम्भयोर्वश्या ॥ 50 ॥ द्वि . च . पा . य

जघनालाने स्वस्मिन्न कम्प्रपञ्चेषु सारेभे ।
मोहयितुं तरूणां न कं प्रपञ्चेषु साऽऽरेभे ॥ 51 ॥ द्वि . च . पा . य

वेदिप्रतियातनया सदुदरलक्ष्म्या स्तनोद्यदतियातनया ।
हरिबहुमतियातनया रेजेऽभूत्कुंभके महति या तनया ॥ 52 ॥ समुच्चयथमकम् (अन्तिमपदयमकम्)

रसनद्या नाभिरभूदावर्ततया शुभा रचिता ।
स्तनलक्ष्मीर्मध्ये रसदाऽऽवर्तत याऽऽशु भारचिता ॥ 53 ॥ द्वि . च . पा . य

लौहीव धृतिशलाका सा रोमाली कृतोदर्या ।
नाभ्या याऽस्ता श्रिय इव सारो मालीकृतो दर्या ॥ 54 ॥ द्वि . च . पा . य

स्मारं भृतकुचयौवनरसकलशमनोद्यमाचारम् ।
अधित युवघातने तनुरसकलशमनोद्यमा चारम् ॥ 55 ॥ द्वि . च . पा . य

भातं तया भुजा जितसन्तानस्कन्धकं धरया ।
सुसदृश्या संश्रितरससन्तानस्कन्धकन्धरया ॥ 56 ॥ द्वि . च . पा . य

संप्रीण्य हरिं स्माश्रितवत्सलतायाः प्रियं करौ भातः ।
किसलयवन्नीलाह्वयवत्सलतायाः प्रियङ्करौ भातः ॥ 57 ॥ द्वि . च . पा . य

प्रगुणितगुणेन किं लसदाननमस्या दिनाब्जेन ।
उत विमलितेन कृतमितदाननमस्यादिनाऽब्जेन ॥ 58 ॥ द्वि . च . पा . य

निरूपमतमकण्ठाधरनासाद्यं गोऽभिरामतया ।
विलसल्लपनं बभ्रेऽनासाद्यं गोभिराम तया ॥ 59 ॥ द्वि . च . पा . य

अदधान्नेत्रे ह्युपमितविसारिणी साधुनी वामा ।
भूर्मिश्रिया समेते विसारिणी सा धुनीवामा ।। 60 ।। द्वि . च . पा . य

तद्वीक्षितं हरिं स्मरदष्टमतिथिमाललम्बेऽरम् ।
अलिकं तस्यास्समभादष्टमतिथिमाललं बेरम् ।। 61 ।। द्वि . च . पा . य

यौवनरसैरसौ लसदलिकाऽलकमधिततता पिञ्छम् ।
अतिगतमपि कान्त्या लसदलिकालकमधित तापिञ्छम् ।। 62 ।। द्वि . च . पा . य

हरिणा तयैव तस्मिन्नर्चाऽऽयजुषा ससाम्नाऽऽपि ।
यन्महिमेयत्तोक्ता नर्चा यजुषा ससाम्नाऽपि ।। 63 ।। द्वि . च . पा . य

आर्चदथ कुम्भको द्रागर्हणया नन्दगोपमायोगात् ।
स कृतार्थतां विहीनो गर्हणयाऽऽनन्दगोऽपमायोऽगात् ।। 64 ।। द्वि . च . पा . य

अथ तेन चकलाङ्गलहेती समभाविषातां तौ ।
यौ पथ्यर्कजपावकहेतीसमभाविषातान्तौ ।। 65 ।। द्वि . च . पा . य

वाचं तु कुम्भकोऽग्रे नन्दादीनामुदाजह्रे ।
कृष्णेन यया कृतसखिनन्दाऽदीना मुदाजह्रे ।। 66 ।। द्वि . च . पा . य

इह के वृषभानेतानसुरानाहन्तुमाम कीनाशाः ।
यद्वधतोऽर्हयितुमलं न सुरा नाहं तु मामकीनाशाः ।। 67 ।। द्वि . च . पा . य

बलिभिरपि दुग्रहो बहुमायातानान्नयातीतः ।
एषामेको मद्गृहमायातानां न यातीतः ।। 68 ।। द्वि . च . पा . य

एते यैः खल्वस्यां कौ मार्यास्सवदैतेयाः ।
उद्वहनान्नीलायाः कौमार्यास्सवदैतेऽयाः ।। 69 ।। द्वि . च . पा . य

ज्ञानस्य प्रति बुद्धिं वृषाकपीयामधीरभावेन ।
नाकृत परिषच्छङ्कितवृषा कपीयामधीरभावेन ।। 70 ।। द्वि . च . पा . य

विभयो दयमानो हरिरुद्युक्तो मारणे समुत्तस्थौ ।
विभयोदयमानो हरिरुद्युक्तोऽमा रणे समुत् तस्थौ ।। 71 ।। समुद्गयमकम्

इति श्रीमत्कूरत्ताल्वाननुगृहीत यमकरत्नाकरे एकादशाश्वासः

श्रीमत्कूरत्ताल्वाननुगृहीत यमकरत्नाकरः

अथ द्वादशाश्वासः

प्राक्रमत स गन्तुं वृषसमजं घाताय नन्दयिता ।
सा यता इयात् स्मरेषुधिसमजङ्घा तायनं दयिता ।। 1 ।। द्वि . च . पा . य

हन्तुं हर्षितधैर्यातुलसीरभृतो रसादरीनेता ।
स तु दामकीलचन्द्रकतुलसीरभृतोरसाऽऽदरी नेता ।। 2 ।। द्वि . च . पा . य

दारादराददूरादारोरोदो दरारिररः {ललः} ।
दारी दूरादारोदारो रोदोदरारिररः ।। 3 ।। द्वि . च . पा . य

भारिभिरारोऽरिभिरारारे भेरीभरे भीरः ।
भीरा रीरा भूरीरारेभेऽरीभरेभीरः ।। 4 ।। द्वि . च . पा . य

हरिरारावेण शुभाकारेणाकारणाकारः ।
शुशुभेऽरीणामिह भीकारेणाकारणाकारः ।। 5 ।। द्वि . च . पा . य

देवानां तत्येक्षितुमायोधनमभ्रमास्थाय ।
ये मेनिरे हरिर्नोऽमायो धनमभ्रमाः स्थाय ।। 6 ।। द्वि . च . पा . य

स्वर्धि वृषान् धनं महदिति जानाना विधारयतः |
दिवि समगंसत सर्वे दितिजा नानाविधा रयतः || 7 || द्वि . च . पा . य

सा तेनानेन भयाविला सभा जानतेनेन |
जलदनिभेन भगवता विलासभाजा न तेने न || 8 || द्वि . च . पा . य

यस्त्रिदशारातीनां गदाधरस्संयतीरयिता |
श्रेयांसि ददृषीणां गदाधरस्संयतीरयिता || 9 || द्वि . च . पा . य

यस्सन्ननया संश्रितनयया चक्रीडया चेत्यः |
एतां दैत्यारिर्निहि न ययाच क्रीदया चेत्यः || 10 || द्वि . च . पा . य

दुष्टानां घ्नन्नारात् सकोटरावणकदण्डकावनतः |
भूमौ रतवान् प्राक्कृतसकोटरावणकदण्डकावनतः || 11 || द्वि . च . पा . य

लीलालालोऽलोलो लालालालीललोऽलीलः |
लीलालालोलोलोऽलालालाली ललो लीलः || 12 || समुद्गयमकम्

अभियान्तं वीक्ष्य हरिं रूरूषुरसन्तो वृषा रातीन् |
पान्तस्सिंहा इव सुररूरूषु रसन्तो वृषारातीन् || 13 || द्वि . च . पा . य

कृष्णं ततो वृषगणादायादेको महोक्षोऽभि |
तेन तु धीरेऽस्मिन् यदुदायादे को महोऽक्षोभि || 14 || द्वि . च . पा . य

पापारिरपि पुरोऽरेरापारोऽपारपररूपः |
पुररिपुरूपोऽरिरूरापारोऽपार पररूपः || 15 || द्वि . च . पा . य

तं वृषभमभिद्रवतो द्विषाणमग्राहितपदस्य |
हस्तेन हरेस्तु जगद्द्विषाणमग्राहि तपदस्य || 16 || द्वि . च . पा . य

तत्तत्तातिततततातततोऽतितातोऽततातीतिम् |
तोत्ताऽतीतेऽतीते ततोऽतिताऽतोऽतताऽतीतिम् || 17 || द्वि . च . पा . य

मुद्दो मेदी मोदी मदी दमददो मृदुद्दामम् |
मेदोदुदादिमोऽमदमदीदमददामृदुद्दामम् || 18 || द्वि . च . पा . य

निहतात् स सम्मतिं सुरसमाजगामाप दानवतः |
अपरो वृषभोऽस्य पुरस्समाजगामापदावनतः || 19 || द्वि . च . पा . य

धाराधरर्धिरधिधीरद्धा धीरो धराधरः |
रूरूधेऽरिधराधरधूरद्धाधीरोऽधराधरः || 20 || द्वि . च . पा . य

ऋजुरजरोऽरेराजीराराजो राजराजोऽर्जः |
रेजे जूररिराजेराराजो राजराजोर्जः || 21 || द्वि . च . पा . य

तुत्तु पपाताप्तापतत्पतितोपेतोपतापिततः |
पाते पततोऽतीतः पतितोऽपेतोऽपतापिततः || 22 || द्वि . च . पा . य

अन्यो वृषस्तु कृष्णं समाययाविध्यमानमायन्तम् |
कर्तुं किल बहुमायं स मायया विध्यमानमायं तम् || 23 || द्वि . च . पा . य

वेदविदादावावेदवदावो देवदेवोऽदः |
दिवि देवद्वां विवदद्दवदावो देवदेवोऽदः || 24 || द्वि . च . पा . य

स ससार सीरिरसरस्सुरसारस्सूरसारारी |
सूरिरसुरारिरूरूरीसुरसारस्सूरसारारी || 25 || द्वि . च . पा . य

हेरारोही रंही हरिरंहोहारिहा हारी |
राहोररिरारार्हो हरिरंहोहाऽरिहा हारी || 26 || द्वि . च . पा . य

रेरेरारोऽरीरोरूरूरीरारोऽररोरोरः |
रोरूरोऽरौ रैरीरूरूरीरारो ररोऽरोरः || 27 || द्वि . च . पा . य

जहतं प्राणैरेनं सममर्दनतोऽग्रशृङ्गारम् ।
सहसा प्राप्याऽरेषं स ममर्द नतोग्रशृङ्गारम् ।। 28 ।। द्वि . च . पा . य

क्रीडन्नेव स कृष्णो निरास्थतामास्थितश्चतुरः ।
सखिभिरितरान्महोक्षान्निरास्थतामा स्थितश्चतुरः ।। 29 ।। द्वि . च . पा . य

मृतिभीर्वृषतत्याऽथाशिवाऽऽश्ववेता लयाततया ।
रणभू रेजे प्रमुदितशिवाश्ववेतालयाततया ।। 30 ।। द्वि . च . पा . य

काकाकूकूकाके कोके कङ्के कुके काके ।
कौ कौ काकाङ्केऽकुककोके कङ्केऽकुकेकाके ।। 31 ।। द्वि . च . पा . य

असुरगणेन प्रमदो व्यधमानेनाम्बरेऽहायि ।
हीनेन विलपितं दिव्यथ मानेनाम्ब रे हाऽऽयि ।। 32 ।। द्वि . च . पा . य

ईयुर्दिशि दिशि भीतिर्भूरीति विनीतिभृन्नीति ।
उरूरूत्प्रीतिर्भूष्णुर्भूरीतिविनीतिभृन्नीति ।। 33 ।। द्वि . च . पा . य

रेमेऽमरारिमारी रामारामो रमारामः ।
माराररिर्मुरारी रामारामोऽरमारामः ।। 34 ।। द्वि . च . पा . य

कुम्भकसुतेन महिमा श्रीदाम्ना यादवस्य तोदयतः ।
वृषभानाज्ञायि धियः श्रीदाम्नायादवस्यतोदयतः ।। 35 ।। द्वि . च . पा . य

तुष्टस्तुष्टाव च तं नीलाभ्राताऽयमानतोऽपचिता ।
दिव्या यस्य रूचिर्जितनीलाभ्रा तायमानतोपचिता ।। 36 ।। द्वि . च . पा . य

देव श्रीवर पर गां वक्ष्यामि स्वामिताधार ।
श्रीमद्दास्यश्रियमुपवक्ष्यामि स्वामिताधार ।। 37 ।। द्वि . च . पा . य

भगवन् भवन्तमाद्यं जाने त्रायस्व नोदास्यम् ।
अद्य प्रभृति तु लक्ष्मीजानेऽत्रायस्व नो दास्यम् ।। 38 ।। द्वि . च . पा . य

परमायातस्स्वरतेर्दूरक्षेमेण मां रक्ष ।
परमाऽऽयास्स्वरतेस्वैरं ध्येयातसीरम्य ।। 39 ।। प्रथमतृतीयपादयमकम्

सङ्गं त्वत्पादेऽब्जारूणधामनि रंहसाऽधियाचाम ।
गणयादे संसारं रूणधाम निरंहसा धिया चाम ।। 40 ।। द्वि . च . पा . य

नूनं ना ना नाना नेनानेना न नो नोनान् ।
ननु नानीननोऽऽनुन्नानेनानेनाननो नो नान् ।। 41 ।। द्वि . च . पा . य

शेषाशाशोऽशोषश्शेषाशेषोऽशिषोऽशेषम् ।
शेषी शेषीशेशश्शेषाशेषोऽशिषोऽ शेषम् ।। 42 ।। द्वि . च . पा . य

भीमे भीमोऽमाभाभूमाऽभामोऽभिमाभूमिः ।
भौमाम्भोभोमाभूर्भूमाभामोऽभिमाऽभूमिः ।। 43 ।। द्वि . च . पा . य

मायामायामायामायामऽऽयामयाऽऽमाया । (समुद्ररूप)
मा या मायामायामायामायामायाऽऽम या मयाऽमाऽऽया ।। 44 ।। महायमकम्

या याऽयायायाया सा सा सा साऽऽससा सासा ।
मामामामामामाऽऽपापापापाऽपपापापा ।। 45 ।। प्रतिपादमादिमध्यान्तयमकम्

स्वददस्व स्वददस्व त्रासासात्र त्रसासात्रा । अनुलोमप्रतिप्रतिलोमपादः
प्रतत प्रप्रततप्र त्रासासात्रत्र सासाऽऽत्रा ।। 46 । अयुक्पादयोरर्धपादयमकम्

मारामासद्धाराजाते त्रासह रमा रामा ।
मारामार ह सत्रा तेजा राद्धा समारामा ।। 47 ।। अर्धप्रतिलोमादिमध्यान्तयमकम्

कं ह्यचलाऽऽप्ता हेऽवक सत्या युक्ताऽभवन्नाथा ।
ध्वंसितशत्रुप्राथित सत्यायुक्ता भवन्नाथा ।। 48 ।। द्वि . च . पा . य

यस्य भयस्य भरो मा मत्राप त्रापत्राभीक ।
कामित कामितद्वारो नाहं नाहं भजे हेयम् ।। 49 ।। पादादियमकम् ।।

चक्रे चक्रेश सपदि काऽनेका नेह भीस्सादम् |
रक्षितर क्षितशोका तस्तेऽतस्ते रिपौ नव्यम् || 50 || पादाद्रियमकम्

श्रीतश्श्रीत धराऽधिप वत्सावत्सारणोदारा |
साङ्गा साऽङ्गाश्रितवशकः पाकः पापजो घोरः || 51 || पादाद्रियमकम्

सृजतो जगदमुना किं भवदीयेतापदानेन |
मह्यं त्वयाऽतिभक्तोद्भव दीयेतापदानेन || 52 || द्वि . च . पा . य

स्थेयं मयि दुःखेन न भवदीये तापदानेन |
भावत्को देहाश्रितभव दीयेताऽऽपदा नेन || 53 || द्वि . च . पा . यं

यायायायायायायायायायाय या ययाऽऽयायाः |
याऽयायायायाया या यायायाय याऽऽययायायाः || 54 || महायमकम्(समुद्गयमकम्)

आआ आआ आआ आआ आआ आआ आआ आआ |
आआ आआ आआ आआ आआ आआ आआ आआ || 55 || महायमकम् (एकाक्षरी)

घनमननमनघ नय दय यदयन मदरद दरदम नयदययदयन |
तपनप पनपत पर वररवरप नवनव वनवन परवररवरप || 56 || महायमकम् (त्र्यक्षरी)

दददददददददददददद दददददद ददद दददददददददद |
दददददददददद ददद ददद दददद दददद दददददददद || 57 || एकाक्षरी महायमकम्

सकलापदानवास स्व यमय नीलाञ्जनाभवर |
सकलाप दानवास स्वय मय नीलाञ्जनाभवर || 58 || (समुद्गद्वयेन)

सकलाप दानवास स्वयमय नीलाञ्जनाभ वर | महायमकम्
सकलापदानववास स्वयमय नीलां जनाभ वर || 59 ||

परिरम तया तु तन्द्रीं विहाय साकं समारेण |
सा भवता यात्वमलितविहायसा कं समारेण || 60 || द्वि . च . पा . य

रक्ष च लोकान् प्रमुदित विहायसा कंसमारेण ।
धार्य न न सदृशा काविहायसा कं समारेण ।। 61 ।। द्वि . च . पा . य

ब्रह्मादिष्वपि देव श्रीदामाज्ञा तवानद्धा ।
इत्यस्तुत हरिमेषः श्रीदामा ज्ञातवानद्धा ।। 62 ।। द्वि . च . पा . य

कृष्णस्याभावि ततस्सख्या तस्यऽऽज्ञया तेन ।
प्रियकृत्तथा हि नृतया स ख्यातस्याज्ञयातेन ।। 63 ।। द्वि . च . पा . य

हत्वा वृषान् रूषा ये समुपायंस्तावदाततया ।
नीलां कुलस्य कृष्णस्समुपायंस्तावदाततया ।। 64 ।। द्वि . च . पा . य

उदभासि मनोरमया दुरापकान्त्या तया त्वतिमनोरमया ।
कृष्णः कमनोऽरमयादिष्टं सदृशा ययाऽरिदमनो रमया ।। 65 ।। समुच्चययमकम्

अधिका सा रम्भातस्सहामरैर्नित्यनर्मसारम्भातः ।
इतरससारं भातः स्म यद्रूरू प्रति किलाञ्जसा रम्भातः ।। 66 ।। समुच्चययमकम्

नीला स च जेतोक्ष्णामविक्षताङ्गो वृषावरजः ।
समदाविव बृन्दावनमविक्षतां गोवृषावरजः ।। 67 ।। द्वि . च . पा . य

साऽरमतानेनायुतकामनयर्द्ध्या सहासीना ।
सारमताऽनेना युतकामनयर्द्ध्या सहासीना ।। 68 ।। समुद्गयमकम् .

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वाननुगृहीत यमकरत्नाकरे द्वादशाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरः

अथ त्रयोदशाश्वासः

शरदृतुमुच्छोषितघनसरिरं सुरपत्यरीतिमानीतः |
स्त्रीभिरभून्नदं प्रति सरिरंसुरपत्यरीतिमानीतः || 1 || द्वि . च . पा . य

स्नेहमभिवर्षता स्त्रीरासारं भानुरोधाय |
कृष्णघनेनैषि तमी रासारम्भानुरोधाय || 2 || द्वि . च . पा . य

अनुसरदिव धाम हरिं हरिदश्वीयं तदा शान्तम् |
नयदपि रवेरितापरहतिदश्वीयं तदाशां तम् || 3 || द्वि . च . पा . य

रवितापास्तु विरहिणीरथाङ्गना मानमन्यूनाः |
आशिश्रियुरपि विहगं रथाङ्गनामानमन्यूनाः || 4 || द्वि . च . पा . य

हारिद्र्यो रजति रवापीततयाऽर्यमच्छवयः |
तन्नूपुरति स्म गिरा वापीततयाऽऽर्यमच्छवयः || 5 || द्वि . च . पा . य

व्यतिरूरूविरे खगाल्यो निवासतरूजालमभितोऽयाः |
कोका ध्यात्वाऽघौघानिवासत रूजाऽलमभितोयाः || 6 || द्वि . च . पा . य

द्रष्टुमिवार्कं स्म तरोर्दूरं धावतितरां छाया |
पातिव्रत्यं स्म रवेर्दूरन्धाऽवतितरां छाया || 7 || द्वि . च . पा . य

गावश्श्रमं वनान्तादावर्तन्तापनीय समम् |
आतपतोऽब्धिजलं स्फुरदावर्तं तापनीयसमम् || 8 || द्वि . च . पा . य

वीक्ष्याब्जकुमुदषण्डं समदशतालिं गवा तदर्पितया |
ततृपुस्तरूणास्तदुभयसमदशतालिङ्गवातदर्पितया || 9 || द्वि . च . पा . य

बहुनाऽऽक्रोशि कामति कुं कुमवर्णे पतङ्गेन ।
रूचिरूचितात्वतिरागिणि कुङ्कुमवर्णे पतङ्गे न ।। 10 ।। द्वि . च . पा . य

दोषागमतो राज्ञा गाहित्वा वाऽरिधौतमोदेन ।
सुकृतेहतयोदजिगमिषि गा हित्वा वारिधौ तमोदेन ।। 11 ।। द्वि . च . पा . य

धिग्जीवितमति हास्यं सविता नस्सप्रभोऽस्तमितः ।
इति किल दिवसोऽस्य सुहृत्सवितानस्स प्रभोस्तमितः ।। 12 ।। द्वि . च . पा . य

भास्वान् हतप्रभः किल वारूण्या पीतया पतितः ।
निगृहीतो जगतोऽभूदारूण्यापी तया पतितः ।। 13 ।। द्वि . च . पा . य

बिम्बेऽक्षिपन् द्विजा जलमतिरोधिन्याञ्जलं सान्ध्यम् ।
यावन्न जगत्स्यान्निशि मतिरोधिन्यां जलं सान्ध्यम् ।। 14 ।। द्वि . च . पा . य

कुमुदं चाह्नि प्रमुदितचक्रे मुक्तामयं सितं वियति ।
रासाय भैर्वितानं चक्रे मुक्तामयं सितं वियति ।। 15 ।। द्वि . च . पा . य

न्यविशत नूनं सान्ध्यो रागो हृदयं चिरण्डीनाम् ।
बुद्धिं नियम्य च कमितुरागोहृदयं चिरं डीनाम् ।। 16 ।। द्वि . च . पा . य

तमसो भियेव विवशा सन्ध्याऽऽयत्सु द्विजेषु च कुलायम् ।
क्वापि न्यलीयत हरिं सन्ध्यायत्सु द्विजेषु च कुलायम् ।। 17 ।। द्वि . च . पा . य

खतरोश्छायेव तमोऽसूनायन्ताशु भानि भूतानि ।
रात्रिचराण्यामिषतोऽसूनायन्ताशुभानि भुतानि ।। 18 ।। द्वि . च . पा . य

अरूध दृशस्तमो जितकालायसमञ्जनोपमानमति ।
ऐर्ष्यद्विरही तस्मै कालाय समं जनोऽपमानमति ।। 19 ।। द्वि . च . पा . य

नाज्ञायि तमसि वृक्षो ना श्वभ्रं सानुमानपरम् ।
वायुवशाद्यदवायन्नाश्वभ्रं साऽनुमा न परम् ।। 20 ।। द्वि . च . पा . य

अभिसारिकास्स्म तमसा सूच्यन्तेनाप्यसेव नीयेन |
स्थगिता गन्धेनारात् सूच्यन्तेऽनाप्य सेवनीयेन || 21 || द्वि . च . पा . य

हन्त रूचयेऽल्पकाश्रितखद्योताय प्रदोषतमः |
यदुपगमोऽकयिर्ष्यत् खद्योताय प्रदोषतमः || 22 || द्वि . च . पा . य

कालनिषिक्तं गर्भं प्राची रक्षति करैरूचितम् |
पाण्डुमुखीन्दुं स्म तमः प्राचीरक्षतिकरै रूचितम् || 23 || द्वि . च . पा . य

स्मररङ्गसूत्रधारस्तिमिरयवनिकान्तरं गमितः |
विधुरब्धिर्वेलां बहुतिमिरयवनिकां तरङ्गमितः || 24 || द्वि . च . पा . य

क्षणमुदयो हरवदभाच्चन्द्रकलाभास्वरोऽगोऽतः |
कामस्त्रीषु सकबरीचन्द्रकलाभास्वरोगोतः || 25 || द्वि . च . पा . य

हरिरासोत्सवमङ्गलकुम्भरसमितं समुद्यन्तम् |
ऐक्षत जन इन्दुं रसकुं भरसमितं समुद्यन्तम् || 26 || द्वि . च . पा . य

सोद्यन् सिन्दूरितसुरसिन्धुरविभ्रममलम्बत सरागः |
क्षणमभृत जनश्चाश्रितसिन्धुरविभ्रमलं बत सरागः || 27 || द्वि . च . पा . य

ददृशुरितं विधुमवमतपद्माकरकं तु कायमानेन |
उत्पद्मरागगनविहरत्पद्माकारकन्तुकायमानेन || 28 || द्वि . च . पा . य

रूचिरिन्दोस्तरूणीनां प्राचीकरदर्पणायमानस्य |
मनसोऽन्यत्किमपि पदं प्राचीकरदर्पणायमानस्य || 29 || द्वि . च . पा . य

वीक्ष्य विधुं प्रेम हरिः प्राभृत मतिमानितं समुद्राङ्कम् |
दर्शितमिव रासमहे प्राभृतमतिमानितं समुद्राङ्कम् || 30 || द्वि . च . पा . य

कुर्वन् निधिं तमो विधुरास रसानां निशामनेनास्ताम् ।
मेने तु सुखेन हरी रासरसानां निशामनेनास्ताम् ।। 31 ।। द्वि . च . पा . य

उदितश्शशभृदकल्पत नभोगजे चामरत्वाय ।
सति यस्य रसेऽस्पृहयन्न भोगजे चामरत्वाय ।। 32 ।। द्वि . च . पा . य

तमुदीक्ष्य येन शकिता परा भवाकल्पता गन्तुम् ।
घ्नन्त्यरतिं कुमुदिन्यपपराभवाऽकल्पताऽऽगन्तुम् ।। 33 ।। द्वि . च . पा . य

रमयदविशद्गिरिदरीरपयाय तमोदितं च कोर्यातु ।
पतिपीतशिष्टशशिरूचिरपयात मोदितं चकार्या तु ।। 34 ।। द्वि . च . पा . य

व्यषदद्रविगृह्येन्दोस्सा कमलिन्याहता पादैः ।
कुमुदिन्यतिमुमुदे तैस्साकमलिन्या ह तापादैः ।। 35 ।। द्वि . च . पा . य

वीक्ष्य मृगलक्ष्मलक्ष्मीं वै भावरसं गतानि गोपीनाम् ।
कृष्णोऽथ मनसि चक्रे वैभावरसङ्गतानि गोपीनाम् ।। 36 ।। द्वि . च . पा . य

हर्ष किलैष रासं पुरा तनोतीत्यदुरितानि ।
इन्दुमहांस्यरमत च स पुरातनोऽतीत्य दुरितानि ।। 37 ।। द्वि . च . पा . य

वीक्ष्योज्ज्वलां कुमुदिनीमुत्कालिं द्यामहो दारान् ।
सस्मार सैकते धृतमुत्कालिन्द्या महोदारान् ।। 38 ।। द्वि . च . पा . य

प्रजगौ गोपीः कृष्णो रासं नेताऽनिता नियतः ।
देशे मनांसि संययुरासन्ने तानि तानि यतः ।। 39 ।। द्वि . च . पा . य

रसमधित स गीतध्वनिसुधामयं श्रुतिषु धात्रीषु ।
विदुरिह निहितं परमं सुधाम यं श्रुतिषु धात्रीषु ।। 40 ।। द्वि . च . पा . य

मदयन् समहद्रासोत्सवेऽणु नादासवं नयन्नमितम् ।
गन्धर्वसदो नमयत् स वेणुना दासवन्न यन्नमितम् ।। 41 ।। द्वि . च . पा . य

शोभां समुपरतपतद्रुतोपलम्भं दधानमेकां तम् ।
उद्देशमकृत गीत्या द्रुतोपलं भन्दधानमेकान्तम् ।। **42** ।। द्वि . च . पा . य

तच्छृण्वन् कोऽतिष्ठन्नीरति वै श्वा नरो भोगी ।
दुर्वा येन स्माग्हो नीरति वैश्वानरो भोगी ।। **43** ।। द्वि . च . पा . य

वव्रे स्त्रीभिर्गीत्या समं ततो नीयमानाभिः ।
त्यक्तगृहाभिर्विघ्नैस्समन्ततोऽनीयमानाभिः ।। **44** ।। द्वि . च . पा . य

त्वरयाऽऽप काऽप्यभि मनो व्यवधानं सङ्गमायतया।
सेहे न गमनकाल्व्यवधानं सङ्गमाय तया ।। **45** ।। द्वि . च . पा . य

श्रुत्वाऽन्या तत् क्षणमिव चित्रावस्थापिताङ्गलता ।
आस्तासुखेन वव्रे चित्राऽवस्थाऽपि तां गलता ।। **46** ।। द्वि . च . पा . य

समियाय विगणयन्त्या स नाभिजनमितरया समया ।
याऽभूत्तृणाय मत्वा सनाभिजनमितरया समया ।। **47** ।। द्वि . च . पा . य

अन्तर्गृहेऽपरां ह्रीमानत्रासादितो न्यस्ताम् ।
गीतिरकर्षद्भावोऽमानत्रासादितोऽन्यस्ताम् ।। **48** ।। द्वि . च . पा . य

गतिजवतोऽन्यस्या अपिनह्य वसितमवसितं वासः ।
तद्बन्धं न जनेऽवैन्न ह्यवसितमवसितं वा सः ।। **49** ।। द्वि . च . पा . य

ताममुचद्यात्यन्य स्वगमेखलयाऽनुसूच्यमानेहा ।
किं कुर्यादलिपङ्क्त्या स्वगमे खलया नु सूच्यमाने हा ।। **50** ।। द्वि . च . पा . य

अन्या दध्यौ भान्तं भ्रूकुटिलतया स्वनेऽत्र गेहे तम् ।
वेणुगपाणिमुखाब्जं भ्रूकुटिलतया स्वनेत्रगेहेतम् ।। **51** ।। द्वि . च . पा . य

चित्रं प्रेमान्धाऽन्या समवेदध्वानमहिमकरम् ।
कृष्णाख्यं यान्ती निधिसमवेदध्वानमहिमकरम् ।। **52** ।। द्वि . च . पा . य

सङ्गतिमिता स्म काऽपि तदनुगायति वल्लवी कृतां बुद्ध्वा ।
मुक्तान्यासक्त्यैव तदनुगा यतिवल्लवीकृताम्बुद्ध्यां ।। **53** ।। द्वि . च . पा . य

गीतिं निशम्य वीक्ष्य च निशां तया सन्निधावन्त्या ।
प्रापि हि दशा गुरोर्गतनिशान्तया सन्निधावन्त्या ।। **54** ।। द्वि . च . पा . य

सा तत्स्मृतितद्विरहजसुखदुःखास्तद्विरूपकृत्यार्या ।
मुमुचे ये विषयाश्श्रितसुखदुःखास्तद्विरूपकृत्याऽऽर्या ।। **55** ।। द्वि . च . पा . य

निखिलेनेष्टेन हरिस्सङ्गत्य जनेन निरवृत द्युतिमान् ।
यस्तद्धृदा कृतेतरसङ्गत्यजनेन निरवृतद्युतिमान् ।। **56** ।। द्वि . च . पा . य

आभी रेमेऽयमतिस्वयम्भुवीर्यो रहस्येयः ।
आभीरेऽमेयमतिस्स्वयं भुवीर्यो रहस्ये यः ।। **57** ।। समुद्गयमकम् .

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वाननुगृहीत यमकरत्नाकारे त्रयोदशाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरः

अथ चतुर्दशाश्वासः

इत्थं कृष्णाख्यगजं सारं गवि लोकनाथमार वशा ।
एकमनेका गोपी सारङ्गविलोकनाऽथ मारवशा ।। **1** ।। द्वि . च . पा . य

विधिनाऽन्तरितो हरिरथ मुदा विलासाय केनापि ।
स्मारेण च धीस्तासामुदाविला सायकेनापि ।। **2** ।। द्वि . च . पा . य

विरहे तमन्वभूवन्ननुकरणेनाशया यत्ताः ।
दृष्टा इव यत्र रसा ननु करणेनाशयायत्ताः ॥ 3 ॥ द्वि . च . पा . य

कियया ऽन्वकारि युवतिभिरनन्यसञ्जीवनाभिरूद्धतया ।
यदपरथा प्रीत्यविरतिरनन्यसञ्जीव नाभिरूद्धतया ॥ 4 ॥ द्वि . च . पा . य

उदजीवत्तत्रैका महर्षभवधे ऽनुकरणेन ।
अन्या किलासुराणामहर्षभवधेनुकरणेन ॥ 5 ॥ द्वि . च . पा . य

अन्या चके कालियमस्तकलास्यानुकारेहाम् ।
वेणुक्वणने ऽन्या चिरमस्तकला ऽस्यानुका रेहाम् ॥ 6 ॥ द्वि . च . पा . य

यमलार्जुनौ तु चके दाधिकमोषं परा स्यन्ती ।
गिरिमधृतान्या स्वं सुखदा ऽधिकमोषं परास्यन्ती ॥ 7 ॥ द्वि . च . पा . य

कृष्णमपश्यंस्तु निजं धनं जयन्तं तमो घोरम् ।
स्त्रीणाममत निशि रसं धनञ्जयं तं तमोघो ऽरम् ॥ 8 ॥ द्वि . च . पा . य

ददृशुश्च तास्तमारादग्रे पश्चाददूरतस्स्वान्ते ।
स्वाङ्गेभ्यो मनसि रूजोदग्रे ऽपश्चाददूरतस्वान्ते ॥ 9 ॥ द्वि . च . पा . य

अर्थो ऽस्य को ऽपि भूमावस्तु समस्तं तमेवमन्यं ते ।
गोपीजनास्स्म दृष्टं वस्तु समस्तं तमेव मन्यन्ते ॥ 10 ॥ द्वि . च . पा . य

काप्यालिङ्ग्य कुसुमितामरमतसीमन्तिकासितत्वेन ।
मत्वा निवृत्तमच्युतमरमत सीमन्तिका ऽसितत्वेन ॥ 11 ॥ द्वि . च . पा . य

अन्या ऽमत विधिना किं नापरमे क्षिप्रमुदितेन ।
मनसा ऽन्यया हरिजुषा नापरमैक्षि प्रमुदितेन ॥ 12 ॥ द्वि . च . पा . य

परया ऽर्चिर्ज्वलतीन्दावितरदवे ऽदन्यदन्यापि ।
हरिगतधीर्न च दुःखं वितरदवेदन्यदन्या ऽपि ॥ 13 ॥ द्वि . च . पा . य

गमिता शशिमहसा द्रोरपराऽधस्तात्सदागतिना ।
अशपन्ममेव तु हरेरपराधस्तात्सदागतिना ।। 14 ।। द्वि . च . पा . य

अन्याऽन्तरितमशङ्कत मुद्देशममुं च तीरागात् ।
अपराऽतृपदमुनोषितमुद्देशममुञ्चती रागात् ।। 15 ।। द्वि . च . पा . य

काचिद्धौत्यं व्यसनादिन्द्राणीमति ययाचेऽतः ।
गर्वेण धृतमधोभवदिन्द्राणीमति यया चेतः ।। 16 ।। द्वि . च . पा . य

स्वात्मा सन्तप्तो नानिन्दीव रतो हिमे च कतमस्याः ।
या व्यलपत्क्व हरेऽस्मिन्निन्दीवरतो हि मेचकतम स्याः ।। 17 ।। द्वि . च . पा . य

हीनं मनोऽपरस्यास्समकुचदवधानतोऽनाशम् ।
अश्रुपयोधिरगादघटसमकुचदवधानतो नाशम् ।। 18 ।। द्वि . च . पा . य

न विलिल्ये हृदये हरिमाशासाने कयाचित्तम् ।
विधया क्षमा हि रक्षितुमाशा साऽनेकया चित्तम् ।। 19 ।। द्वि . च . पा . य

भ्रान्तेव हरिं वाचाऽगर्हत या सा शशंस बहुमतिका ।
गणयन्ती तं स्तुतिवगर्हतया साशशं सबहुमतिका ।। 20 ।। द्वि . च . पा . य

काऽप्यवदत्कुरुते हरिरङ्गारमयं चलक्षणं वर्षम् ।
ज्योत्स्नाव्याजेन च विधुरङ्गारमयं च लक्षणं वर्षम् ।। 21 ।। द्वि . च . पा . य

तप्तं कथमिव शीतं स्थाने विधुरोचिरात्तापम् ।
अहमिव भजेत हरिणा स्थाने विधुरोऽचिरात्तापम् ।। 22 ।। द्वि . च . पा . य

घननीला क्व तनुर्मयि मायामस्यामितस्य सा दृश्या ।
या प्राप्ता श्वासानामायामस्यामितस्य सादृश्या ।। 23 ।। द्वि . च . पा . य

तममत का॒प्यपि चलिते नगच्छदे कामदारसदृक् |
अन्वीक्ष्य वनोद्देशानगच्छदेका मदारसदृक् || 24 || द्वि . च . पा . य

अन्या परिताः पुष्पितसालाञ्छनकैरनूपेतम् |
व्यचिनुत पदमप्यैक्षत सा लाञ्छनकैरनूपेतम् || 25 || द्वि . च . पा . य

साऽन्यास्स्माहास्यां गवि पद्धतिमुपलभे दीनः |
तापोऽजनि लब्ध्वातोऽङ्गविपद्धतिमुपलभेदी नः || 26 || द्वि . च . पा . य

अनु तनुत तस्य वर्त्मन्यक्षि पदन्यासमेकान्ते |
धन्या यत्र स्वपदे न्यक्षिपदन्या समे कान्ते || 27 || द्वि . च . पा . य

नियतामपि तं कामपि मन्वे धयताक्षिपातेन |
यद्दुःखस्य कृता मुदमन्वेधयता क्षिपा तेन || 28 || द्वि . च . पा . य

हरिरिह किल कुसुमानामपचितिमुत्पादयामास |
तैश्चालङ्कृत्यैकामपचितिमुत्पादयमास || 29 || द्वि . च . पा . य

कृष्णश्शाखासु तरावधिरूढो वामनेऽत्रासु |
पुष्पाणि ववर्ष रसावधिरूढो वामनेत्रासु || 30 || द्वि . च . पा . य

स्त्रीसुग्रहतायै हरिपादानमितेव शाखेह |
समकम्पत या पुष्पेऽपादानमितेऽवशा खे ह || 31 || द्वि . च . पा . य

काऽप्यरतिदाऽतिहर्षिण्यत्रापाऽचेष्टताऽन्यस्याः |
स हि यानि प्रियपुष्पाण्यत्रापाचेष्ट तान्यस्याः || 32 || द्वि . च . पा . य

पुष्पचयो गोत्रच्छलरोष्तिया तत्यजेऽत्रायम् |
साऽदमि शरं स्मरेण निरोषितयाऽऽतत्य जेत्रा यम् || 33 || द्वि . च . पा . य

हरिणेह हृद्यधिस्त्रि स्वच्छे दिननाथमानेन |
न कुसुमविटपाख्यं वस्वच्छेदि न नाथमानेन || 34 || द्वि . च . पा . य

तमवेत्य रूषा विटपकमस्वञ्जितया समधुमथ नः ।
निधिरवपदद्भियेव समस्वञ्जि तया स मधुमथनः ॥ 35 ॥ द्वि . च . पा . य

बहुमतिमिह तेन चया गुम्भाभिः कौसुमा नीताः ।
व्यभजदिहातीतास्सितगुं भाभिः कौ सुमानी ताः ॥ 36 ॥ द्वि . च . पा . य

नात्रैषास्याङ्कमगान्न केशवेशस्य माननया ।
चरितार्था हन्त कथं न केशवे शस्यमाननया ॥ 37 ॥ द्वि . च . पा . य

कृष्णाद् बुद्ध्वा स्वस्मिन्नियमागोऽत्रापरा धनतः ।
विनिवृत्तपदा स्फुटमनुनियमा गोत्रापराधनतः ॥ 38 ॥ द्वि . च . पा . य

खेदस्य हृदि तदर्पितमालापेतस्य कोपघ्ने ।
स्थितिरस्या या शममैदालापे तस्य कोपघ्ने ॥ 39 ॥ द्वि . च . पा . य

स्पृशतामरतेः कृष्णसंस्तरणे सूचितस्स्वङ्गः ।
कीडंस्त्रियेह पौष्पे संस्तरणे सूचितस्वङ्गः ॥ 40 ॥ द्वि . च . पा . य

हरिणा स्त्रीभियुद्धं सूनासूनीहमानेन ।
रतिविघ्नाहान्यकृषत सूनासूनीह मानेन ॥ 41 ॥ द्वि . च . पा . य

कृष्णास्माकमसत्यव्रत तीव्र ततीरहो भित्वा ।
क्वास्यरमयदिह धन्या व्रतती व्रतती रहोभित्वा ॥ 42 ॥ द्वि . च . पा . य

अस्या निषेवेणेऽस्मत्सार्थजनास्था वरावन्याः ।
तव चरणजुषो यस्यां सार्थजनास्स्थावरा वन्याः ॥ 43 ॥ द्वि . च . पा . य

भुवमेत्य तस्य किमु रतिमधुरेणसमा दृशाऽमर्यः ।
यन्नादरमकृताक्ष्णा मधुरेण स मादृशामर्यः ॥ 44 ॥ द्वि . च . पा . य

इति तासां भावोऽजनि स स पर्यालोचनान्यायात् ।
कुर्वन्नथ कृष्णस्तास्ससपर्या लोचनान्यायात् ।। **45** ।। द्वि . च . पा . य

न्यवृतद्युवतिजनोऽस्मादमर्षयोगर्धमध्वरतः ।
यत्पदयोरधुरारादमर्षयो गर्धमध्वरतः ।। **46** ।। द्वि . च . पा . य

रूडशमि तासां हरिणा सुरोषदमलब्धवर्णेन ।
सर्वा श्रियं तमभितोऽसुरोषदमलब्ध वर्णेन ।। **47** ।। द्वि . च . पा . य

एकाऽमुना प्रयुक्ते वचसा सामन्यथाकारम् ।
स्वमभजदग्रे दीप्तेव च साऽऽसामन्यथाकारम् ।। **48** ।। द्वि . च . पा . य

कृष्णेऽन्यस्याः कोपव्यालोऽकितवेगतो देहे ।
स्वस्मिंस्तु तत्कटाक्षव्यालोकितवेगतो देहे ।। **49** ।। द्वि . च . पा . य

अकृत धियोऽन्यस्याः कृतपरिरम्भायास्समाधानम् ।
मानस्यान्याभ्यो योपरि रम्भायास्समा धानम् ।। **50** ।। द्वि . च . पा . य

बह्वीं शोकेन स्त्रीं स्वामृश्यसदीक्षितां तान्ताम् ।
अकृत करेण क्रीडास्वामृश्य स दीक्षितां तां ताम् ।। **51** ।। द्वि . च . पा . य

चरितैस्तासां हृदि शं स स्वजिरे मानवत्यस्तम् ।
यैर्गतरूषोऽनय्कूलास्सस्वजिरे मानवत्यस्तम् ।। **52** ।। द्वि . च . पा . य

रसवीचिषु हृदि तासामतिरेकादर्प्यमाणासु ।
सर्वास्वासीन्नर्मणि मतिरेका दर्प्यमाणासु ।। **53** ।। द्वि . च . पा . य

कर्मभिरूदयूयुज दथ रासे वामा हि ता माद्यान् ।
सापत्न्ये सदुपायैरासेवामाहितामाद्यान् ।। **54** ।। द्वि . च . पा . य

स्पृष्टकरमीषुरखिला मुरसादयितारमाशयाऽनन्तम् ।
रमयति निकेतनेन यमुरसा दयिता रमा शयानं तम् ।। **55** ।। द्वि . च . पा . य

रासवलये रसानां श्रियो गृही त्वाकरे स हि ताः ।
निन्ये स्वयं स्फुटमुखश्रियो गृहीत्वा करे सहिताः ।। 56 ।। द्वि . च . पा . य

तासु कृतरासशोभाधरबिम्बास्वादरागतया ।
समभावि कयापि धृताधरबिम्बास्वादरगतया ।। 57 ।। द्वि . च . पा . य

लयगेन रासनृत्तं तन्वानास्वङ्गहारेण ।
चेलेऽलङ्कारेण नु तन्वा नास्वङ्ग हारेण ।। 58 ।। द्वि . च . पा . य

रासे सर्वा बहुरसदे कमनी भूयसा मान्या ।
एकमिव नृत्तमकरोदेकमनीभूय सामान्या ।। 59 ।। द्वि . च . पा . य

रासे तासां नूपुरताला लयतामिता हि तरसेह ।
यत्रहृष्यत हरिणा ता लालयताऽमिताहितरसे ह ।। 60 ।। द्वि . च . पा . य

अनुलोमप्रतिलोमजगमनागमनायतायासा ।
एकाऽश्लिक्षद्रागमनागमना यतायासा ।। 61 ।। द्वि . च . पा . य

श्रमतोऽन्यया किल हरेर्मनोज्ञया योषिता तु हृद्यस्य।
हस्तो न्यस्तस्कन्धेऽमनोज्ञया योषिता तु हृद्यस्य ।। 62 ।। द्वि . च . पा . य

नाश्राम्यत्सुखमच्युतगानेनान्या यतो व्यापत् ।
पीत्वाऽक्ष्णाऽन्या तं सुखगाऽनेनान्यतो व्यापत् ।। 63 ।। द्वि . च . पा . य

सक्ताः कृष्णाख्ये रसजगिरेता मधुनिहन्तारम् ।
गोप्यः पुनः पुनर्व्यतिजगिरे ता मधुनिहन्तारम् ।। 64 ।। द्वि . च . पा . य

लास्यच्छलविवृताङ्गी का चित्तस्थे बलानुजायासु ।
न विकृतवती रतिरसे का चित्तस्थेऽबला नु जायसु ।। 65 ।। द्वि . च . पा . य

सोऽन्तर्याम्यकरोत्ता निरन्तरायास्स्वलीलासु ।
अतवीष्वभजत रतिरसनिरन्तरास्स्वलीलासु ।। **66** ।। द्वि . च . पा . य

तत्पतिषु तताऽस्य स्वा प्रतिमोहन्यादिमायाऽतः ।
यदपरधेष्टं विघ्नोऽप्रतिमो हन्यादिमा यातः ।। **67** ।। द्वि . च . पा . य

गोपीष्वथ मानितरतिरिष्टासु रहःकृताशंसः ।
आसीत्क्रीडन् कृष्णोऽरिष्टासुरहः कृताशंसः ।। **68** ।। द्वि . च . पा . य

क्वचन प्रदोष उन्नतके शीते नव्यभेऽद्य श्वः ।
जहि हरिमिति कंसोक्तः केशी तेन व्यभेद्यश्वः ।। **69** ।। द्वि . च . पा . य

सोऽश्मः प्रकम्पयन् जगदिदङ्क्षयादनु जवाज्ज्यायान् ।
आस्यगतद्भुजभिन्नो दिदङ्क्षया दनुजवाज्ज्यायान् ।। **70** ।। द्वि . च . पा . य

सततश्चक्रीदायामकमतो घ्नन्नरातिमतः ।
स ततश्च क्रीदायामकमतोघ्नन्नरातिमतः ।। **71** ।। समुद्गयमकम्

।। इति श्रीमत्कूरत्ताल्वाननुगृहीत यमकरत्नाकरे चतुर्दशाश्वासः ।।

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरः

अथ पञ्चदशाश्वासः

कंसश्श्रुत्वाऽऽत्मीयं नारदवाचाऽहसीदन्तम् ।
स च मनसाऽऽत्मानं बत नारादवाचा ह सीदन्तम् ।। **1** ।। द्वि . च . पा . य

सोऽक्रूरं रहसीदं व्यथयावददाहवेऽपि धीरतरम् ।
नारिबलं भविता भुव्यथ यावददाहवेपिधीरतरम् ।। **2** ।। द्वि . च . पा . य

नारद इदमश्रौषं परममुनावञ्चितालोके ।
वसुदेवेनात्र वयं परममुना वञ्चिता लोके ।। 3 ।। द्वि . च . पा . य

स्माह स वसुदेवेन तु सख्याऽपि तवानघात्यन्तम् ।
निकृतं नु सुतं हि हरिं स ख्यापितवानघात्यं तम् ।। 4 ।। द्वि . च . पा . य

जनितुं मधुरिपुरार्तैरमृताशनकैस्स्तुतोऽकमिता ।
तं मत्स्वसा हि शस्त्रैरमृता शनकैस्तु तोकमिता ।। 5 ।। द्वि . च . पा . य

दुर्गाख्या तु मयि हरेरमतावसुदे वरा माया ।
दत्ता तया मम मतेरमता वसुदेवरामा या ।। 6 ।। द्वि . च . पा . य

कालेन स्वसृगर्भं नष्टममन्यामहीयतेतेन ।
तं लब्ध्वा लोकेऽस्मिन्नष्टममन्या महीयते तेन ।। 7 ।। द्वि . च . पा . य

कुर्वन् शेषश्चाजनि साहायकमस्यतोऽकमितरागात् ।
वसुदेवात्किल भार्या सा हा यकमस्य तोकमितराऽगात् ।। 8 ।। द्वि . च . पा . य

एतत्सुतौ व्रजे किल वसतस्संप्रत्यये पुरो नीतौ ।
हन्मि गतौ गोपांस्तावसतस्संप्रत्यये पुरो नीतौ ।। 9 ।। द्वि . च . पा . य

कृष्णाय स्पृहयद्भिर्गोपायायामि हैहन्त ।
मृत्युं गोपैर्ये तद्गोपायायामिहैहन्त ।। 10 ।। द्वि . च . पा . य

हन्त मया भोगाः किल केश्यन्तामरणेन मा यातः ।
व्रीलो यदहसत तयोः केश्यन्ता मम रणेन मायातः ।। 11 ।। द्वि . च . पा . य

त्वं गत्वा श्रीः कांसे कोदण्डमहे तु कमनीति ।
तावान्यात्र कुर्यात्को दण्डमहेतुकमनीति ।। 12 ।। द्वि . च . पा . य

आहुश्च हरिबलाभ्यां मल्लयमाभ्यां ह तावेतौ ।
इह करवाणि तु मामकमल्लयमाभ्यां हतावेतौ ।। 13 ।। द्वि . च . पा . य

चाणूरमुष्टिकयुतो भूयान्मल्लोऽपरो धनायातः ।
मयिा वसति तयोर्दमनं भूयात् मल्लोपरोधनायातः।।14 ।। द्वि . च . पा . य

इत्युक्तः प्रास्थित स स्यन्दनवान् योजनान्तरिते ।
घोषे हरौ तु भक्तिस्यन्दनवान् यो जनान्तरिते ।। 15 ।। द्वि . च . पा . य

शोऽध्यैद्विदुरिह येन तु मातङ्गं तारितमनन्तम् ।
द्रष्टुं हरिं यशोदामातं गन्ताऽरितमनं तम् ।। 16 ।। द्वि . च . पा . य

संद्रक्ष्यतां हरिमहो क्षणदेयं सुप्रभाता नः ।
मन्येत स स्वमक्षि नु क्षणदेयं सुप्रभातानः ।। 17 ।। द्वि . च . पा . य

हरिवन्दनं फलं बत मज्जन्मन्येतदासन्नम् ।
कुर्वे श्रमं हरिजले मज्जन् मन्य तदा सन्नम् ।। 18 ।। द्वि . च . पा . य

योऽध्यस्त पदं जगतस्साक्षी यतचेतनैराश्यम् ।
तं मम यतो ह्यलक्ष्मीस्साऽक्षीयत चेतनैराश्यम् ।। 19 ।। द्वि . च . पा . य

तमभि गतिः क्वाघस्य तु जननेऽत्रमयालयोयदीये न।
तनुमधुना मत्ता व्रजजननेत्रमयालयो यदीयेन ।।20 ।। द्वि . च . पा . य

लप्स्ये कृष्णात्कृतजगदुत्पत्त्यवनक्षयादिष्टम् ।
ययुरसुरगवा यस्मादुत्पत्य वनक्षया दिष्टम् ।। 21 ।। द्वि . च . पा . य

धन्योऽस्मि योऽधि कृष्णे संवर्तेऽसौ करीहितासाद्ये।
काले यस्य तनुरभूत्संवर्ते सौकरी हिता साऽद्ये ।।22 ।। द्वि . च . पा . य

सोऽक्रूरेति स्वगिरा वक्ष्यति मा धुर्यमुत्सवद्युतितः ।
पास्यति यस्य मम हरावक्ष्यतिमाधुर्यमुत्सवद्युतितः।।23 ।। द्वि . च . पा . य

तत्सविधे स्याद्यदि मे परपक्षक्षयविधूयमानत्वम् ।
तर्हि परं मम सहसाऽपरक्षक्षयविधूयमानत्वम् ।। **24** ।। द्वि . च . पा . य

विद्यान्न न स्थितं श्रुतिवप्रे माऽनागसं बुद्ध्या ।
आगच्छन् हि न चासावप्रेमा नागसंबुद्ध्या ।। **25** ।। द्वि . च . पा . य

तत्प्राज्ञोऽनागसि मयि वेदानामयमुदाहार्यम् ।
यस्स्म युगादौ राशिं वेदानामयमुदाहायम् ।। **26** ।। द्वि . च . पा . य

अधि हरिभक्त्या समुदितनन्दजनत्याजितां हास्याम्।
प्राप्तो दशामहमथो नन्दजनत्या जितांहा स्याम्।।**27** ।। द्वि . च . पा . य

इति चिन्तयन् स हृदये सदा महस्तं निजे तारम्।
गत्वैक्षतासुराणां सदाामहस्तं निजेतारम् ।। **28** ।। द्वि . च . पा . य

तं पश्यन्तोऽस्य समभून्नवरोमाञ्चा तनुन्नमतः ।
रमयति यो नित्यं क्षमां न वरो मामतनुन्न मतः।।**29** ।। द्वि . च . पा . य

बहिरपि तं स्म हरिरसौ स्वजतेऽजोऽन्तर्हि तस्य सङ्गमितः ।
मुदमधित दृढाश्लेषात्स्वजतेजोऽन्तर्हितस्य सङ्गमितः ।। **30** ।। द्वि. च. पा. य

अञ्चनमस्य हरिबलौ समञ्चितावञ्चनीयस्य ।
चक्रतुरस्य मुदाभ्यां समं चिताऽवञ्चनीयस्य ।। **31** ।। द्वि . च . पा . य

हे वरदाह्वानं तेऽवादीदपदिष्टहेतिमहः ।
कंसोऽत्र सतां किल योऽवादीदपदिष्टहेति महः।। **32** ।। द्वि . च . पा . य

इच्छति तं समयं प्रियमल्लाभ यदाऽस्तयोर्भवतोः ।
हृष्येत्स्वयं यदा किलमल्ला भयदास्तयोर्भवतोः ।। **33** ।। द्वि . च . पा . य

अमरगणस्त्वास्तौदितभवदस्राब्जचतुराननामरराजः ।
तेनावतीर्य भूमिं भवदस्राब्ज चतुराननामरराजः ।। **34** ।। द्वि . च . पा . य

सति खल्वृद्धिश्चलिता सौपर्वण्यस्य तायने नाथ।
अस्मिंस्त्वयैनमित्याऽसौ पर्वण्यस्यताऽयनेनाथ ।। **35** ।। द्वि . च . पा . य

इत्युक्तोऽरेः स कृतिं संप्रत्यज्ञास्त निष्ठायाः ।
यस्य प्रजा नरत्वे संप्रत्यज्ञास्तनिष्ठा याः ।।**36**।। द्वि . च . पा . य

या धीस्सुखं हरिगमोत्सवि भुञ्जानाऽनया सुहितः।
अक्रूर उषामनयत्स विभुं जानानया सुहितः ।।**37**।। द्वि . च . पा . य

हरि सुखदा व्युष्टा सह सा रात्रिदशाऽऽधिनाऽथ मेदिन्याः।
अजिगमिषत्स धियस्त्वनुसारात्रिदशाधिनाथमेदिन्याः ।।**38**।। द्वि . च . पा . य

स ययौ तौ कंसवधे रथमारोप्याशया धीरः ।
तद्विरहेत्वदहत् स्त्रीरथ मारोऽप्याशयाधीरः ।। **39**।। द्वि . च . पा . य

निष्कामति तस्मिंस्ता विलेपुरेकान्तमभ्यस्य ।
स्युः के नु सुखं हर्षाविले पुरे कान्तमभ्यस्य ।।**40**।। द्वि . च . पा . य

गमयन् हरिमनुकूलो हन्ताक्रूरो न नारीणाम् ।
सदृशो नो निधिहा खलु हन्ता क्रूरो न नारीणाम्।।**41**।। द्वि . च . पा . य

हन्त विधिर्नयति हरिं नयनानामफलतां प्रतन्वानः ।
कृतमृद्ध्या मनसां स्थिरनयनानामफलतां प्रतन्वा नः।।**42**।। द्वि . च . पा . य

किं कंसेन कृतेयं रहो विधाऽत्रामहा न न यः ।
अथवा कृतोऽयमनवधिरहो विधात्रा महाननयः ।।**43**।। द्वि . च . पा . य

अक्रूर क्रूरं स्फुटममुष्य तव सूचितं चेतः ।
येन त्वयाच्युताह्वयममुष्यत वसूचितं चेतः ।।**44**।। द्वि . च . पा . य

स्नेहमविद्वानसि किं वद यस्त्वमिते नवेऽगेन ।
सदृशे रथे नयसि तावदयस्त्वमितेन वेगेन ।।**45**।। द्वि. च. पा. य

कृष्णगते त्वयि न निशा व्युच्छेद्यामैरयस्सुखरैः ।
निशि निशि गिरं पदैर्न व्युच्छेद्यामैरयस्सुखरैः ।।**46**।। द्वि. च. पा. य

कथमिन्दीवरसदृशं विना शयिष्यामहे निशि तम् ।
अनलं प्रविश्य देहं विनाशयिष्यामहे निशितम् ।।**47**।। द्वि. च. पा. य

कंसस्य दुरालोकस्स मनागरिकायदावस्तात् ।
मञ्चे द्रक्ष्यन्ति तटित्समनागरिका यदा वस्तात् ।।**48**।। द्वि. च. पा. य

नागर्यो यान्तमिमं धास्यन्ति नुता दृशा यथा कामम् ।
दशयाऽङ्गे रोमाञ्छं धास्यन्ति नु तादृशा यथाकाम् ।।**49**।। द्वि. च. पा. य

मधुरां याति हरिर्भूस्सा धन्या माधुरी हातः ।
तस्यां स्त्रियो वृषं वृषनाथन्यामाधुरीहातः ।।**50**।। द्वि. च. पा. य

गच्छति जनार्दनोऽस्मान् नद्धवाऽसौ हि त्यजन् येन ।
स सुखेनायमशं घ्नन्नद्धवा सौहित्यजन्येन ।।**51**।। द्वि. च. पा. य

धन्यास्ते याति हरिर्यानध्वनि तोयदाभोऽगान् ।
त्रप्स्यन्ति मृगास्समीयुर्यानध्वन्तो यदा भोगान् ।।**52**।। द्वि. च. पा. य

दूरे स एव लक्ष्यो न रजो दृश्येतदृश्यदृशाम् ।
तदभिगतौ घोषो नो नरजो दृश्येत दृश्यदृशाम् ।।**53**।। द्वि. च. पा. य

इति विलपन्तीषु ययौ विरहादयि तासु सह तेन ।
यासु विरहं मुरारिर्विरहा दयितासु सहते न ।।**54**।। द्वि. च. पा. य

अक्रूरः प्रेक्ष्यापस्सतीरमितयो रथापगामीशम् ।
दध्यौ विगाह्य यमुनां स तीरमितयोरथऽऽपगामीशम् ।।**55**।। द्वि. च. पा. य

सोऽन्तरपां हरिमीक्ष्यं ददर्श गोपाकृतावर्हः ।
हृष्टश्च शशीवावृधददर्शगोऽपाकृतावर्हः ।।**56**।। द्वि. च. पा. य

तन्वन्तरगतिरियं स्वं परिहसता सङ्गतो यया वेषः ।
विवृतस्तां तनुमेत्योपरि ह सता सङ्गतो ययावेषः ।।**57**।। द्वि. च. पा. य

अनुपुरि हित्वाऽक्रूरं गौरवतो भाविकार्यस्य ।
ययतुः पुरीं रतेत्या गौरवतो भाविकाऽर्यस्य ।।**58**।। द्वि. च. पा. य

यो रजकः किल कंसे सगौरवस्त्रासिताम्बरावनि तम् ।
ययतुर्हत्वाऽनुसृतिं सगौरवस्त्रासिताम्बरावनितम् ।।**59**।। द्वि. च. पा. य

अथ ददृशुश्च जनास्तं श्रितमालाकारधामानम् ।
दधतं मुखमम्भोजश्रि तमालाकारधामानम् ।।**60**।। द्वि. च. पा. य

मालाकारे हर्षजसदास्रजातं स भाजितवान् ।
अथ सोऽप्यवशः प्रणमन् सदा स्रजा तं सभाजितवान्।।**61**।। द्वि. च. पा. य

ताभ्यां योग्यान्यलिनामाल्यानीतानि परमसौभाग्यम् ।
प्रददौ श्रितस्सुगन्धं माल्यानीतानि परमसौ भाग्यम् ।।**62**।। द्वि. च. पा. य

भूयो भूयः प्रणमन्ननुनीत्या केशवेशान्ते ।
अधित स्रजस्स भक्तो ननु नीत्या केशवे शान्ते ।।**63**।। द्वि. च. पा. य

अदित स तस्मै लोकान् समोक्षमिष्टान्यदागोपि ।
यच्च प्रथितमघं पितृसमोऽक्षमिष्टान्यदागोऽपि ।।**64**।। द्वि. च. पा. य

स्वपदाब्जैरकृषतां यां तौ रथ्यामिताघोषाम् ।
तां तौ वीक्ष्य च सोऽस्थाद्यान्तौ रथ्यमिताघोषाम् ।।**65**।। द्वि. च. पा. य

अनुभूषितौ प्रभान्तावाप्तौ मधुरां समाञ्चतामुत्कौ ।
अनुभूषितौ प्रभान्तावाप्तौ मधुरां समाञ्चतामुत्कौ ॥ 66 ॥ समुद्गयमकम्

॥ इति पञ्चदशाश्वासः ॥

श्रीमत्कूरत्ताल्वान् प्रणीत यमकरत्नाकरः

अथ षोडशाश्वासः

अथ कुब्जामैक्षेतां गच्छन्तौ साराराजमार्गेण ।
वीक्ष्य दधती मनो द्रागच्छन्तौ सा रराजा मार्गेण ॥ 1 ॥ द्विचतुर्थपादयमकम्

कुब्जां समवदद्दुरुमुखभा जननयनामृतायमानवसुः ।
स्पृहयन् कृतानुलेपनभाजननयनां ऋतायमानवसुः ॥ 2 ॥ द्वि च पा य

अनुलेपोऽयं कस्मै सत्यगिरोपवद तावद्यम् ।
स्निह्यन्ती स्वेन रसं सत्यगिरोऽपवदताऽवद्यम् ॥ 3 ॥ द्वि च पा य

वाचमिमां सा सार्थकजननोदीरितवती विदग्धतमाः ।
हरिदृग्रुचिवीची स्त्रीजननोदीरितवती विदग्धतमाः ॥ 4 ॥ द्वि च पा य

वेत्सि न किं कंसस्य स्वा भद्रा गन्धकारिणी नाथ ।
जाताऽहं त्वद्दृष्ट्या स्वाभ द्रागन्धकारिणी नाथ ॥ 5 ॥ द्वि च पा य

विषयोऽस्तु तव स्वामिन्ननुलेपनमक्षिपातस्य ।
योग्यं वां चेदुचिता ननु लेपनमक्षिपा तस्य ॥ 6 ॥ द्वि च पा य

स तया गमितस्तेन तु पतलतान्यासमक्षमिता ।
द्विषतामतोऽस्य तरुवत्पतलतान्या समक्षमिता ॥ 7 ॥ द्वि च पा य

कृष्णो निधिरस्यास्स्थगु स ममार्ज वराजितांशूनाम् ।
कुर्वन् हस्तेनैनां सममार्जवराजितां शूनाम् ॥ 8 ॥ द्वि च पा य

श्रीरिन्दुश्रीरिव हृतशशा ककुब्जातमुत्काशम् ।
चक्रे यस्य न हातुं शशाक कुब्जा तमुत्का शम् ॥ 9 ॥ द्वि च पा य

कृष्णाख्यमेत्य सा पूर्नष्टापदभूच्च भास्वन्तम् ।
अधिपमवन्तं लोकानष्टापदभूच्चभा स्वं तम् ॥ 10 ॥ द्वि च पा य

नागर्यः प्रहितेक्षणभृङ्गा राजीववदनं तम् ।
अरजन्त पुलकितस्तनभृङ्गारा जीववदनन्तम् ॥ 11 ॥ द्वि च पा य

ता वीक्ष्य श्रुतिजालकविवरं तदाऽस्य घनरसजैः ।
नर्मभिरतृपन् वृतमपि जालकविवरं तदास्यघनरसजैः ॥ 12 ॥ द्वि च पा य

उदतंसयत स्पन्दे गवाक्षमालाऽलसा युवतीः ।
हरिमभि तमो निहन्तुं गवा क्षमा लालसा युवतीः ॥ 13 ॥ द्वि च पा य

वदनाब्जैर्दृग्भ्रमरैर्वातायनवापिकाऽलसत्तासाम् ।
इष्टाऽभूत्तदृष्टवातायनवापिकालसत्ताऽऽसाम् ॥ 14 ॥ द्वि च पा य

काऽगच्छत्स्वजनात् परि सरसा स्रस्तनीवि वशा ।
अन्याऽऽनन्दादाप्लुतपरिसरसास्रस्तनी विवशा ॥ 15 ॥ द्वि च पा य

हरिणाऽन्यस्या दृक्छ्रीरपाङ्गवाहितरसाधारा ।
आनन्दजाऽऽप्यत दृशोरपां गवा हि तरसा धारा ॥ 16 ॥ द्वि च पा य

वीक्ष्यान्याऽस्थादिगलितवलयोभयदोर्जितात्मभूमानम् ।
यं पति मनोरथशतावलयोऽभयदोर्जितात्मभूमानम् ॥17 ॥ द्वि च पा य

पौष्पं किरन् परस्या वेणीबन्धो रजश्श्लेयः ।
व्यगलदतेर्दृशोऽसावेणीबन्धोरजश्श्लेयः ॥18॥ द्वि च पा य

उन्मत्तैका सुभूरतिमत्ताऽन्याऽपराऽमाद्यत् ।
अक्षाणि सकृष्णादितरतिमत्तान्याप रामाद्यत् ॥19॥ द्वि च पा य

अथ तौ शृण्वन्तौ सुखभवनगवीरायुधालयं समितौ ।
ताभ्यामथ ययुरायुधभवनगवीरा युधा लयं समितौ ॥20॥ द्वि च पा य

अथ गन्धमाल्यभूषितमिष्वासं सज्ज्यमानमयन् ।
स बभज्जासन्नोत्सवमिष्वा संसज्ज्यमानमयन् ॥21॥ द्वि च पा य

कंसो भग्नं श्रुत्वा धन्व धनज्जयविदाऽऽहवतः ।
मनसो रजमभजन्कुद्धन्वधनज्जयविदाहवतः ॥22॥ द्वि च पा य

कथमप्यलं गमयितुं शार्वरसमयं समासमं कंसः ।
क्रोधमगतो विडम्बितशार्वरसमयं समासमं कं सः ॥23॥ द्वि च पा य

उषसि च युधि माललं बलमसज्जयदनीतिमल्लपति ।
वचनमपि स्म विगर्हितमसज्जयदनीतिमल्लपति ॥24॥ द्वि च पा य

रङ्गस्थापितमल्लस्स मञ्चमध्यास्त दारुणोद्योगः ।
मञ्चान् परिते भूपास्समं च मध्यास्तदाऽरुणो द्योगः ॥25॥ द्वि च पा य

रङ्गदारिण्ययुजन्मतङ्गजं कुवलयापीडम् ।
अपि जेतुमलं दिश्यं मतं गजं कुवलयापीडम् ॥26॥ द्वि च पा य

जाते वयांसि तैमिरपटहान्याऽहन्यमानानि ।
पतिनेदुरितानि पुरः पटहान्याहन्यमानानि ॥27 ॥ द्वि च पा य

हरिणाऽपि तत तस्यां पत्यूषे सुरजनौ घनाभिरति ।
बुबुधे च स्त्राऽऽदित्यं पत्यूषे सुरजनौघनाभिरति ॥28 ॥ द्वि च पा य

कृतसान्ध्यविधिर्विकृतिं स नाथ यन्नागरमणीयः ।
बृहदपि पश्यन् रथ्यां सनाथयन् नागरमणीयः ॥29 ॥ द्वि च पा य

गच्छन् विहाय मान्द्यं सत्वरतां चेतनानाङ्गाम् ।
शृण्वन् स्वगुणप्रथनीं सत्वरतां चेतनानां गाम् ॥30 ॥ द्वि च पा य

पिञ्छापीडेन लसन् सदामयज्ञोपवीतेन ।
दुःखेन सतः पास्यन् सदामयज्ञोऽपवीतेन ॥ 31 ॥ द्वि च पा य

प्रययौ तृणयन् कंसं रङ्गदारि दमितासुरव्यूहम् ।
वीक्षय नृधीषु महो जितरङ्गदारितमितासु रव्यूहम् ॥ 32 ॥ द्वि च पा य

जङ्गमशिखरीवामितदम्भो दवपूरसन्निभोग्रगतः ।
रुंन्धन् दारि तमुद्भवदम्भोदवपू रसन्निभोऽग्रगतः ॥ 33 ॥ द्वि च पा य

अरतिः कृष्णं जगतां मा तं गमदेनमाद्यन्तम् ।
इति साधवो निदध्युर्मातङ्गमदेन माद्यन्म् ॥ 34 ॥ द्वि च पा य

चलितं तृणीकृतसृणिस्वरुचारुंधानमिव पुरस्सहसः ।
तमभिययौ पर्यन्तान् स्वरुचा रुन्धानमिव पुरस्सहसः ॥ 35 ॥ द्वि च पा य

स सलीलमाजघान तमारक्षे मन्दया वृत्त्या ।
यत्कर्तुमीश्वरो भुवमार क्षेमं दयावृत्त्या ॥ 36 ॥ द्वि च पा य

निरगात्पार्श्वेन विशन् प्रतिमानं तस्य परिणमतः ।
गजरोषस्य तु नाभूत्प्रतिमाऽनन्तस्य परिणमतः ॥ 37 ॥ द्वि च पा य

गर्जन् स गजः कृष्णोदन्ताभ्यान्तो दितं स्वयं तारम् ।
निपिपेष निपात्य तले दन्ताभ्यां तोदितं स्वयन्तारम् ॥ 38 ॥ द्वि च पा य

प्रक्रान्तरेण ततोदगे च रणान्तरेक्षणतः ।
अचरत्पार्श्वे पश्चादगे चरणान्तरे क्षणतः ॥ 39 ॥ द्वि च पा य

बलिनाऽपि तु प्रहर्ष विषाणिनोदस्यताऽनेन ।
नोत्सृष्टानि तदा मदविषाणि नोदस्य तानेन ॥ 40 ॥ द्वि च पा य

उपधावन्नपधावन् स कुञ्चयन् स्वतनुमुन्नयन्नयतः ।
तं व्यवशयदाकाशं सकुं च यन् स्वतनुमुन्न यन्न नतः ॥ 41 ॥ द्वि च पा य

कीडन् स जनेभ्यश्चिरमास्थित दक्षो दितस्य विभ्रमतः ।
वपुषोऽन्तः करिणो बलमास्थि तदक्षोदि तस्य विभ्रमतः ॥ 42 ॥ द्वि च पा य

अतिखेदितो भृशं स तु तध्वान मलं परासृजन्नयति ।
वान्तासृक्किं चारादध्वानमलं परासृजं नयति ॥ 43 ॥ द्वि च पा य

उदपाटयदुभयं तद्विषाणमुत्पत्य हस्ताभ्याम् ।
प्राप्तः क्षण इव हत्वा द्विषाणमुत्पत्यहस्ताभ्याम् ॥ 44 ॥ द्वि च पा य

निहतो भुवं स तन्वा पतितोऽतासयदपक्षतया ।
गिरिरिव भीतो नृन् सुरपतितोऽतासयदपक्षतया ॥ 45 ॥ द्वि च पा य

प्रविशीर्णमुक्तया पृथगुर्वी नक्षतमालया सितया ।
स्त्र्वे तस्य द्यौरिव गुर्वी नक्षतमालयाऽसितया ॥ 46 ॥ द्वि च पा य

कृपयाऽखिले स मृत्योस्तं बेरमदन्तमास जन्तौ तु ।
ययतुरथ रङ्गमंसे स्तम्बेरमदन्तमासजन्तौ तु ॥ 47 ॥ द्वि च पा य

अथ मल्लचमूरपरोक्षपापराशीयमानगुरुस्तनुका ।
ददृशे ताभ्यां तस्याः क्षपाऽपरा शीयमानगुरुस्त नु का ॥ 48 ॥ द्वि च पा य

सेनां तामभियातावभिया तावत्सरन्तीह ।
सेनान्तामभ्यियातावभि या तावत् सरन्ती ह ॥ 49 ॥ समुद्गयमकम्

कंसस्य दवमतिर्बलभदहृषीकेशशीतदेहदृशः ।
बभतुरिव जने द्विंतनुर्भदहृषीके शशी तदेह दृशः ॥ 50 ॥ द्वि च पा य

हरिचाणूरौ रसभागारेभाते नियुदमन्योन्यम् ।
वदनेऽशुमधुः क्रोधागारे भाते नियदमन्योऽन्यम् ॥ 51 ॥ द्वि च पा य

न तयोश्चिरं भुजाभुजि पदापदि च युद्ध्यमानयोरेकः ।
व्यरमन्न चाजनि क्षयपदापदि च युद्ध्यमानयो रेकः ॥ 52 ॥ द्वि च पा य

हरिरिहाः कंसस्य स्वपक्षयमनेऽधिताश्चर्याः ।
चाणूरस्तु ययौ तास्वपक्षयमनेधिताश्चर्याः ॥ 53 ॥ द्वि च पा य

कर्तुर्विष्टपविततावाद्यन्तदशाद्वयस्य जन्येन ।
व्रीलेन नृपो विरतिं वाद्यं तदशाद्वयस्यजन्येन ॥ 54 ॥ द्वि च पा य

पिंषति हरौ निषेबणसमयाच्चाणूरमायुक्ते ।
चूर्णीकृतस्स भूमिं समयाच्चाणू रमायुक्ते ॥ 55 ॥ द्वि च पा य

छित्वाङ्गं स्थेम्नाऽसावायसमशनैर्हली लयापेतम् ।
घ्नन् मुष्टिकमार्चन् बहु वायसमशनैर्ह लीलयाऽऽपे तम् ॥ 56 ॥ द्वि च पा य

अथ तेन लीलयैव तु कर्कशतमहारिमुष्टिकान्तकरेण ।
उल्लाप्य मल्लजीवितकर्कशतमहारि मुष्टिकान्तकरेण ॥ 57 ॥ द्वि च पा य

मल्लकुलमितरदाशा विप्रादुदवदतितसद्धुरितः ।
हर्षितसमस्तसुरमुनिविप्रादुदवदतितसद्धुरितः ॥ 58 ॥ द्वि च पा य

जगुरथ निजे तु लब्धे तौ सलयमनेनसोऽमरा जीवे ।
ननृतुश्च जयददनास्तौसलयमनेन सोमराजीवे ॥ 59 ॥ द्वि च पा य

इति मल्लगणं विपतिं विचक्रमातेनतू रूजा समितौ ।
सिंहाविव च सगर्वं विचक्रमाते न तूरूजासमितौ ॥ 60 ॥ द्वि च पा य

कंसस्सहरिं सखिभिस्सहस्तताडं बरं सह समेतम् ।
वीक्ष्य व्यथितोऽजल्पत्सहस्तताडम्बरं सहसमेतम् ॥ 61 ॥ द्वि च पा य

एतौ मयि मल्लाह्वयनिष्कासनतः कृतावमती ।
भवतां शिशू परोक्षं निष्कासनतः कृतावमती ॥ 62 ॥ द्वि च पा य

योयोऽस्य स ह हसन् सुहृदासीदासङ्गवान्नमस्यातः।
हर्तव्यं धनमखिलं दासीदासं गवान्नमस्यातः ॥ 63 ॥ द्वि च पा य

अपवरकभूष्वनीक्षितरवि कारायास्स्वसा धवश्चार्याः।
नेया निकृतिपरा बहिरविकारा यास्स्वसाधवश्चार्याः ॥ 64 ॥ द्वि च पा य

इति कंसोऽकृतजल्पैराज्ञां हन्तव्यतानियतः ।
ताभ्यामवमतिरग्रेराज्ञां हन्त व्यतानि यतः ॥ 65 ॥ द्वि च पा य

तस्य हरिर्जितमल्लसमाजग्राहोऽपरीक्षमाणस्य ।
उत्पत्य मञ्चकं कचमाजग्राहोपरीक्षमाणस्य ॥ 66 ॥ द्वि च पा य

यस्स्वस्मिन् द्रोहं क्षमां निपात्यगात्तस्यतस्तस्य ।
उपरि हरिर्न्यपतद्गां निपात्य गातस्य तस्तस्य ॥ 67 ॥ द्वि च पा य

इति पतितस्य पलायत विश्वा सेनाऽथ वेष्टमानस्य।
अनिवार्या प्रणयेन तु विश्वासेनाथवेष्टमानस्य ॥ 68 ॥ द्वि च पा य

हतमगे स चकर्ष च रङ्गं परितोऽद्य सवयसां हसताम् ।
प्रघसमधत च मधुरिपुरङ्गं परितोद्य स वयसां ह सताम् ॥ 69 ॥ द्वि च पा य

कंसहनं वीक्ष्य जनो मुमुदेऽतस्स्वप्सरस्सुकमलास्यम् ।
ब्रूमस्सुरेषु निकषाऽमुमुदेतस्स्वप्सरस्सु कमलास्यम् ॥ 70 ॥ द्वि च पा य

समवाद्यन्त च हर्षितसनाभि वाद्यान्यथाज्या यः ।
क्रीडन्नत्यकामत्स नाभिवाद्यान् यथाज्यायः ॥ 71 ॥ द्वि च पा य

पुत्रो मेऽंहसि किल सति सदेव कीदृश्यतोऽपगतः ।
स्मृत इति देवक्या यस्स देवकीदृश्यतोपगतः ॥ 72 ॥ द्वि च पा य

वर्षाण्यनवगग्रहगति जोषणमायन्तु सुजनानाम् ।
वर्षाण्यनवग्रहगतिजोषणमायं तु सुजनानाम् ॥ 73 ॥ समुद्गयमकम्

भवतादर्थ्यादूना धीराचारं समागता मे शम् ।
भवतादर्थ्याऽदूना धीरा चारं समा गता मेशम् ॥ 74 ॥ स य

जीवे महायनानि ह मायानाथेऽनियत्यवाक्प्रख्ये ।
जीवेम हायनानिह मायानाथे नियत्य वाक्प्रख्ये ॥ 75 ॥ स य

परमोऽक्षरो महीयान्नागाध्यासी स मे तु नरकान्तः ।
परमोक्षरो महीयां नागाध्यासी समेतु नरकान्तः ॥ 76 ॥ स य

इति श्रीहरितकुलतिलक श्रीराममिश्रसोमनुत्सूनोः
श्रीरङ्गराजदिव्याज्ञालब्ध श्रीपराशरापरनामधेयस्य
श्रीवत्साङ्कस्य कृतौ यमकरत्नाकरे षोडशाश्वासः ॥

APPENDIX II
BANDHAS

ज	ह	तं	प्रा	णै	रे	नँ	स	म	म	र्द	न	तो	ग्र	शृ	ङ्ग	रम्
स	ह	सा	प्रा	प्य	रे	षं	स	म	म	र्द	न	तो	ग्र	शृ	ङ्ग	रम्

DIAGRAM. No. 1. गोमूत्रिकाबन्धः

द्वे	व	श्री	व	र	प	र	गां
व	क्ष्या	मि	स्वा	मि	ता	ध्या	र
श्री	म	द्वा	स्य	श्रि	य	मु	प
व	क्ष्या	मि	स्वा	मि	ता	ध्या	र
र	ध्या	ता	मि	स्वा	मि	क्ष्या	व
प	मु	य	श्रि	स्य	द्वा	म	श्री
र	ध्या	ता	मि	स्वा	मि	क्ष्या	व
गां	र	प	र	व	श्री	व	द्वे

DIAGRAM No. 2. अर्धभ्रमकबन्धः

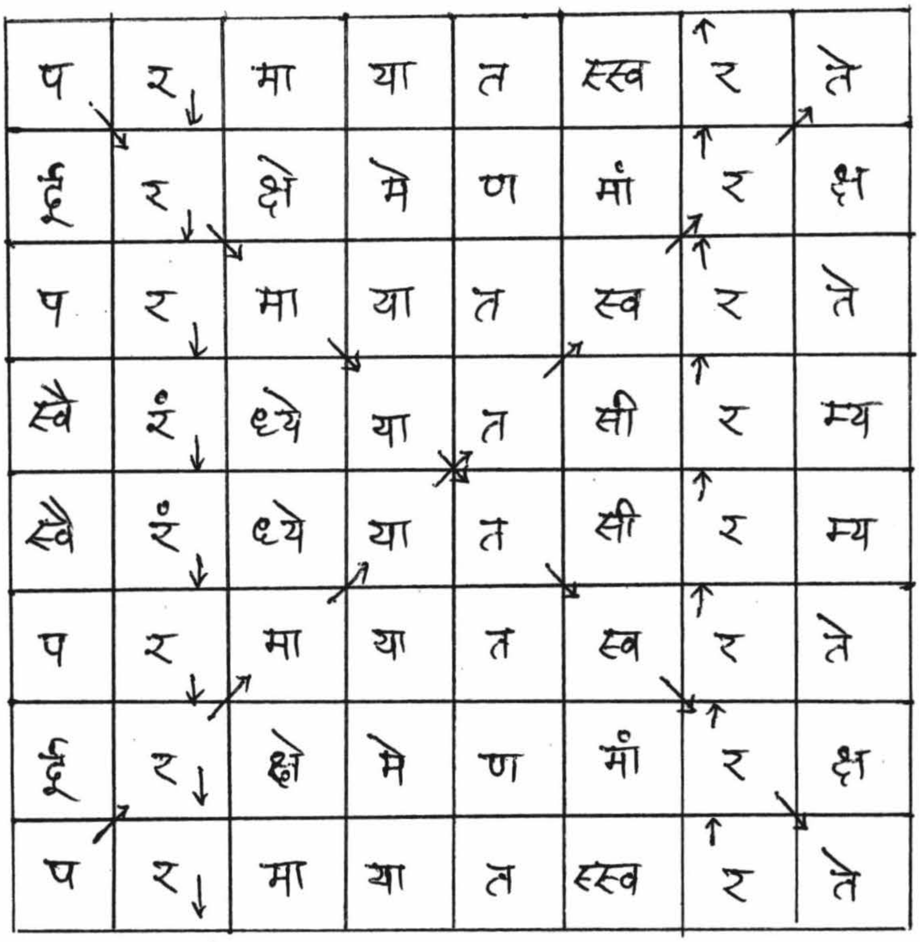

DIAGRAM NO 3. मुरजबन्धः

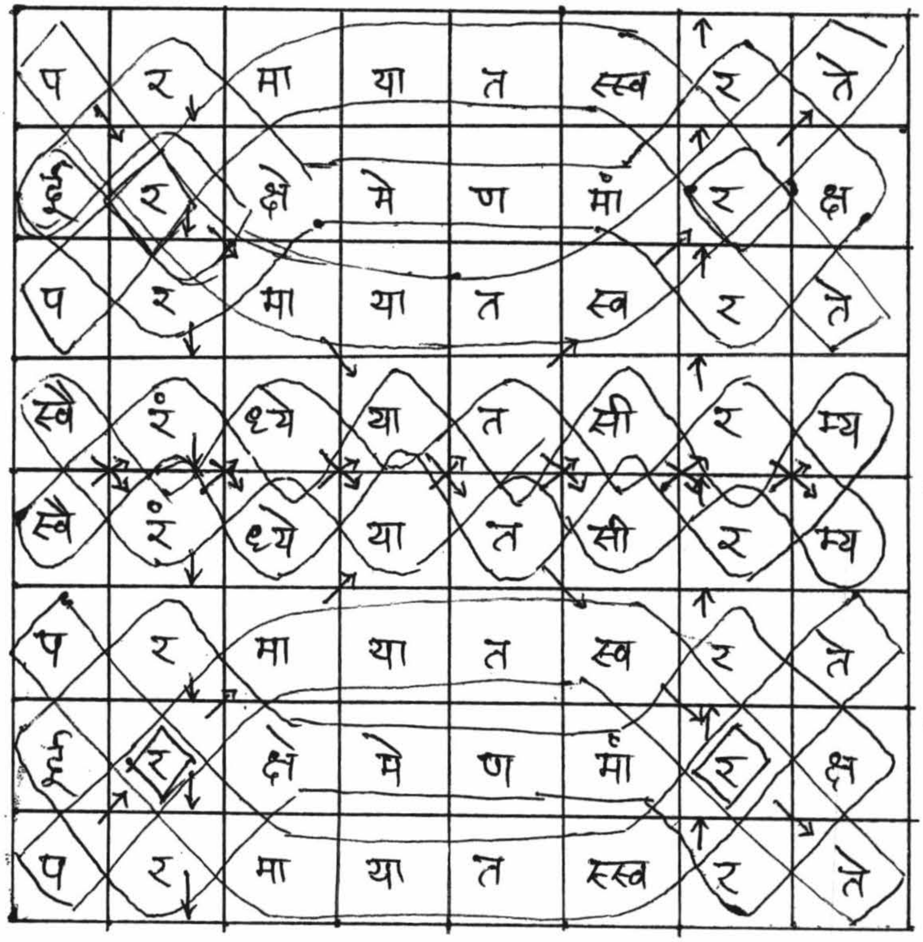

DIAGRAM NO 4. मुरजबन्धः

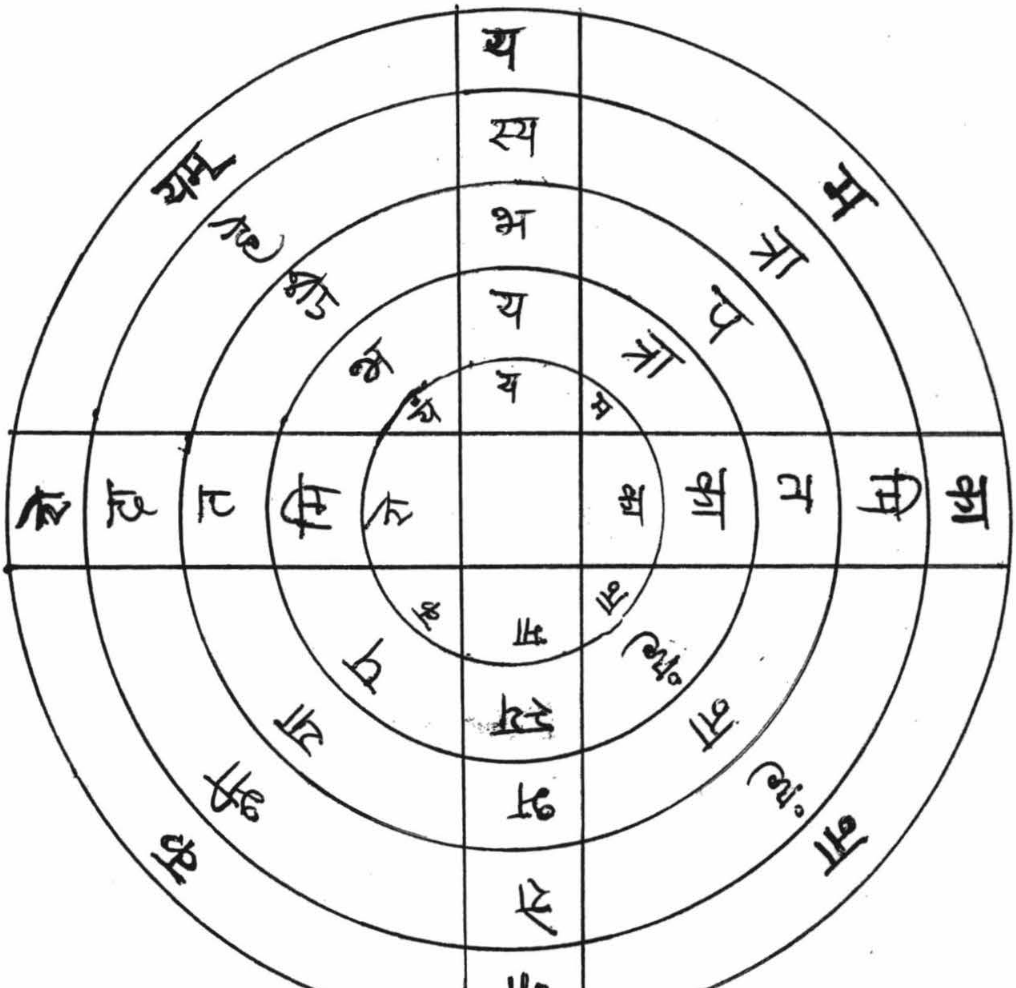

DIAGRAM No. 5. चक्रबन्धः

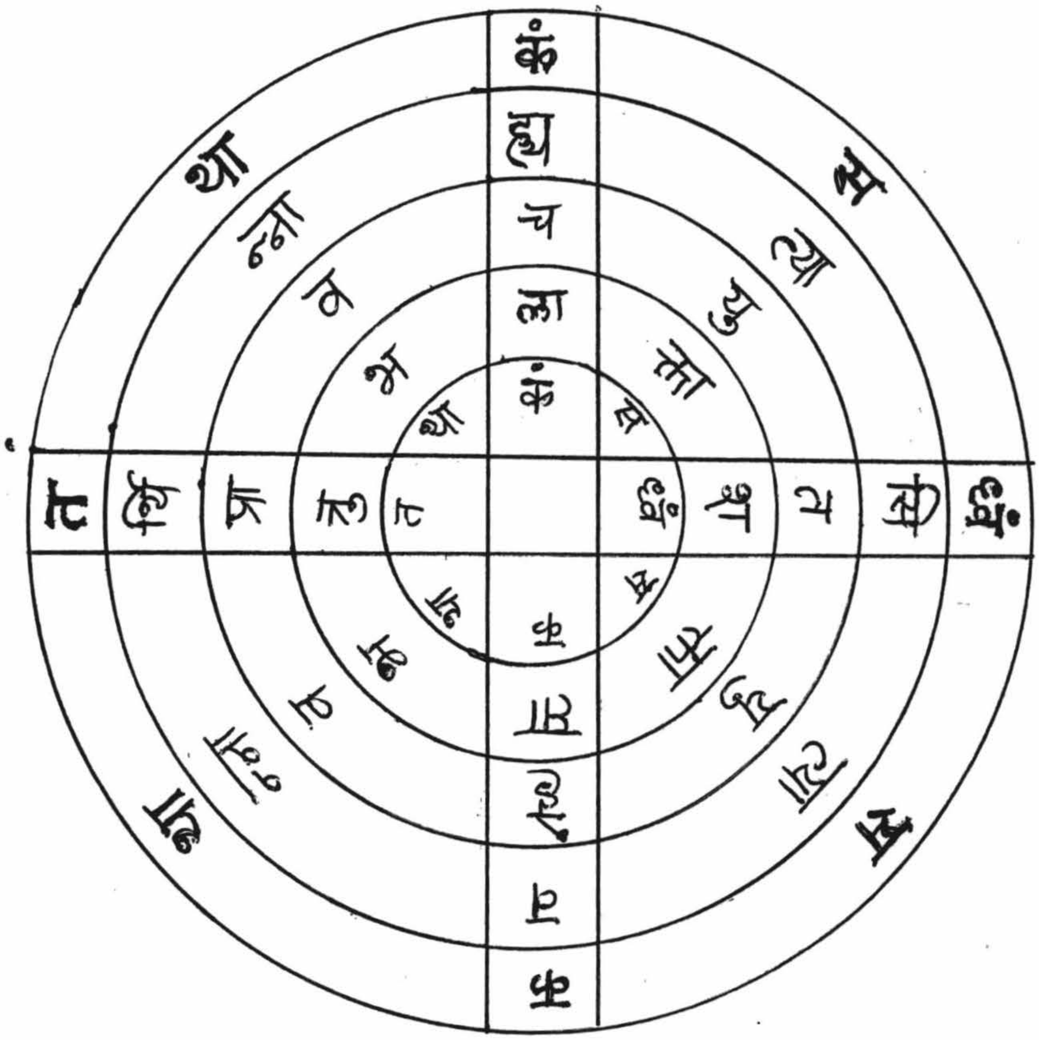

DIAGRAM. No. 6. चक्रबन्धः

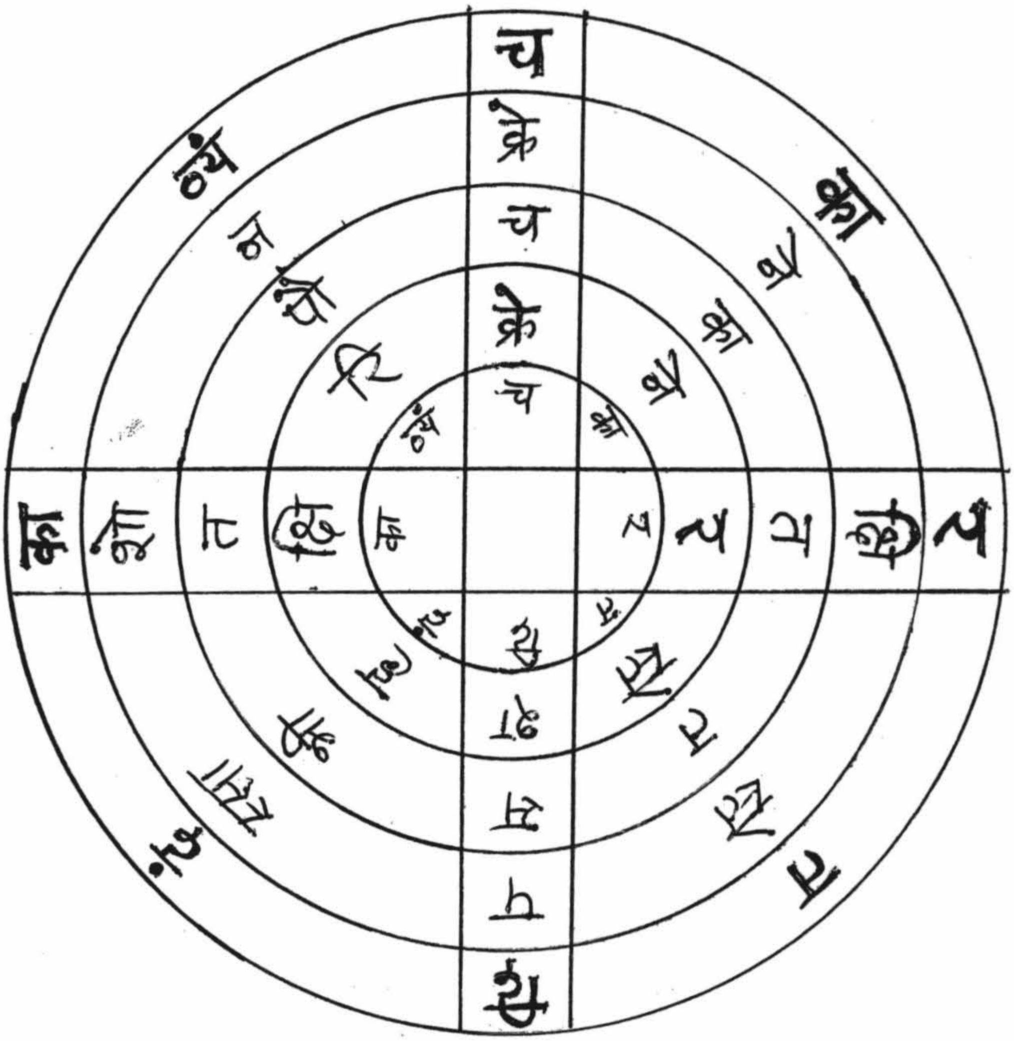

DIAGRAM. No.7. चक्रबन्धः

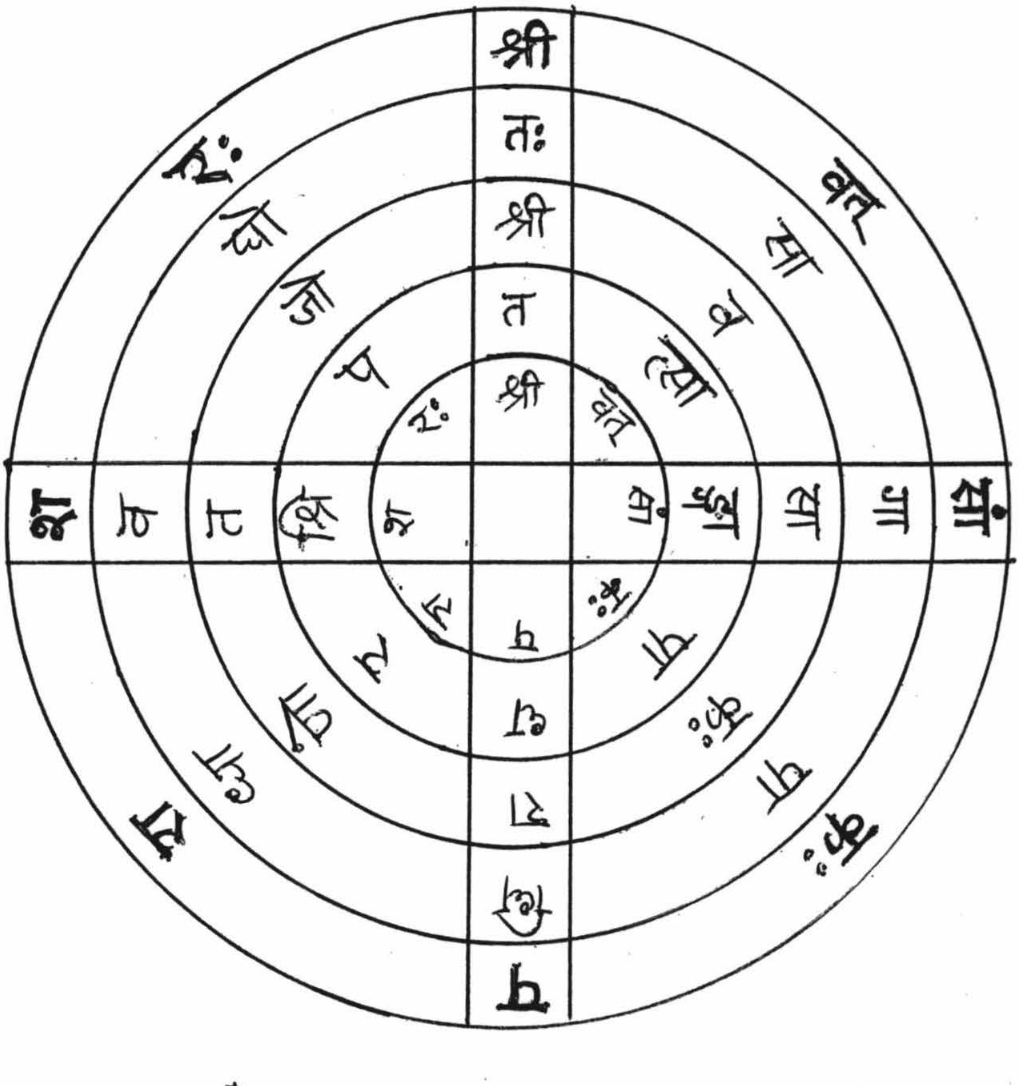

DIAGRAM. No. 8. चक्रबन्धः

DIAGRAM NO 9. सर्वतोभद्रम्

घ	न	म	न	न	म	न	घ
न	य	द्र	य	य	द्र	य	न
म	द्र	र	द्र	द्र	र	द्र	म
न	य	द्र	य	य	द्र	य	न
न	य	द्र	य	य	द्र	य	न
म	द्र	र	द्र	द्र	र	द्र	म
न	य	द्र	य	य	द्र	य	न
घ	न	म	न	न	म	न	घ

DIAGRAM NO 10. सर्वतोभद्रम्

त	प	न	प	प	न	प	त
प	र	व	र	र	व	र	प
न	व	न	व	व	न	व	न
प	र	व	र	र	व	र	प
प	र	व	र	र	व	र	प
न	व	न	व	व	न	व	न
प	र	व	र	र	व	र	प
त	प	न	प	प	न	प	त

APPENDIX III
BIBLIOGRAPHY

SELECT BIBLIOGRAPHY

Sri.P.B.Annangaracharya Swamy,

Guruparampara prabhava saram,

Granthamala office, Kancheepuram, 1975.

Karalapati Azhvarayya,

Yamakaratnakaram,

Sri Vaishnava Grantha Mudrapaka Sabha, Chennai.

Dr.Bangaru Sundarsana Azhvarulu,

Guruparampara Prabhavam,

(No address given) - 2000.

Dr.Brahmamitra Awasthi,

Alankara Kosa,

Indu Prakashan, Delhi – 7, 1989.

C.R.Devadhar,

Alankararatnakara,

Oriental Book Agency,

Poona, 1942.

Dr.R.C.Dwivedi,
The Poetical Light,
Motilal Banarasi Dass, Delhi, 1970.

Pandit Durga Prasada,
Sisupalavadha of Magha,
Panduranga Jawaji,
Nirnaya Sagar Press,
Mumbai, 1933.

Ganga Visnu Sri Krsna Das,
Kiratanjuniyam of Bharavi,
Laksmi Venkatesvara Press Publications,
Kalyan, Mumbai, 1867. (Reprint 1981).

Arcot P.Gopalakrishna Ramanuja Dasan,
Sri Kuratthazhvan Vaibhavam,
Vellore Computer & Offset Printers, Vellore.
(Year not given)

D.K.Gupta,
A Critical Study of Dandin & His Work,
Meharchand Lachhmandass, Delhi, 1970.

Prof. S.Hariharan,

Kavyalankara Sutra Vrtti,

The Madras Book Shop, Trichur, 1947.

Sri.Jivananda Vidya Sagar Bhattacharya,

The Kavyadarsha By Sri Dandi

Saraswati Press, Calcutta, 1882.

John Grimes,

A Concise Dictionary of Indian Philosophy,

University of Madras. 1988.

Kalanath Jha,

Figurative Poetry in Sanskrit Literature,

Motilal Banarasi Dass, Delhi, 1975.

K.Krishnamurthy,

i) Ananda Vardhana's Dhvanyaloka

Karnatak University, Dharvar, 1974.

ii) Vakroktijivitam of Kuntaka,

Karnataka University, Dharvar, 1977.

M.Krishnamacharya,

History of Classical Sanskrit Literature.

Motilal Banarasi Dass, Delhi, 1970.

Acarya Sri. Krsna Mohana Sastry,
Sahitya Darpanam of Visvanatha,
Chowkhamba Sanskrit Series Office,
Banaras, 1955.

Dr.S.Kulasekharan,
Ramanujarum Kambanum, (Tamil)
E 113, 16th Cross Street, Besant Nagar,]
Chennai – 90.

Kuvalayananda,
Tukaram Javaji,
Nirnaya Sagar Press,
Bombay, 1917.

Madanmohan jha,
Rasagangadhara,
Chaukambha Vidya Bhavan
Benaras – 1940.

Mayilai Madhavadasan,
Nalayira Divya Prabandham (Tamil)
Sadhu Acchukkudam
Rayapettai, Chennai, 1950.

M.Monier Williams,

Students Sanskrit English Dictionary,

Motilal Banarasi Dass.

P.V.Naganatha Sastry,

Bhamaha's Kavyalankara,

Motilal Benarasidass, Delhi,

Second Edition, 1970.

Sri Narayana Misra,

Astadhyayi Sutrapatha

Chowkamba Orientalia,

Varanasi, Delhi, 1977.

G.Parthasarathy Rao,

Alankara Ratnakarah of Sobhakara Mitra – A Study,

K.M.Rai Mittal, Mittal Publications,

New Delhi, 1992.

K.Rangachari,

The Sai Vaishnava Brahmins

Madras Govt.Museum, Madras, 1931

S.S. Raghavachar,
Sri Ramanuja on the Upanisads,
Prof. M. Rangacharya Memorial Trust,
Triplicane, Chennai, 1972.

Dr.V.Raghavan,

i) The Use & Abuse of Alankaras
ii) Bhoja's Sringara Prakasa
iii) Studies on Some Concepts of the Alankara Sastra,

The Adyar Library and Research Centre,
The Theosophical Society, Adyar, Chennai, 1942.

Sir. Raja Radha Kanta Deva,
Sabdakalpadruma, Vol-V
Chowkambha Sanskrit Series Office,
Banaras, 1961.

Sri.Natteri .V.Rajagopalan,
Sri Ranganatha Paduka Monthly,
Srirangam Srimad Andavan Ashramam,
Mylapore, Chennai, April 2006.

T.K.Ramachandra Aiyer,
A Short History of Sanskrit of Literature.
R.S.Vadyar & Sons,
Palghat, Kerala, 1998.

Dr.V.K.N.S.Raghavan,
The History of Visisthadvaita Literature,
Ajanta Publications, New Delhi, 1979.

V.K.Ramanujachari,
Sri Bhasyam
Srirangam Srimad Andavan Asramam
Chennai, 2002.

Ruyyaka,
Alankara Sarvasva with Jayaratha's Vimarsini,
Meharchand Lacchmandass, New Delhi, 1965.

C.Sankararama Sastri,
Chandraloka,
Sri Balamanorama Press,
Mylapore, Madras, 1936.

Dr. Satyavrath Singh
Vagbhatalankarah,
Chowkhamba Samskta Prakasanam,
Varanasi, 1957.

D.N.Shanbhag,
Yamakabharatam of Sri Madhvacarya,
Bharat Prakasam, Dharward, 1999.

Vidwan . M .Sripathi Sastri, B.A.,
Samskrta Dhatu Sagara Taranih,
The Little Flower Co.,
Madras, 1968.

Mm. Dadhica Pandita Sivadatta Sarma,
Naisadhiya Caritam of Sri Harsa,
Panduranga Javaji,
Nirnaya Sagar Press, Mumbai, 1926.

Chetlur Srivatasankacharyar,

i) Srirangam (Srimusnam) Srimad Anadavan
60th Birthday Celebration Souvenir
Srirangam Srimad Andavan Asramam,
Chennai, 1995.

ii) Panca Stavam,
Sri Visishtadvaita Pracharini Sabha,
Chennai, 1988.

Suresh Mohan Bhattacharya,
The Alankar Section of the Agnipurana,
Firma KLM Pvt. Ltd.,
Calcutta, 1976.

Sushil Kumar De,
The Vakrokti Jivita,
Firma KLM Pvt. Ltd.,
Calcutta, 1923.

Vasudev Laxman Sastri Pansikar,
Vinayaka Narayana Sastri Joshi,
Bhattikavya,
Panduranga Javaji's Nirnaya Sagar Press,
Bombay, 1934.

Uttamur Viraraghavacharyar,
Brahmasutra Sribhashya
Sri Visishtadvaita Pracarini Sabha,
Chennai, 1989.

Sri Taranatha Tarka Vacaspatih,
Vacaspatyam,
Chowkambha Samskirt Series Office,
Benaras, India, 1969.

SL NO: 52
MCL 47